

J.S.Ergashev

O.B. Mamadaliyeva

M.A.Nazarova

KOSTYUM TARIXI

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi 5320900 "Yengil sanoat buyumlari konstruksiyasini ishlash va texnologiyasi"(charm va mo'yna buyumlari) ta'lim yo'nalishi "Kostyum tarixi" fani ma'ruza mashg'ulotlari uchun o'quv qo'llanma

KOSTYUM TARIXI FANIDAN MA'RUZA MASHG'ULOTLARI UCHUN O'QUV QO'LLANMA

J.S.Ergashev, O.B.Mamadaliyeva, M.A.Nazarova

O'quv qo'llanma 5320900 Yengil sanoat buyumlari konstruksiyasini ishlash va texnologiyasi (charm va mo'yna buyumlari) yo'nalishi uchun 2019-yil 17-avgustda БД-5320900-3.12 raqam bilan ro'yxatga olingan "Kostyum tarixi" fan dasturi asosida yaratilgan bo'lib, oliy o'quv yurtlari talabalari uchun mo'ljallangan.

Taqdim etilayotgan o'quv qo'llanmada, uslublar va yo'nalishlar, liboslar tarixi, rivojlanish tamoyillari, jahon tarixiy kostyumlari, an'anaviy va tarixiy libos shakllarining rivojlanish davrlari va tamoyillari, turli mamlakatlardagi tarixiy liboslar bichimlari, qo'llanilgan matolari va ularning dekorativ elementlari, zamonaviy tikuv buyumlari rivojlanishining o'ziga xosligi, shu davrda paydo bo'lgan zamonaviy kiyim modasidagi uslublar o'z aksini topgan.

Taqrizchilar: **D.S.Po'latov** NamDU "Tasviriy va amaliy san'at" kafedrası dotsenti
A.A.Xojiyev NamMTI "Yengil sanoat mahsulotlari konstruksiyalash va texnologiyasi" kafedrası dotsenti

Namangan Muhandislik-texnologiya instituti, 2020-yil

KIRISH

Mamlakatimizda barcha sohalar rivoji uchun zarur sharoit, qulay tabiiy iqlim, xomashyo, energiya manbalari, mehnat va boshqa resurslar yetarli. Ayniqsa, davlat rahbari tomonidan tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga qaratilayotgan doimiy e'tibor bu borada muhim omildir. Prezidentimiz rahnamoligida sanoatni rivojlantirish, yangi korxonalar barpo etish va mavjudlarini modernizatsiya qilishga alohida e'tibor qaratilayotgani samarasida yengil sanoat tarmog'ida eksportbop va import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqaruvchi korxonalar tobora ko'payib bormoqda.

O'tgan davr mobaynida to'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini rivojlantirish uchun zarur huquqiy baza va qulay sharoitlar shakllantirildi.

Xalq turmushining boshqa sohaları singari milliy liboslarni o'rganish har bir elatning etnik tarixi va madaniyatini, uning boshqa xalqlar bilan o'zaro aloqalarini tatbiq etish bilan chambarchas bog'liqdir. U moddiy va ma'naviy yodgorliklar ichida xalqlarning milliy o'ziga xosligini aks ettiruvchi va etnik belgilarini ko'rsatuvchi mezon ham hisoblanadi. Shu ma'noda libos tarixini o'rganish. Yer ko'rrasida mana necha ming yillardan beri yashab kelayotgan xalqlar boy madaniy merosi, shu bilan birga ularning an'analari, yashash tarzi haqida ko'pgina ma'lumot ham beradi. Liboslar nafaqat insonlarning tabiiy va estetik ehtiyojlarini qondiradi, shu bilan birga ularda har bir millatning urf-odatlari, ijtimoiy munosabatlar, mafko'raning ba'zi bir elementlari, diniy e'tiqod, nafosat va estetik me'yorlarni aks ettiradi. Bundan tashqari, kiyimlarda inson yashagan joy va zamon, uning hayotiyliigi, quvonchli yoxud qayg'uli voqealar namoyon bo'ladi.

"Kostyum tarixi" fanini o'rgatishdan maqsad talabalar turli xalq va milliy kostyum an'anaviy turlarini, xalqlarning tarixiy kostyum elementlarini va charm mo'yna buyumlarini o'rgatish, ularni konstruktiv-dekorativ yechimini taxlil qilgan holda libos yaratish jarayonida tatbiq etish to'g'risida amaliy ko'nikmalar hosil qiladi.

Fan bo'yicha talabalarning bilim, ko'nikma va malakalariga quyidagi talablar qo'yiladi. Talaba :

- tarixiy kostyumda qo'llanilgan dekorativ-amaliy san'atni maxsulotlari; asrlararo milliy kostyumlarni to'zilishiga ta'sir etgani sabablari, shakllantiruvchi va qo'llangan badiiy vositalari to'g'risida tasavvuriga ega bo'lishi;

- turli davrlardagi tarixiy va milliy kostyum turlarini, charm va mo'yna buyumlarini, ularning konstruktiv-dekorativ yechimini, jaxon xalqlarining kostyumlarini shakllantiruvchi vositalarini, turli xalqlar kostyumlaridagi mintaqaviy va ijtimoiy belgilarini bilishi va ulardan foydalana olishi;

- tarixiy kostyumni va naqshni nusxasini chizish, tarixiy kostyum va charm-attorlik maxsulotlarini tashqi ko'rinishi bo'yicha qaysi davrga, badiiy uslubga, millatga, ijtimoiy tabaqaga tegishli ekanligini aniqlash va tasvirlash, oyoq kiyim va charm-mo'yna buyumlarini maketini yaratish, zamonaviy kostyum yaratish jarayonida tarixiy va xalq kostyum boyligini ijodiy manba sifatida qo'llash ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.

Kiyim jamiyat moddiy va ma'naviy madaniyatining tarkibiy qismidir. Bir tomondan, u inson mehnati mahsuli sifatida ma'lum bir moddiy qiymatga ega bo'lib, ma'lum bir ehtiyojlarni qondirsa, ikkinchi tomondan, u amaliy-bezak san'ati namunasi hamdir. Me'moriy inshootlar, mehnat va turmush qurollari singari kiyim ham ma'lum bir tarixiy davr, mamlakatning tabiiy iqlim sharoiti, xalqning milliy o'ziga xosliklari va uning go'zallik haqidagi tasavvuri haqida ma'lumot beradi.

Kiyim va libos tushunchalari mazmun-mohiyati jihatdan birbiri bilan mushtarak ko'rinsa-da, ushbu tushunchalar o'rtasida birmuncha farqlar ham mavjud.

Kiyim deganda, avvalo, inson tanasining turli qismlarini berkitish uchun zarur bo'lgan, uni tashqi muhitning turli ta'sirlaridan himoyalaydigan buyumlar tushuniladi. Kiyimning qator turlari mavjud. Bular: ichki kiyim, ustki kiyim, turli uzunlikdagi paypoqlar, poyabzal, bosh kiyimlari.

Mana shu predmetlar turli vazifalarni bajaruvchi aksessuarlar, bezaklar, soch turmagi, pardoz bilan birga libosni tashkil etadi. Aynan libos insonning ijtimoiy kelib chiqishi, uning o'ziga xos xususiyatlari, yoshi, jinsi, xarakteri va estetik didini namoyon etadi.

Kiyim nafaqat tabiiy ehtiyojni ta'minlovchi bir vosita, balki u amaliy san'at namunasi hamdir. U amaliy san'atning barcha namunalari singari

go'zallik hamda ma'lum bir maqsadga yo'naltirilganlik bilan ajralib turadi. Tanani turli tashqi ta'sirlardan, xususan, issiq va sovuqdan saqlashdek amaliy vazifani bajarish bilan birga, u bezak, chiroy singari estetik funksiyalarga ham ega. Shu sababli ham jamiyat taraqqiy etib borgan sari, insonlarning estetik didi oshib borgan sari kiyimlarning bezagiga, asosiysi takrorlanmasligiga e'tibor ortib boraveradi.

Ma'lumki, dastlabki davrlarda inson tabiatning turli ta'sirlari, shuningdek, hayvon va hasharotlarning chaqishidan o'zini himoyalash maqsadida tanasiga tuproq, loy, moy surtib yurgan. Keyinchalik bu surtmalarga o'simlik bo'yoqlari qo'shib, inson tanasini turli shakl va ranglar bilan bezash urf bo'lgan. Keyinchalik tanaga tatuirovkalar (teri ostiga turli bo'yoqlarni kiritish) chizish orqali himoya qobig'ining vaqtini uzaytirish odat tusiga kirgan. Har xil qushlar patlari, o'ldirilgan hayvonlar tishlari, suyaklar, sochlar turli ramziy vazifalarni bajarish bilan birga tanani himoyalagan ham. Vaqt o'tgan sari tanasining qanchalik katta qismi ma'lum bir yopinchiq bilan berkitila borgan sari inson turli ramzlarni mavhumlash maqsadida quloq, burun, lab, dahanda sun'iy mahkamlovchi usullar o'ylab topgan va ulardan bezak sifatida foydalana boshlagan.

Aynan mana shu hozir biz tilga olgan tanani bo'yash, tatuirovkalar kiyimning dastlabki shakllari bo'lib, matodan qilingan kiyimlar paydo bo'lgach ham, ular e'tibordan qolmadi. Endi ular libosning ma'lum bir elementi sifatida namoyon bo'lib, unga ko'rk va estetik qiymat berish vazifasini bajargan.

Oradan vaqt o'tib, insoniyat ip yigirish va undan mato to'qishni o'ylab topgan, tanaga tushurilgan tatuirovkalar matolarga ko'chib, undagi bezak vazifasini o'tay boshlagan.

Tarixiy liboslarda bezaklar nafaqat o'z egasining ijtimoiy kelib chiqishi, ya'ni tabaqasini anglatgan, shuningdek, majoziy ma'no kasb etish bilan birga, kishilarning estetik didini ham ifodalagan. U vaqt o'tgan sari takomillashib, ularning turlari ko'paydi va shakllari murakkablashib bordi. Xususan, ularning yechib-kiyiladigan, tanaga mahkamlanadigan (bilaguzuklar, uzuklar, ziraklar, matoga mahkamlangan yoxud tushurilgan (kashtalar, bosma rasmlar, bo'rtma bezaklar) turlari paydo bo'ldi.

Kiyib-yechiladigan bezaklar shakliga inson tanasi shakli ham ta'sir etgan. Aynan mana shu holat sabab barmoq va bo'yinga taqiladigan bezaklar aylanasi shaklni olgan.

Shunday qilib, liboslardagi shakllarning paydo bo'lishi va mukammallashib borishiga tarixiy omillar – tashqi muhit, iqlim, fasllar va boshqalar; ijtimoiy-iqtisodiy omillar – tarixiy taraqqiyot, etnik kelib chiqishi, din, turmush tarzi, fan-texnika rivoji va boshqalar; inson omili – jinsi, yoshi, gavda to'zilishi, psixologiyasi va boshqalar ta'sir ko'rsatadi. Shu ma'noda har bir xalqning rivojlanish bosqichlari kishilar liboslarida o'z izini qoldiradi. Bu holat libos davr va uslubga monand o'zgarib turishini ham ko'rsatadi.

O'quv qo'llanma 3 bo'lim 12ta mavzudan iborat bo'lib, kostyum tarixining barcha jabhalarini o'z ichiga olgan. Unda jahon xalqlarining ibtidoiy liboslari rivojlanishi va shakllanishi, modda tushunchasining paydo bo'lishi va Yevropa kostumining moda ta'siri ostida o'zgarib borishi, XX asrdagi moda sanoati ta'sirida paydo bo'lgan uslub va oqimlar, shuningdek, o'zbek milliy va an'anaviy kiyimlari hamda uning o'ziga xos rivojlanishi hududlar bo'yicha ajratilib ko'rib chiqilgan.

I BO'LIM. QADIMGI DUNYO VA FEODAL DAVRI SHARQ KOSTYUMLARI

“Kostyum tarixi” faniga kirish

Xalq turmushining har qanday sohasi kabi tarixiy milliy kiyimlarni o'rganish etnik tarixi va madaniyatini, uning boshqa xalqlar bilan o'zaro aloqalarini tadqiq etish bilan chambarchas bog'liq. Kostyum tarixi fani talabalarga kostyum tarixi, turlari, jahon sivilizatsiyasida san'at va madaniyatni o'rni haqida bilim va ko'nikmalar beradi. Jahon kostyum tarixining qadimdan toki shu kunga qadar bo'lgan ijodiy rivojlanish jarayonlari haqida ta'lim beriladi.

Kostyum tarixi fani bo'lajak mutahassislarga sohaning nazariy va amaliy asoslaridan, uning tarixiy taraqqiyotidan bilim-malakalar berishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Shu maqsaddan kelib chiqqan holda quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

Mustaqil yashash xar bir xalq yoki millat uchun eng qadrli va ulug' ne'matdir. Uning zaminida millionlar taqdiri, yurt istiqboli yotadi. Faqat mustaqillik sharoitidagina har bir millat o'zini tom ma'noda anglash imkoniyatiga ega bo'ladi. Milliy o'zlikni anglash shunchaki orzu-istak bilan amalga oshmaydi. Buning uchun mustaqillikka erishishning o'zi kifoya qilmaydi. Milliy o'zlikni anglash uchun ma'naviy qadriyatlarni qayta tiklash, uning imkoniyatlari va afzalliklaridan samarali foydalanish, ma'naviy -ma'rifiy sohadagi muammolarni hal eta borish ham talab qilinadi. Bugungi kunda milliy o'zlikni anglashning eng dolzarb masalalaridan biri-bu Vatanimizning haqqoniy tarixini yaratishdan iborat. Binobarin, birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov juda to'g'ri xulosa qilganidek, “O'zlikni anglash tarixni bilishdan boshlanadi. Inson uchun tarixdan judo bo'lish - hayotdan judo bo'lish demakdir”.

Tarix har bir xalqning xayoti va turmushi o'tmishda qanday kechganligi, u jahon sivilizatsiyasida qanday o'rin egallaganligi haqida ma'lumot beradi. Shuning uchun ham o'zligini anglamoqchi bo'lgan xalq va millat uchun o'z tarixini bilishdan muhimroq vazifa yo'q.

Xalqimiz tomonidan o'tmishda ardoqlab kelingan va ular hayotining mazmuniga aylangan xilma-xil urf-odatlar, rasm-rusumlar, an'analarni qayta tiklash milliy o'zlikni anglashdagi muhim omillardan biri hisoblanadi. Bu omildan amalda foydalanish milliy mafko'raning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqparvarlik insonparvarlik tuyg'ulari ham milliy o'zlikni qanchalik anglash bilan chambarchas bog'liqdir. Milliy jihatdan o'zligini anglamasdan turib, boshqalarga bo'lgan munosabatda samimiylikka erishib bo'lmaydi. O'zini va boshqalarni hurmat qilish uchun har bir kishi o'z millatining hayoti, tarixan shakllangan ong yaxshi fazilatlaridan xabardor bo'lmog'i lozim. Unda bunday fazilatning shakllanishi milliy o'zlikni anglashning muhim jihatlaridin biri sifatida namoyon bo'ladi.

Milliy o'zlikni anglash har bir kishida milliy iftixor hissini kuchaytiradi. O'z Vatanidan faxrlanmaydigan, uning muvaffaqiyatlaridan ruhlanmaydigan kishi milliy o'zlikni anglashdan begonadir. Binobarin, milliy o'zlikni anglash milliy iftixor hissi bilan chambarchas bog'liq holda namoyon bo'ladi. Bu boqiylikni folklor-etnografik ansambllar tomonidan keng qo'llanilayotgan milliy libos, bezak va taqinchoqlarimizda ham ko'rish mumkin. O'tmishdan meros bo'lib kelgan ko'xna liboslarni saqlash va milliy xotirani yopqotmaslik maqsadida barcha jamoalar ijro jarayonida o'z hududiga xos milliy liboslardan keng foydalanadilar. Qadimiy etnik turmush tarzi bilan bog'liq urf-odat, marosim va udumlarni milliy libos, xalq amaliy san'ati an'analarini qo'llagan holda sahnaga chiqadilar. Bu esa tomoshabinlarga milliy ruh baxsh etib, ularning ma'naviy barkamollashuvida xizmat qiladi. Istiqlol sharofati tufayli ko'hna libos, bezak-taqinchoqlarimizdan foydalanish bu kungi avlodlarimizga qadimdan qanday bo'lsa, shundayligiga namoyish etish imkoniyati yaratildi. Bizning vazifamiz milliy g'ururimiz bo'lgan bu noyob merosni tiklab, kelajak avlodga qoldirishdan iborat. Demak, milliy o'zlikni anglash-mavhum tushuncha emas, balki inson faoliyatining muhim jihatlaridan biri bo'lib, uning ma'naviy kamolotga erishuvida muhim ahamiyat kasb etadi.

Kostyum tarixi fani talabalarga dunyo xalqlari kostyum tarixini inson ongi va xissiyotini shakllanishidan tortib bugungi kungacha yaratilgan va yaratilayotgan

liboslar va ularning ijodiy an'analari bilan tanishtiradi. Ularning g'oyaviy badiiy tomonlarini tushunishga yordam beradi.

“Kostyum” — chuqur va keng ma'noga ega. Insonning muayyan ruhiy holatini va tarixiy bosqichini aks ettiradigan, o'zaro uzviy bog'langan, bevosita tanaga kiyiladigan va unga mos ravishda tanlangan kiyim qismlarining tizimi **kostyum** deyiladi. **Kostyum** (ital. *sostume* – odat, urf-odat) – bu yaxlit g'oya va mo'ljal bilan biriktirilgan, ijtimoiy, millat, mintaqa, jins, yosh va mutahassisligini ifoda etadigan elementlarining muayyan tizimi. Kostyum maishiy an'analar bilan chambarchas bog'liq, ma'lum mintaqaning urf-odatlarini, aniq tarixiy davrni, xalqni yoki etnosni ijtimoiy holatini, ma'lum shaxsning siymosini, uning noyobligini ifoda etadi. Kostyum buyumlar to'plami bo'lib, quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- instrumental: odamning faoliyati, kiyimning manzilli loyihasi bilan bog'liq (utilitar-amaliy funktsiya);

- adaptiv: buyum-fazo muhitida komfortni ta'minlash, odamning tashqi muhitga adaptatsiya qilinishiga osoyishtalash (bu funktsiya ekologik muammolar nuqtai nazaridan juda muhim);

- natijali: buyumlar birlashtirilgan va ularda madaniyat sifati umuman ko'rinadi
- ma'no, an'ana, material va shaklda aks etgan qiymati.

Kostyum quyidagi funktsiyalarni bajaradi:

- yoshi to'g'risida ma'lumot beradi, ammo kostyum yoshini ko'rsatish yoki yashirishi mumkin;

- oilaviy holatini ko'rsatadi. Masalan, barcha milliy kostyumlarida yoshidan tashqari uning oilaviy holi belgilangandi: unashtirilgan qiz, uzatilgan qiz, beva va h.k..

An'anaviy jamoada shaxsga moyil bo'lmagan kiyimni kiyish man etilardi. Zamonaviy kostyumda bu funktsiya deyarli yo'qoldi desa bo'ladi: hozir kostyum bo'yicha ba'zan oilaviy holi va jinsini bilib bo'lmaydigan bo'ldi (uniseks uslubi);

- odamning ma'lum tabaqaga, ijtimoiy sinf yoki guruhga mansubligini belgilaydi, ijtimoiy vaziyatini ko'rsatadi yoki yashiradi;

- odamning mutaxassiligini ko'rsatadi. O'rta asrlarda Yevropada barcha kasblar maxsus kiyim kiyishgan. Zamonaviy kostyumda bu funksiya harbiy, ishlab chiqarishga oid kostyumda uchraydi. Ammo, hozir ham kostyum yordamida ishbilarmonni boshqalardan ajratish mumkin;

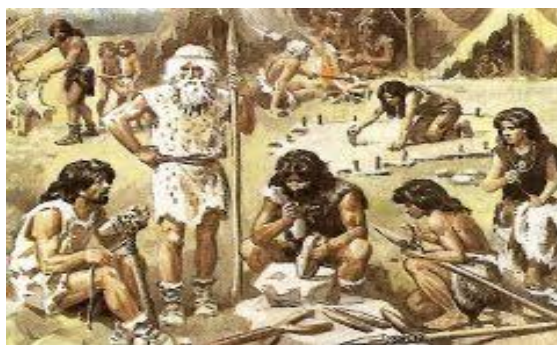
- mintaqa iqlimi va unda yashayotgan xalqlarning turmush tarzini va milliy an'analarini ko'rsatadi. Ammo, hozir keng tarqalgan baynalminal uslubi barcha milliy xususiyatlarni yo'qota boshladi;

- shaxsning ma'lum dinga mansubligi ko'rsatadi. Masalan, dastlab Hindistonda faqat musulmonlar bichilgan va tikilgan kiyimni va charmdan tikilgan poyabzalni kiyishgan, hindlar esa – bichilmay o'ralgan kiyim kiyishgan; XVI asrda Fransiyada kostyum yordamida katolikni protestantdan ajratish mumkin edi. Ammo bu funksiya kostyumda avvalgidek deyarli ahamiyatga ega emas.

Kostyum tarixi insoniyatning tarixi bilan chambarchas bog'liq. Odamzod, qayerda bo'lmasin, o'z buyumlarini tashqi ko'rinishiga e'tibor bergan, va shu sababli kiyimni paydo bo'lishiga asos bo'lgan.

Kiyim — odam tanasini tashqi ta'sirlardan muhofaza qiluvchi va estetik funksiyalarni bajaruvchi buyum hamda buyumlar majmui. Kiyim odam tashqi qiyofasini o'zgartirishda katta rol o'ynaydi. U qiyofani 60% gacha o'zgartiradi. Kiyim kishining badiiy didini ifodalaydi, madaniy saviyasini belgilaydi, shaxsni xarakterlaydi. Kiyim kishiga nisbatan turli his-tuyg'ular uyg'otadi. Masalan: jiddiylilik, vazminlik, jo'shqinlik, sovuqlik, oddiylilik va boshqalar.

Kiyim insonning ilk rivojlanish davridan boshlab doimo inson bilan birga rivojlanib keldi. Kiyimning dastlabki ko'rinishlari Ibtidoiy davr odamlarining qabila bo'lib yashagan vaqtiga to'g'ri kelgan. Bu davrda daraxt barglari, poxollar, hayvon terilarini tanaga beldan bog'lab yurishgan. Kiyim insonning ijtimoiy hayoti, mehnat faoliyati va ongining rivojlanishi tufayli u ham rivojlanib bordi. Kiyimning keyingi ko'rinishi turli o'simlik va hayvonot mahsulotlaridan to'qilgan oddiy gazlamalarni tanaga o'rab yurishdan iborat edi.

1-rasm.Ibtidoiy davr kostyumi

Kostyum shakli yaratilganda quyidagi talablarga ahamiyat beriladi:

- funksional - buyumning texnik maqsadini va insonning utilitar talablarini oldindan aniqlash;

konstruktiv-texnologik - materialning fizik-mexanik xususiyatlari va shakl konstruksiyani oqilona ifodalash; estetik - jamiyatning estetik ideallariga buyumning mosligi.

Kostyum shakli inson bilan chambarchas bog'liq va faqat uning siymosi, razmeri, harakatini inobatga olgan holda tahlil etilishi lozim.

Kostyumning har bir qatlami o'z xossalariga ega:

- ustki qatlami: rang, faktura, chiziq, naqsh, bezak, yani kom'ozitsion bezak qatlamlaridan iboratdir.

Kostyumlarda asosan uchburchak, to'g'riburchak, trapetsiya va oval kabi tarkibiy elementlari uchraydi.

Kiyimlarning paydo bo'lishi. Inson tanasining shakli va yashash tarzi dastlabki kiyimlarning ko'rinishini belgilagan.

Dastlabki davrlar, ya'ni ibtidoiy tuzumda hayvon terisi yoki o'simlik novdalarini to'qish asosida muayyan bir shaklga keltirilishi oqibatida tayyorlangan mato inson tanasining ma'lum bir qismlarini berkitishga xizmat qilgan(2-rasm).

2-rasm. Hayvon terisidan tayyorlangan dastlabki kiyim

Bunda to'g'ri to'rtburchak mato yelkaga yoxud bo'ksaga tashlanib, tana atrofiga diagonal yoki aylana bo'yicha gorizontal holatda bog'langan. Bog'lanish joyiga ko'ra ular bir-biridan farqlangan. Shu usulda ikki xil: yelka va belga bog'lanadigan kiyim turlari paydo bo'lgan.

Qadimgi dunyo kostyumi tarixi. Qadimgi Misr kostyumi tarixi

Misr san'ati insoniyat tarixida eng qadimgi madaniyat markazlaridan sanalib, bir necha ming yillar davomida O'rta yer dengizi, Sharqiy Afrika va Old Osiyo san'atida muhim rol o'ynadi. Misr xalqi eng birinchi mahobatli me'morchilik, haykaltaroshlikda portret janri, badiiy hunarmandchilikning ijodkori sifatida jahon san'atida o'z o'rniga ega.

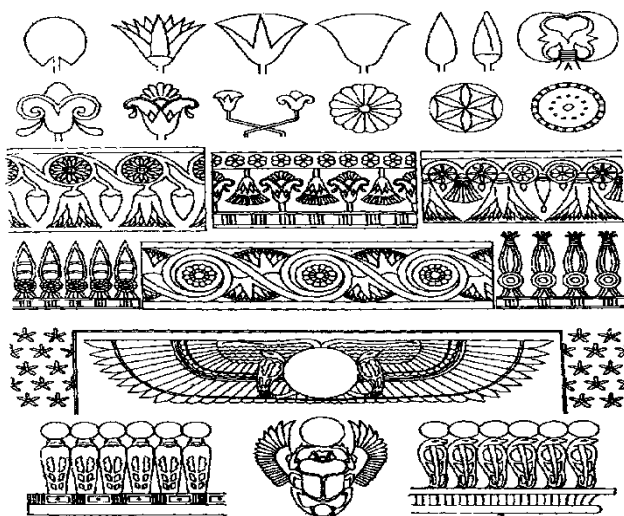
San'at tarixida ulkan iz qoldirgan Misr san'ati Nil vodiysi bo'ylarida mil. avv. 5000-yillarda vujudga kelgan. Nilning serhosil yerlarida dehqonchilik va baliqchilik bilan shug'ullangan jamoa orasida davrlar o'tib mulkka egalik boshlandi. Yer, suv va qullarni ko'paytirishga bo'lgan intilish oqibatida jamoa orasida tabaqalanish paydo bo'ldi. Bu mil. avv. 4000-yillar o'rtalarida ikki yirik davlat – shimoliy va janubiy davlatlar vujudga keldi. Ikki davlat o'rtasidagi urushlar mil. avv. 3200-yilda Janubiy Misrning Shimoliy Misr ustidan qozonilgan g'alabasi bilan yakunlanib, yagona Misr davlatining tarixini boshlab berdi.

Matoning fakturasi ham xar hil bo'lgan. Yangi podshoxlik davrdagi to'rsimon, yaltiroqmunchoqlar va tilla kashtalar bilan bezatilgan gazmollar odamda unutilmas taassurot qoldiradi.

Matolarning ranglari rangbarang bo'lgan. Rang tanlash tasodifiy bo'lmagan. Zangori rang — Nil daryosi (suv) va osmonning; sariq rang — qum va yerning; yashil rang — o'simlikning; qizil — quyoshning timsoli xisoblanardi; qora rang bilan esa tasvirning chegarasi chizilardi.

Naqshda, asosan, quyosh nurlari, geometrik shakllar (yopl-yopl, ilon izi) va stilizatsiyalangan o'simliklar va xayvonlar tasvirlanar edi (1-rasm).

Misr naqshining tekisligi, osoyishtaligi, vazminligi o'ziga xos xususiyatlarga ega edi (2-rasm).

2-rasm. Qadimgi Misr naqshlari

Qadimgi podsholik davri Misr kostyumlari (mil. avv. 3200–2400-yillar). Qadimgi podsholik davriga kelib Misrda fir'avn hukmronligi mustahkamlandi. Dehqonchilik, hunarmandchilikning rivojlanishi, savdo aloqalarining yo'lga qo'yilishi, qulchilik mehnatidan foydalanish iqtisodiyotning o'sishini ta'minladi.

Qadimgi podsholik davri san'atida me'morchilik yetakchi o'rin egalladi. Qadimgi Misr me'morchilik tarixi bevosita podsholarning yirik maqbaralari – ehrom (piramida)lar tarixi bilan bog'liq bo'lib, ular qirilish texnikasi, ustalarning yangi g'oyalari natijasi bo'ldi. Ilk ehromlar fir'avn Joserga atab, miloddan avvalgi 3000-yillarda bunyod etilgan, qurilishiga qarab «zinali ehrom» nomini olgan. Ehrom me'mori Imxotep Misr me'morchilik tarixida donishmand, toshdan qurilgan obidalarining ixtirochisi, astronom va shifokor sifatida nom qoldirgan. Uni mabud

Ptaxaning o'g'li deb bilishgan. Joser ehromi Misr me'morchiligida ulkan ehromlar qurilishiga asos bo'ldi. Podsho Snofru davrida (mil. avv. 2900) Dashur hududida qurilgan ehromi Giza (mil. avv. 2900–2800) ehromlarining ilk namunasi bo'ldi. Giza ehromlari fir'avnlari Xufu (greklar Xeops deb atashgan), Xaqra (Xefren), Menkaura (Mikerin) tomonidan qurdirilgan.

Gizadagi uch ehromning eng yirigi Xufu ehromi bo'lib, Xemiun nomli me'mor tomonidan qurilgan. Uning balandligi 146, 6 metr, asosi tomonlari uzunligi 233 metrni tashkil qiladi. Ehrom qurilishi uchun 2,5 tonna og'irlikdagi toshlardan 2 300 000 dona ishlatilgan. Shimoliy qismdagi uzun yo'lak ehromi markazidagi firavn sarkofagi qo'yilgan xonaga olib borgan.

Mil. avv. 2700–2400-yillarda qurilgan ehromlar shakl jihatdan Giza ehromlari xususiyatlarini saqlab qolgan bo'lsada, shakl jihatidan kichik qilib qurildi. Ularning balandligi 70 metrdan oshmay, ishlatilgan toshlar ham shunga yarasha kichik edi. Misrdagi iqtisodiy tanglik fir'avnlarni ehromlar qurishga ketadigan xarajatlarni tejash va ularni maqbalarni bezatishga ishlatishga majbur qildi.

O'rta podsholik davri san'ati (mil. avv. XXI–XIX asrlar). Yirik me'morlik obidalari xarajati uchun to'plangan soliqlar nomlarning norozoligini vujudga keltirdi. Mil. avv. XXIV asrlarda Fiva boshchiligida ko'tarilgan qo'zg'olonda janubiy nomlar g'alaba qozondi. Amenemxet I davrida Fayum markaz sifatida rivojlandi. Iqtisodiy o'sish san'at va madaniyatga ham o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatdi. Me'morchilikda yirik ehromlar o'rnini devor bilan o'ralgan o'ziga xos maqbaralar egallay boshladi. Dair al-Baxridagi Mentuxotep II maqbaralari bunga misol bo'ladi.

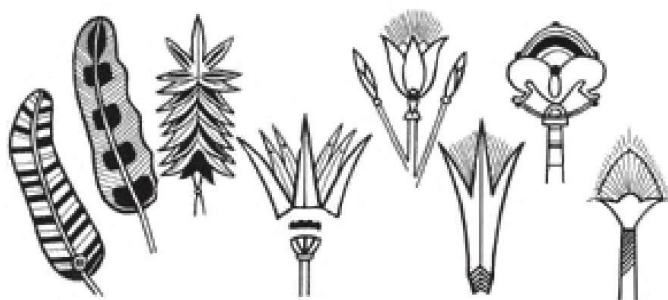
Yangi podsholik davri san'ati (mil. avv. XVI–XV asrlar). Mil. avv. XVIII asrlarda ko'chmanchi giksoslar bilan bo'lgan janglar Misrni iqtisodiy-siyosiy inqiroz yoqasiga olib keldi. Miloddan avvalgi XVI asrda Fiva boshchiligidagi misrliklarning giksoslar ustidan g'alabasi yangi podsholik davrini boshlab berdi va san'atda yangi xususiyatlar vujudga keldi. Misr san'ati Suriya, Krit, Mesopotamiya hududlariga qadar kirib keldi. Me'morlik san'ati taraqqiy etdi. Yangi podsholik davriga oid eng yirik maqbara mabud Amonga atalgan maqbara sanalib, uning devorlariga suratlar

relyeflar podsholik tarixiga oid qimmatli ma'lumotlarni beradi. Yangi podsholik san'ati Karnak va Luksor xududlarida saqlanib qolgan.

Matolar, rang va bezaklar. Zig'ir tolalaridan mato to'qishda misrliklar katta mahoratga ega bo'lganlar. Misrning zig'ir tolalaridan tayyorlangan mato o'zining nafisligi bilan tabiiy ipak matolaridan qolishmagan. Setkasimon qilib to'qilgan gazmollar oltin iplar va undan tayyorlangan turli shakllardagi bezaklar, yaltiroq munchoqlar, turli kashtalar bilan bezaklangan. Oq va oq matoning turli ko'rinishlari, ayniqsa, urf bo'lgan. Shuningdek, gulli matolar ham ishlab chiqarilgan. Qora rang motam ramzi bo'lmagan.

Matolarning butun yuzasiga geometrik shakllar (yo'l-yo'l, to'lqinsimon chiziqlar) tasviri tushirilgan. Ularning atrofini gullar, xususan, nilufar gulining bargi va umumiy ko'rinishi, palma, qamish, turli o'simliklar barglari bilan bezashgan. Zodagonlar kiyimlari hayvonlar tasviri, xususan, ko'zoynakli ilon – ureus, go'ng qo'ng'izi, qanotlarini yozib turgan lochin kabilar bilan bezalgan.

Marosim liboslari uchun zig'ir matolardan tashqari teri va mo'ynadan ham foydalanilgan (3-rasm).

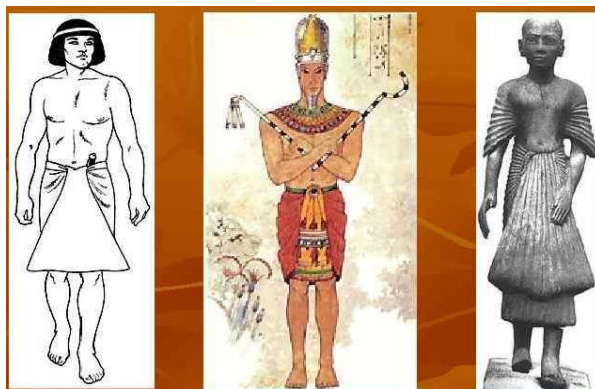

3-rasm. Matolarda qo'llanilgan o'simlik tuzilishlari

Misr kostyumlarining asosiy turlari va shakli. Qadimiy Misr liboslarining shaklida taxlama (drapirovka) asosiy o'rin tutadi. Burmalar kiyimning asosan old tomonida bo'lib, libosning orqa qismi yengil burmalanib, tanaga yopishib turgan. Kiyimning orqa qismi uzaytirilmagan.

Qadimiy imperiya davrida erkaklar asosan «sxenti», ya'ni peshband kiyganlar. Sxentilar shaklan to'rtburchak yoki trapetsiyasimon bo'lib, turli xil o'lchamlarda bo'lgan. Sxenti belga ingichka charm belbog' bilan bog'lab, mahkamlab qo'yilgan.

Sxentining ustidan yoki tananing ustidan to'rtburchak shaklidagi peshband kiyilgan (4-rasm).

4-rasm. Qadimiy Misr imperiya sxenti kostyumi

Ayollar libosi tananing ko'krak qismidan to boldirgacha qismini bekitib turadigan chodirsimon matodan iborat bo'lib, u bir yoki ikki tasma bilan yelkadan o'tkazilib kiyilgan. Kalaziris deb ataluvchi ushbu sarafanni eslatuvchi kiyim ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar, u xoh malika bo'lsin, xoh kanizak, barcha ayollar uchun bir xil shaklda bo'lgan. Ayollar kiyimi faqat matoning sifati va qimmatini bilan farqlangan. O'rta podshohlik davriga kelib Misr ayollarining libosida o'zgarish sodir bo'la boshladi. U biroz murakablashib, hajmi bir necha qavat kiyilgan kiyimlar hisobiga kattalashdi. Kiyimning silueti pastga tomon kengayib, piramidalar shaklini ola boshladi. Plisselar, ya'ni mayda taxlamalar keng qo'llanila boshladi.

Ayollar liboslarida bezaklar turi ko'paygan. Kiyimlar insonlarning ijtimoiy kelib chiqishini bildirib turgan, ya'ni tabaqalarga ko'ra farq qilgan. Agar boylar zig'ir tolali matolardan tikilgan kiyimlarni kiyishgan bo'lsa, qullarning kiyimi dag'al teridan qilingan. Eng yuqori tabaqa kishilar, xususan, fir'avn, vazirlar, kohinlar, yirik yer-suv egalari kiyimlarigina bezaklangan. O'rta podshohlik davriga kelibgina misrliklar kiyimlarining shakli birmuncha o'zgargan. Natijada u bir paytning o'zida ustma-ust kiyiladigan bir necha kiyimlar ko'rinishiga kelgan. Kiyim silueti etakka tomon kengayib, piramidasimon ko'rinishga keldi (5-rasm).

5-rasm. Misr o'rta podshohlik ayollar kostyumi

Plessirovkalar keng qo'llaniladigan bo'ldi. Erkaklar kiyimi bir necha yupqa sxentilardan iborat bo'lib, ustma-ust kiyilgan. Yoqa o'rnida yelkani yopib turuvchi turli shisha munchoq va qimmatbaho toshlar bilan bezaklangan bezak urfga aylangan.

Yangi podshohlik davrida (mil. avv. 1580–1090 y.y.) kiyimlarda sinfiy tafovut yanada ko'proq sezila boshladi. Aslzodalarning kiyimlariga ishlatiladigan matolar o'zining harirligi, bezakdorligi, bezakda tilladan foydalanilishi bilan farqlanadi. Kiyimlarning tikilishiga serburmalilik xos bo'lib, ularda plisselardan ko'p foydalanilgan. Plisselar kiyimning butun bo'yi barobar qo'llanila boshlagan.

Bu davrda erkak va ayollar kiyimi bir-biriga birmuncha o'xshash. Erkaklar kiyimi plissirovka qilingan yubka va yopinchiqdan iborat. Turli bezak va qimmatbaho toshlar va marjonlar bilan bezaklangan katta doira shakldagi yoqalarni nafaqat fir'avn va uning oila a'zolari, shuningdek, zodagon xonadonlar vakillari ham kiya boshlaganlar. Marosim kiyimlarida sxenti, uch burchakli peshband saqlangan. Quyi qatlam kiyimi oddiyligicha qolgan.

Bezaklar, bosh kiyimlar, soch turmagi, poyabzal va ulardagi bezak elementlari. Qadimiy devoriy suratlar – freskalarda misrliklar asosan oyoqyalang tasvirlangan. Palma barglari, papirus, keyinchalik teridan qilingan sandallarni fir'avn, shuningdek, uning atrofida qilargina kiyishgan. Sandallar oddiy ko'rinishda bo'lib, ular qo'njsiz va to'piqsiz, tagi yuqoriga buklab ko'tarilgan, bir necha ensiz tasmalardan iborat bo'lgan. Tagcharmlarga turli xil maishiy va harbiy ko'rinishlar timsoli chizilgan.

Misrlilar libosida taqinchoqlar, xususan, qo'l va oyoq bilaguzuklari, uzuklar, marjonlar, sirg'alar, tillaqoshlar va boshqalar alohida o'rin tutadi.

Bosh kiyimlar shakli turlicha bo'lib, ular egasining ijtimoiy kelib chiqishini bildirib turgan. Qadimgi davrdagi fir'avnlarining bosh kiyimi old tomonida hukmdorlik ramzi – ko'zoynakli ilon bilan bezaklangan toj va ikki qavatli yo'l-yo'l (ko'k va sariq, oltin rang), uchburchak tarzida buklangan katta ro'mol shaklida bo'lgan (5-rasm). Fir'avning ayoli koshun yoki nilufar guli ramzi tushirilgan qalpoqcha kiygan.

Ayollar ham, erkaklar ham o'simlik tolasi yoxud echki yungidan qilingan pariklar taqishgan. Erkaklar soqollarini qirib yurishgan. Odatda, ular echki yungidan tayyorlangan sun'iy soqolni lak bilan qotirib, metall iplar bilan o'rab taqib yurishgan.

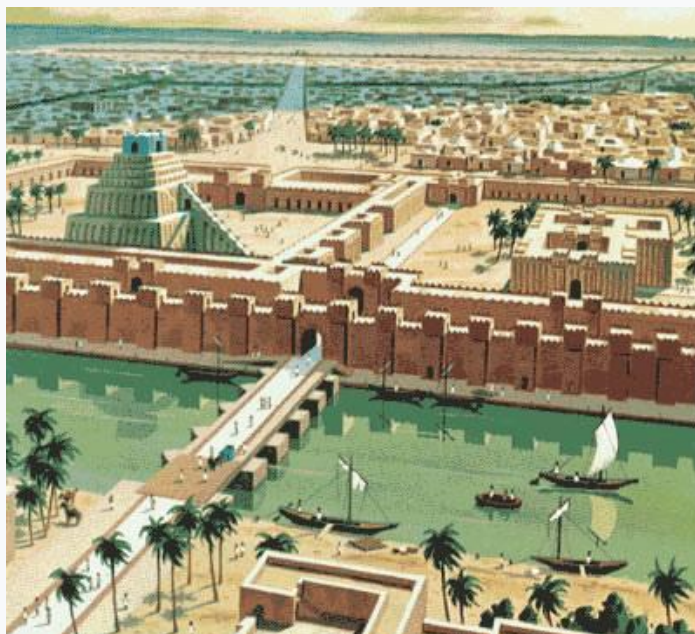
Fir'avning qudrati kub yoki uchburchak shaklidagi oltin soqol bo'lgan. Ayollar yo'ziga pushti-qizil yog' upa surtib, kiprik va qoshlarini qoraga bo'yashgan bo'lsa, erkaklar kipriklarini yashil rangga bo'yaganlar. Qo'l va oyoq tirnoqlari maxsus o'simlik – xina bilan qizg'ish sariq rangga bo'yalgan. Misr liboslari keyinchalik boshqa xalqlar madaniyatiga ham o'z ta'sirini ko'rsatib, uning elementlari qator xalqlar liboslarida bo'y ko'rsatgan.

Qadimgi Bobil va Ossuriya kostyum tarixi.

Bobil - Qadimgi Mesopotamiyaning shaharlaridan biri bo'lib, u Mesopotamiya pasttekisligining markaziy qismida, uning janubiy yarmida - Quyi Mesopotamiya Buyuk Bobil Furot daryosi bo'yida edi joylashgan.

“Bobil” so'zi (Babili) “Xudoning darvozasi” deb tarjima qilingan. Bugungi kunga qadar Bobildan topilgan eng qadimgi topilmalar miloddan avvalgi 2400 yilga borib taqaladi. Birinchi marta Bobil o'z hukmronligiga shoh Xammurabiy davrida erishgan (mil. Avv. 1792-1750). U Sumer, Akkad va Ossuriya tomonidan bosib olinib, Bobil shohligida qullar tizimi mustahkamlanib, borgan sari rivojlanib borgan. Bobilliklar Shumerning ma'naviy madaniyatini qabul qildilar va Shumer san'atining an'alarini qabul qildilar. Shahar o'z avjiga miloddan avvalgi VI asrda - shoh

Navuxadnazar II tomonidan boshqarilgan. Keyin Akkad va Shumer yerlari unga bo'ysundi va Bobil yirik savdo va madaniy markazga aylandi(6-rasm).

6-rasm. Qadimgi Bobil shaxri

Bobil tarixi Bobil shahri tarixining ma'lum bir qismidir, uning eng qadimgi dalillaridan tortib to vayron bo'lishigacha (II asrda); 2,5 ming yillik xronologik davrni o'z ichiga oladi.

Qadimgi Bobil aholisining tashqi ko'rinishi hozirgi kungacha bir xil edi. Ammo turli millatlardagi va turli davrlarda ideal inson qiyofasi haqidagi g'oyalar tubdan farq qilar edi. Bunga o'sha davrning saqlanib qolgan san'at yodgorliklari baho berishi mumkin. Shumerlar, hatto sodda badiiy texnikalar bilan tasvirlanganlarning ichki holatini yetkazishga, uning ma'naviy ahamiyatini ta'kidlashga harakat qilishdi. Aksincha, ossuriyaliklar va bobilliklar jismoniy kuchni hamma narsadan ustun qo'yishgan. O'z xudolari, qirollari va jangchilarining tosh tasvirlarini yaratib, ular kuchli mushaklarni yaratdilar, bularning barchasi vayron qiluvchi va unutib bo'lmaydigan kuch haqida fikr yuritishga ilhomlantiradi.

Taxminan 10,000 yillar avval neolit davrida, qadimgi Yaqin Sharqda echki va qo'ylar honakilashtirilgan. Shundan buyon bu hayvonlarning junlari Mesopotamiya hududida to'qish uchun asosiy xom ashyo bo'lib qoldi.

Qadimgi barcha jamiyatlarda kiyim ishlab chiqarish sanoat faoliyatining asosiy turi bo'lgan va uning rivojlanish darajasi sanoatning boshqa turlari uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan.

Uzoq vaqt davomida Mesopotamiyada kiyim-kechak ishlab chiqarish uy xo'jaligi bo'lib qoldi. Miloddan avvalgi VI asrda ham Bobil aholisining aksariyati uyda tikilgan kiyimlarni kiyishgan va professional hunarmandlar xizmatidan foydalanishgan.

Erkaklar kostyumi. Shumerda erkaklarning asosiy kiyimlari tunika va yelkali kiyim edi. Tunika yengsiz yoki juda qisqa qisman belgacha ko'ylak bo'lgan. Umuman olganda, u odatda tizzaga yetib bormagan. Gazlamalar silliq hamda kashta bilan bezatilgan(7-rasm).

7-rasm.Erkaklar kostyumi

Miloddan avvalgi II ming yillikda “tunika keng” tarqalgan kiyim-kechakka aylandi. Gazlamalarning uzunligi har xil bo'lishi (4 metrdan 7-9 metrgacha) bo'lishi mumkin edi. Aksariyat hollarda, u shunchaki tanaga o'ralgan (ba'zan tunikaning ustiga) va kamar bilan mahkamlangan ammo, oyog'ini beliga mahkam bog'lab qo'ygan va uni kamarsiz kiyish mumkin(8-rasm).

8-rasm. Bobil Ossuriya podshox hamda xizmatkorlar kostyumi

Ossuriya va Bobilda erkaklarning asosiy kiyimlari, shuningdek, qisqa hamda qisma yangli tunika “kandy” bo’lgan edi. Kandyni turli xil qatlamlardagi odamlar kiyib yurishgan, ammo olijanob va badavlat odamlar orasida u qimmatroq gazlamalardan tikilgan va oddiy odamlarga qaraganda ancha uzun bo’lib, deyarli oyoqqa yetib borgan. Bir kishining ijtimoiy holati, uning tunikasining uzunligidan tashqari, u bir vaqtning o’zida kiyish huquqiga ega bo’lgan kiyimlarning sonini ham belgilar edi. Podshohning kostyumi eng qiyin bolib: podshoh jundan to’qilgan maxsus oq matodan tikilgan. Qirmizi rangli uzun konus mato ustiga kiyib olgan. Bu— o’ziga xos plash bo’lib, plash o’ng qo’lning bilagi ostidan o’tib, chap yelkaga mahkamlangan, yoki buklangan. Tikuvchilar uni tikib, bosh uchun teshik qoldirib, egilish joyida qo’l uchun kesik yasadilar (bu holda u yuqoridan pastgacha bir tomondan ochilishi uchun ikkala yelkaga kiyib olinadi).

Harbiy kiyimlar. Shumer davrida, jangchining odatiy kiyimlari jun va mis yoki bronza konusning dubulg’asi edi. Yelkalarini kesib o’tish uchun ular katta mis plita bilan bog’lab qo’yilgan charm tasma kiyishlari mumkin edi. Miloddan avvalgi uchinchi ming yillikning o’rtalarida paydo bo’lgan jangchilar tizzalari ostidan uzunroq – plashlar (teridan tikilgan yoki teridan qilingan) bilan o’ralgan dumaloq metall plitalar bilan tasvirlangan(9-rasm).

9-rasm. Harbiylar kostyumi

Ayollar kostyumi. Ayollar kiyimi erkaklarnikiga nisbatan unchalik farq qilmagan. Farq shundaki, miloddan avvalgi II ming yillikda, ayollar hech qachon tunikasiz yurishmadi. Ayollar tunikasi yuqori qismida mahkam biriktirilgan bo'lib, (qizlar va yosh ayollar uchun bu ko'krak qafasini ma'lum darajada ushlab turishga imkon berdi). Ayollar tunikasining uzunligi tizzagacha va undan ham uzunroq bo'lib, ba'zi kiyimlarda yon tomoni kesilgan (10-rasm).

10-rasm. Ayollar libosi

Oyoq kiyimlar. Sandallar Mesopotamiya aholisi orasida odatiy poyabzal edi. Ular ko'pincha katta va boshqa oyoq barmoqlari orasidan o'tib, oyoq boldirga kamar bilan bog'lab qo'yilgan. Sandallar mustahkam tagliklardan tayyorlangan. Sandalning boshqa shakllari ham bo'lib: masalan, ossuriyaliklar baland poshnali tuflilarni afzal ko'rishdi; Sandalni bog'lagan tasma yon tomondagi teshiklarga o'tdi.

Mesopotamiya aholisi an'anaviy etiklar kiyishgan edi. Ular old tomonida ochiq lekin yunon etiklaridan farqli o'laroq, oyoq barmoqlari yopiq bo'lgan. Dastlab, bu turdagi poyabzal faqat tog'liklar tomonidan kiyingan, ammo vaqt o'tishi bilan uning qulayligi uzoq yurish kerak bo'lganlarning barchasiga ma'qul bo'lgan. Keyinchalik Ossuriya va Bobilda etiklar harbiy liboslarning bir qismiga aylandi. Ruhoniylar va ibodat qiluvchilar yalangoyoq yurishardi. Xudolar ham yalangoyoq holda tasvirlangan.

Qadimgi Fors kostyumi tarixi

Forslar (o'zlarini eroniy deb atashadi) —Antropologik tarafidan yevropoid irqining hind-o'rtayerdengiz guruhiga kiradi. Fors tilida gaplashadi. Islom dinining shiyit tarmog'iga mansubdir. Qadimgi Eron qabilalari Markaziy Osiyodan miloddan avvalgi 2-ming yillik oxirida janubi-g'arbiy tomonlariga joylashgan. Ular Midiya davlatida, Axemen avlodi qurgan davlatda asosiy ro'l o'ynadi. 7-asrlardagi arab bosqinchiligidan keyin forslar orasida islom dini keng etak yoya boshladi. Forslarning etnik tarixida arablardan so'ng turklar (11 — 12 asrlar, saljuqlar), turkmo'g'ullar (13 –14 asrlar, Xulag'u sulolasi) o'z izlarini qoldirdi. 16-asrning boshlanishida forslar eronlik Sefevi sulolasiga tobe bo'lsa, 19 — asrning o'rtalarida ularga qadjarlar o'z hukmdorligini o'rnatdi. 19-asrning o'rtasida millat bo'lib shakllanishi nihoyasiga etdi. Forslar qadimdan dehqonchilik bilan shug'ullanishadi; bug'doy, tariq, guruch, paxta, arpa, choy, v.b. sholi o'simliklar ekib, qo'ylar boqishgan. Shaharlarida kulolchilik bilan savdo-sotiq rivojlandi. Fors ustalari to'qigan gilamlari, keramik idishlar, zargarlik buyumlar ko'p davlatlarda mashhur bo'ldi(11-rasm).

11-rasm.Eron gilamlaridagi naqshlar

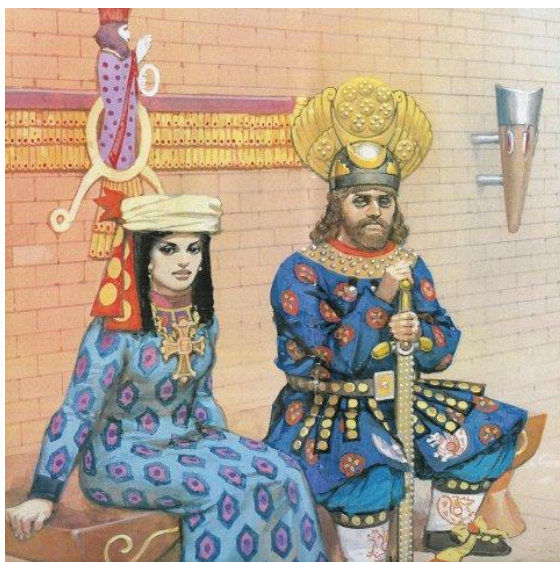
Uylari soz bolchiqdan, gʻishtdan qurilib, tomi qamish bilan bekitildi. Zadagon forslar hovlisiga hovuz (basseyn)qurdirdi.

Tarixda Eronda kiyilgan kiyimlarni ikki qismga boʻlish mumkin. Birinchisi - turli xil tarixiy davrlarning kiyimlari, ikkinchisi - mamlakatning 11 mintaqasida yashovchi turli xil xalqlarning anʼanaviy kiyimlari. Eron kiyimlarining tarixi Midiya tarixiy davridan, yaʼni bizning eramizdan 708 yil oldin kelib chiqadi. Oʻsha davrdagi yozuvlar va yozma dalillardan saqlanib qolgan tosh va metaldan yasalgan buyumlar va idish-tovoqlarga chizilgan rasmlardan oʻsha davrning kiyimlari, rang sxemasi va, albatta, egalariga baho berish mumkin. Dastlab, kiyimlar oddiy edi va asosan tanani himoya qilish uchun xizmat qildi. Qadimgi forslar ovchilik va chorvachilik bilan shugʻullanishgan, ularning kiyimlari hayvonlarning terisidan qilingan yomgʻir paltolari edi. Faqat qoʻshni xalqlarni zabt etgan va qul qilganidan soʻng, ulkan boylikka erishgandan soʻng, forslar hashamatli buyumlar bilan tanishib, rang-barang va boy liboslarda kiyinishni boshladilar.

Qadimgi forslarning erkaklar kiyimlari charm yoki moʻynali shimlar (anaxaridlar) va kamarli charmdan qilingan edi. Kamroq iqlimi kam boʻlgan hududlarda anaxaridlar va kaftanlar zich jundan tikilgan. Oddiy aholi shu tarzda kiyinishni davom ettirdi va King Kir Mediyani zabt etgandan soʻng, rasmiy sudga aylangan Midi kostyumini sudga kiritdi. Midiya tashqi kiyimi yupqa jun va ipak matodan, binafsha va toʻq qizil ranglardan qilingan. U keng va uzun edi, koʻylagi xalat, shapka va shimdan iborat edi. Midiya kaftanining juda uzun pollari yigʻilib,

belbog'larga o'ralgan edi. Shu bilan birga, tomonlarda hosil bo'lgan burmalar. Kaftanning yenglari ham juda keng bo'lib, ichki qismida ray shaklidagi burmalar mavjud edi. Ba'zan yenglarning burmalari boshqa rangdagi matodan qilingan.

Midiya kostyumini Qirolning yaqin sheriklari va saroyning yuqori lavozimli amaldorlari kiyib olishgan(12-rasm).

12-rasm.Eron podshohi hamda malika tasviri

Asta-sekin oddiy odamlarning charmdan tayyorlangan kiyimlari yumshoq jun matodan tikilgan kostyumga o'tishga imkon berdi. Garem shim o'rniga tor charm shim kiyila boshladi. Saroy a'yonlari va hukmronlik qiladigan sulola a'zolari binafsha rang mussel kiyimlarini afzal ko'rdilar, ularning bosh kiyimi qirol singari ko'k va oq bandaj bilan bezatilgan edi. Kamroq mansabdorlar xuddi o'sha kiyimni kiyishdi, ammo boshqa rangda(13-rasm).

13-rasm.Podshoh hamda saroy a'yonlari bilan

Milliy kiyimlari: erkaklari matodan tikilgan ko'ylak, shim, qo'y terisidan tikilgan kurtka, boshiga salla o'raydi. Ayollarining asosiy kiyimi — ko'ylak, kofta, dambal, butkul gavdasini yopib turadigan chadra bo'lgan.

Nazorat uchun savol va amaliy topshiriqlar:

1. Qadimgi dunyo san'ati haqida so'zlang.
2. Libos va kiyim tushunchalariga ta'rif bering.
3. Kiyim qanday paydo bo'lganligiga tushuncha bering.
4. Ibtidoiy jamoa tuzumi davrida kiyimning asosiy turlari haqida nimalar bilasiz?
5. Qadimgi Misr san'ati va madaniyatiga ta'rif bering.
6. Qadimgi Misr liboslarining asosiy turlari va shakli haqida nimalar bilasiz?
7. Bezaklar, bosh kiyimlar, soch turmagi, poyabzal qanday shakl va ko'rinishga ega, kiyimlardagi tasvirlarni ta'riflab bering.
8. Yangi podshohlik davrida kiyimlarda qanday o'zgarishlar sezila boshladi?

QADIMGI VA FEODAL DAVRI SHARQ KOSTYUMI.

Hindiston san'ati, uning karakterli xususiyatlari.

Qadimgi Hindiston san'ati bir necha ming yillik tarixga ega. «Mahobxorat» va «Ramayana» dostonlari hindlarning e'tiqodi, urf-odati, madaniyati va san'ati haqida ma'lumot beruvchi eng qadimgi yozma manbalardan sanaladi. Miloddan avvalgi III ming yillikdan milodiy V asrga qadar bo'lgan ulkan davr qadimgi hind san'ati davri sanaladi.

Geografik jihatdan hind san'ati ikki qismga bo'linadi: janubiy va shimoliy. Shimoliy hududlar Hind va Ganga daryolari havzasini o'z ichiga olib, ilk hind madaniyati shu daryolar bo'yida shakllangan, uning ilk namunalari neolit davriga tegishli hisoblanadi. Miloddan avvalgi 2500–1500 yillarda Moxenjo-Daro va Xarappa hududlaridan qadimgi madaniyat o'choqlari topib o'rganilgan. Mil. avv. 2000-yillar o'rtalar iga kelib oriylar qabilasining bostirib kelishi Moxenjo-Daro va Xarappa madaniyatini tanazzulga uchratib, vedalar davri madaniyatining rivojlanishiga yo'l ochdi. Mil. avv. 1-ming yillikda temirning kashf etilishi dehqonchilik va mulkchilikni vujudga keltirib, bu, o'z navbatida, davlatlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Ganga vodiysini egallagan Magadxa davlati ana shunday davlatlarning dastlabkisi edi. Bu paytda braxmanlik dini davlat dini sifatida o'rnatildi va san'atning badiiy-falsafiy asosini tashkil qildi. Grek-makedon yurishlaridan so'ng Chandragupta (mil. avv. 322–320) boshchiligida Hindistonda markazlashgan davlat barpo etildi. Ashoka hukmronligi davri (mil. avv. 272–232)da iqtisodiy jihatdan o'sdi. San'at, madaniyat, shaharsozlik, haykaltaroshlik yuksak darajada rivojlandi.

Liboslari. Hindiston qadimiy Sharq davlatlaridan biridir. Zero, Hindiston san'ati va madaniyati qadimiyligi bilan ajralib turishining boisi ham shundandir. Hindiston me'moriy obidalari, haqli ravishda, Osiyo durdonalaridan biri hisoblanadi. Bu haqda hozirgacha saqlanib qolgan me'moriy obidalar, ibodatxonalar, haykaltaroshlik asarlari va qadimiy yodgorliklar dalolat beradi. Buyuk temuriylar (boburiylar) sulolasi davrida Shoh Jahon tomonidan suyukli rafiqasi Mumtozbeimga atalib,

me'morchilikning ajoyib namunasi, muhabbatga qo'yilgan haykal, deb ta'riflanmish takrorlanmas san'at durdonasi «Toj-mahal» maqbarasi barpo etildi. «Toj-mahal» maqbarasi san'at asari sifatida jahonning yetti mo''jizasidan biri, deb e'tirof etilishi ham bejiz emas. Hind san'at-madaniyati zahirida diniy aqidalar yotadi. Hindistonda bir qancha diniy oqimlar mavjud. Shular orasida eng qadimiy din vedaizmdir. Keyin braxmanizm, buddizm, induizm, islom dini va keyinchalik Yevropadan nasroniy dini kirib keladi.

Hindistonda miniatyura tasviriy san'ati, xalq amaliy san'ati qadim-qadimdan rivojlangan. Hind hunarmand ustalari tomonidan yaratilgan buyumlarning nafisligi, go'zalligi hamon san'at muxlislarini hayratga solib kelmoqda.

Hindiston tarixida, xalqning hayot kechirishida Ind va Gang daryolari katta ahamiyat kasb etadi. Qadim zamonlarda hindlar Ind vodiysiga ko'chib kelgan, turmush kechirgan, odamlar, asosan, dehqonchilik bilan shug'ullangan.

Mato turlari, liboslarda rang va bezaklarning o'ziga xos yechimi. Hindiston – paxtaning vatani. Necha-necha asrlardan buyon Hindistonda paxtadan mato ishlab chiqarish yaxshi yo'lga qo'yilgan. Mil. avv. II asrdan boshlab Hindistonda matolarni bo'yashni o'rganishgan, ular ko'zga yaqqol tashlanadigan – ko'k, qizil kabi yorqin ranglardan foydalanishgan. Dastlab paxtadan ip mayin yigirilib, nafis va shaffof matolar ishlab chiqarilgan. Bu mato o'zining tashqi ko'rinishi, fakturasining boyligi, sifatining a'loligi bilan o'zini oqlagan. Matolar o'ta nafis, juda yupqaligidan kiyim ostidan taqinchoqlar ham aniq ko'rinib turgan. Qadimdan hind shoyisi barcha rivojlangan mamlakatlarda qadrlangan. Odatda, shoyi kiyimlar biror tantanali tadbir yoki bayramlarda, misol uchun nikoh to'yi yoki farzand tug'ilishi munosabati bilan o'tkaziladigan marosimlarda kiyilgan. Hindistonda eng ko'p ishlab chiqariladigan matolar bu – paxta, shoyi va batist hisoblanadi. Aksariyat matolarga tilla va kumush iplar qo'shib to'qilgan (6-rasm).

Hind an'anaviy liboslari va ularning o'zgarishiga ta'sir etgan omillar. Qadimiy hind erkaklar va ayollar liboslari, asosan, badanga mato bo'lagini taxlamalar yordamida o'rash orqali hosil bo'lgan. Bunga tikilmagan yelka kiyimlarini,

yopinchiqlar ko'rinishidagi orxniy, dupatta, chunni va tikilmagan bel kiyimlar – dho'tiy, sari, nivni misol qilib keltirsak bo'ladi.

14-rasm.Hind matolaridagi naqshlar

Markaziy Osiyodan Hindistonga islom dinining kirib kelishi, boshqa elatlarning bu hududga ko'chib kelishi natijasida, liboslarni tikib kiyish odatga aylanadi. Haligacha oddiy xalq orasida tikilmagan kiyim kiyish an'analari saqlanib qolgan.

Erkaklar libosi. Qadimda hind ustki kiyimlari tanaga o'ralgan yoki yelkaga tashlab yurilgan. Hind milliy libosining bir bo'lagi, erkaklarning tikilmagan bel kiyimi – **dho'tiy** hisoblanadi. U ham ishton va peshband ko'rinishida bo'lgan, 2–5 metr uzunlikdagi matoni bo'lsa atrofiga taxlab, old tomonga bog'langan (tugun hosil qilingan) va orqa tomonda osilib turgan uchini oyoqlar orasidan oldinga o'tkazib mahkamlangan (7-rasm).

Hind erkaklari ustki kiyim dupatta yopinchig'i bo'lib, u to'g'ri to'rtburchak matodan iborat bo'lgan. Odatda, dupatta yelkaga tashlangan, old tomoni kesishib, yana yelkadan orqaga tashlab yurilgan.

Jamiyatning yuqori qatlami sanalgan shoh, saroy a'yonlari va harbiylar yopinchiq yopingan. Hind liboslarida ijtimoiy jihatdan tabaqalanish farqi sezilib turgan.

15-rasm. Erkaklar bel kiyimi – dho'tiy.

Erkaklar kiyimida har xil ranglar ishlatilgan. Lekin ranglar kiyim egasining jamiyatda tutgan mavqeyiga qarab farqlangan. Sariq rang amaldorlar kiyimlariga xos rang sanalgan.

Erkaklarning eng ommabop bosh kiyimi salla bo'lib u turli shaklda o'ralgan. Soch turmaklari o'ziga xos. Sochlar har xil uzunlikda: kalta, o'rtacha, uzun sochlar silliq taralib, yuqoriga yig'ilgan. Erkaklar soqol-mo'ylov qo'ygan.

Hindlarning asosiy poyabzali sandaldir. Ba'zida uchi yopiq tufli, qamishdan to'qilgan kavush ham kiyilgan.

Ayollar libosi. Sari qadimdan hind ayollarning an'anaviy milliy libosidir. Sari har xil usullarda o'ralgan va o'ziga xos drapirovkalangan. Sarini o'rashning bir necha xil usullari mavjud bo'lib, ulardan biri: sondan tizzagacha yoki to'piqqacha 1–2 marta o'rab, keyin tugib bog'lanadi. Tepa qismi yelkaga tashlanadi, sarining bir uchi ko'krak yonlarigacha chiroyli qilib qistirib qo'yiladi. Hind ayollari kalta kofta – choli va yubka kiyishgan. Choli – kaltagina yengchali, ko'krakka yopishib turadigan juda tor yelka kiyimi. Ko'krak qismini orqa tomonidan qattiq tortib, ip tasma bilan bog'lanadi.

Ayollar bosh kiyim o'rniga boshlariga sarining bir uchini yopib yurishgan. Hozirda Hindistonning ko'p joylarida bosh kiyim kiyilmay qo'yildi. Ayollarning oyoq kiyimi xuddi erkaklarnikiga o'xshash bo'lgan.

16-rasm. Hind muhabbat mabudasi.

Kostyum bezaklari. Bezaklar hindlar kiyimida hozirgacha, ayniqsa ayollarda, muhim rol o'ynaydi. Ular faqat bezak belgisi emas, balki ko'proq ijtimoiy rol o'ynaydi. Hindistonda bezak taqmagan birorta ayol yo'q (bevalardan tashqari) edi.

O'rta va past tabaqali ayollar barcha taqinchoqlarni doimo taqib yurishardi. Zargarlik buyumlari xilma-xil bo'lgan: ziraklar, marjonlar, o'zuklar, bilago'zuklar, to'qalar, kamarlar sochiga va peshonasiga taqadigan taqinchoqlar va boshqalar. Ular chig'anoqdan, fil suyagidan, marjondan, marvariddan, donlardan, nozik, fayans rangli shisha va oynachalardan qilinardi. Oltin va qimmatbaxo toshlar ham juda ko'p qo'llanardi.

Nazorat uchun savol va amaliy topshiriqlar:

1. Hind an'anaviy liboslari va ularning o'zgarishiga ta'sir etgan omillar haqida so'zlab bering.
2. Hindistonda qanday turdagi matolar ishlab chiqariladi?
3. Hind erkaklar libosi haqida nimalarni bilasiz?
4. Hind erkaklarining qanday bel kiyim turlari mavjud?
5. Hind ayollarining qanday kiyim turlarini bilasiz?

Qadimgi Xitoy kostyumi tarixi

Xitoy san'ati qadimiyligi jihatidan Misr, Mesopotamiya davlatlari san'ati bilan tenglasha oladi. Xuanxe daryosi bo'yida paydo bo'lgan Xitoy san'ati o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Arxeologik qazishmalar natijasida topilgan bronza idishlardagi hayvonlar, qushlar va boshqa fantastik mavjudotlarning bo'rtma tasvirlari Xitoy haykaltaroshlik san'atining mil. avv. II ming yilliklarga borib taqalishini ko'rsatadi. Mil. avv. I ming yillik o'rtalariga kelib, bronza idishlar ko'rinishi sodda naqshlar bilan bezatila boshladi. Relyeflar o'rnini inkrustatsiyalar egallay boshladi. Xan sulolasi davriga kelib tosh va g'ishtdan yasalgan relyeflar, Shan davriga kelib, avval yog'och, keyin loydan terrakotalar, Sin sulolasi davrida qabrlar uchun maxsus jangchilar, otliqlar haykallari yasala boshladi. Imperator Sin Shixuandi mavzoleyiga ishlangan 8099 ta jangchi terrakotalar bunga misol bo'ladi. «Terrakotalar armiyasi» nomini olgan jangchilar haykallari Xitoyning turli hududlarida yasalgan. Shuningdek, tog'dagi g'orlarga ham haykallar joylashtirilgan bo'lib, bunday g'orlar soni 120 tani tashkil etadi. Ular orasida eng mashhuri Yungan g'ori bo'lib, unda 51 mingta haykal joylashtirilgan, hakallar orasida eng balandi 17 metrni tashkil etadi.

Qadimgi Xitoy klassik san'ati diniy, falasafiy qarashlar asosida shakllangan xalq madaniyati bilan bevosita bog'liq holda rivojlanganligi sababli uni davrlashtirish bevosita hukmron sulolalar tarixi bilan belgilanadi. Shu davrda yashagan rangtasvir ustalari Gu Kaychji va Chjan Senyao Xitoy rangtasvir san'atining asoschilari sanalsa, Xitoy manzara janri – *shanshuy* (xitoy tilidan tog'lar va suvlar tasviri ma'nosini bildiradi) U Daotszi nomi bilan bog'liq. Xitoy rangtasvir san'atida o'simliklar, gullar, hayvonlar, tog' manzaralari, animalistik janr, portret janrlari keng tarqalgan.

Liboslar. Xitoy san'ati va madaniyatining rivojlanishida ramziylikka juda katta ahamiyat berishgan. Bu ramziy belgilar, ranglar, naqshlar liboslarda ham aks etgan. Qadimiy Xitoy kostyumining oddiy shaklining paydo bo'lishiga odamlarning xo'jalik ishlari, xom-ashyo imkoniyatlari va iqlim sharoitlari sabab bo'lgandi. Tantanali va rasmiy kiyimlarning shakllari oddiy kiyimlardan o'zlashtirilgandi.

Erkaklar libosi. Xitoyliklar yomg'ir yog'ganda kundalik rasmiy liboslar ustidanplash-yomg'irpo'sh yopinganlar. Oddiy aholi poxol, turli o'simliklar, masalan, bambuk daraxti po'stidan to'qilgan *chjusi* kiygan, bu kiyimlar *so suy*, deb atalgan. Badavlat kishilar qushlar pati yoki ipak matodan tikilgan *xechan* kiygan.

Erkaklarning bel kiyimlaridan biri shalvardir. Ba'zan shalvarning tizzadan pasti o'rab qo'yilgan.

Qadimdan xitoyliklar sochlarini oldirmagan va qirqmagan, sochlari uzun bo'lgan. Soch orqaga silliq qilib taralib, bosh tepasiga tugun qilib turmaklangan va sochto'g'nag'ich *szi* yoki *szan* bilan mahkamlangan.

Xitoy erkaklar libosida belbog' va bosh kiyim asosiy rol o'ynagan, ular o'z egasining qaysi tabaqaga mansub ekanligini bildirgan. Xitoyliklar poyabzalining aksariyati yengilgina bo'lib, mato va poxoldan to'qilgan. Poyabzal poshnasi bir necha qavat qog'oz yoki matodan qilingan.

17-rasm. Xitoy erkaklar kostyumi

Kostyumda shakl, son va ramz ishoralari keng qo'llangan. Qo'shilgan doira va kvadrat shaklli (yer va osmon qo'shilganligini ifodalaydi) imperator bosh kiyimida besh nefrit xar xil rangli osilchoqlar qilinib, ular besh tabiiy kuchlarning ramzi edi. Erkaklarning kiyimida tugmalar soni toq, ayollarnikida — juft qilinardi; sakkiz ajdarxoning tasviri erkaklar xalatining oldida bo'lsa, to'qqizinchi esa orqa bo'lakga tikilgan.

Ayollar libosi. Xitoy ayollari erkaklar singari uzun ko'ylak va keng ishton kiyishgan. Ustki kiyim ishan ham erkaklarnikiga o'xshash bo'lgan. Faqat Tan davriga kelib, ayollar kofta va yubka kiya boshlaganlar. Ayollar yozda, ba'zan hatto qishda

ham boshyalang yurishgan. Shunga ko'ra, ayollarining soch turmaklari murakkab bo'lib, gullar, osilmachoqlar bilan bezalgan(18-rasm).

18-rasm. Xitoy ayollar liboslari.

Xitoy ayollari faqat to'y va boshqa tantanalarda *fenguan* deb atalgan bosh kiyimni kiyganlar. Kibor xonimlar parik ham kiyishgan. Manchjur ayollari bayram poyabzali to'rtburchaksimon, pastga qarab kengaygan, o'rtacha poshnali ko'rinishda bo'lgan. Kostyumda shakl, son va ramz ishoralari keng qo'llangandi. Qo'shilgan doira va kvadrat shaklli (yer va osmon qo'shilganligini ifodalaydi) im'erator bosh kiyimida 5 nefrit xar xil rangli osilchoqlar qilingandi, ular 5 tabiiy kuchlarning ramzi edi. Erkaklarning kiyimida tugmalar soni toq, ayollarnikida — juft qilinardi; 8 ajdarxoning tasviri erkaklar xalatining oldida bo'lsa, 9-si esa orqasida qilinardi.

Rang ramzlari. Geometrik shakl va sonlar “tiliga” nisbatan rang ishoralari odamning tuyg'usiga zo'r ta'sir etib:

yashil rang — Baxor rangi, yosh o'simlik va yaproqlar rangi; tabiiy kuch Daraxt-Muni moxiyatini aks etuvchi rang; Baxor — yilning boshi; Sharq — kun chiqadigan joy, shuning uchun yashil, tirilish va yoshlikning ramzi; Yupiter sayyoraning rangi;

qizil rang — Yoz, Olov-Xo, Janub va Mars sayyorasining ramzlari;

oq; rang — Ko'z ramzi, u paytda omborlar oq guruch bilan to'ladi; ko'zga tabiiy kuch metall-szin mos keladi (qayralgan bolta rangi); bu faqat— uchgan, quyosh botadigan tomon va o'lgan odamlarning ketadigan joyi (motam kiyimlari oq rangli qilingan); Oy va Zuxra — Veneraning (“Taybo” — “buyoq oq” — metall yulduzi) nurlari;

qora rang — Qish rangi, eng qorong'i davrni, zimiston saltanat — Shimol rangi yorqin emas; Merkuriy rangi tabiiy kuch; Suv-Shuyni rangi.

sariq, rang — Yoz faslining oxirgi rangi, don ekinlarning yetilishi, xosil to'ydiradigan tuproq rangi, tabiiy kuch Yer-Tuning ramzi, bu markaz ramzi, ya'ni Yerni; Saturn sayyorasining ramzi (dexqonchilik xudosi).

Bosh kiyim va pricheskarlar. Qadim zamonlarda xitoyliklar sochlarini qirqmaganlar. Ular sochlarini tugunga yig'ib, shpilka yordamida mustaxkamlab qo'yar edilar. Bosh kiyimlarning shakllari xar xil bo'lgan. Ularning kiyish odatlari yevropaliklarnikiga qarama-qarshi bo'lgan. Agar yevropaliklar xurmat bilan bosh kiyimni yechsa, xitoyliklar esa qaytaga uni kiyar edilar.

Ochiq xavoda yoki binoda o'tkaziladigan marosimlarda (uchrashuvlar, audientsiyalar, banketlar va h.k) bosh kiyimni kiyish shart bo'lgan.

Qadimiy Xitoyda bosh kiyimni yechish lavozimdan ozod qilishni yoki aybiga iqrar bo'lib kelishini bildirgan.

1644 yilda manjurlar bosib olgandan so'ng, xitoyliklarning tashqi ko'rinishi o'zgardi, chunki manjurlar erkaklarning peshona sochini qirqishga, orqasida qolgan sochini esa o'zun qilib o'rishga majbur qildilar. Bosh kiyim voyaga yetganda kiyilardi.

Oyoq kiyimlar. Matodan, kanop tolasidan yoki poxoldan to'qilgan yengil tufli "szuy", keyinroq "li" deb atalgan oyoq kiyim keng tarqalgan. Matodan to'qilgan tuflining boshlig'i "semyan" ko'pincha naqshli qilinardi.

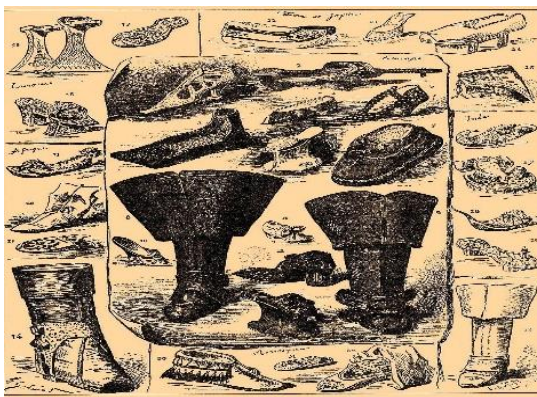
Qalin tagligi bir necha qavat yelimlangan va tiqilgan qog'ozdan ishlanardi. CHarmdan qilingan tuflilar xam uchrab turar edi. Tantanali tufli "si" ikki qavat xoshiya bilan bezatilardi. Tovonining yon tomonlari yanchilgan chig'anoq toshdan qilingan bo'yoq bilan bezatilardi. Uchi esa, qo'shimcha yelkansimon qo'shimcha bilan bezatilardi.

Yog'ingarchilikda yog'ochdan qilingan skameykasimon, te'asi yopq shippak "tszi" kiyishardi. Matodan qilingan tasma yordamida tszi oyoqqa bog'lanib qo'yilardi.

Ko'chmanchilar ta'sirida Xitoyga charm etik "syue" kirib keldi, shular qatorida matodan qilingan etik xam bo'lgan.

TSin davrida saroyda uchi sal ko'tarilgan ipak yoki charm etik kiyishgan. Fuqaro amaldorlar kvadrat tumshuqli etik kiyishardi. Bu Osmon va Yerning jismoniy va intellektual kuchlarining qarama-qarshiligini ko'rsatardi.

Etik qo'nji — "syuetun"dan ko'pincha cho'ntak sifatida foydalanar edilar(19-rasm).

19-rasm. Xitoy erkaklar oyoq kiyimlari

Nazorat uchun savol va amaliy topshiriqlar:

1. Xitoy ramziy belgilari va ranglari haqida nimalarni bilasiz?
2. Xitoy erkaklar libosini ta'riflab bering.
3. Xitoy libosiga assimetrik taqilma qaysi mamlakat libosidan kirib kelgan?
4. Xitoy ayollar libosi haqida qanday ma'lumotga egasiz?

Qadimgi Yaponiya kostyum turlari

Yapon libosi.Yaponiya ko'p asrlar davomida urug'larga bo'linib yashab kelgan. Yaponiya davlatga aylanishi uchun ko'p asrlar kerak bo'ladi. Tarixdan ma'lum bo'lishicha, davlatni imperator emas, balki harbiylar boshqargan. 1190 yilda esa taxt harbiy samuraylar oliy qo'mondonligi qo'lga o'tadi. Samuraylar nomi nasldan-naslga o'tib, yuz yillik janglardan so'ng yagona Yaponiya davlatiga asos solinadi. Yaponiya uncha katta mamlakat emasligiga qaramay, tabiiy sharoiti murakkab. Yaponiya hududi zilzilalar, suv toshqinlaridan hosil bo'lgan murakkab relyefli o'lka

hisoblanadi. Tabiat bilan uyg'unlik, ya'ni ana shu go'zallikni his qilish betakror Yapon uslubini vujudga keltiradi.

Yapon tamadduni qadimiyligi jihatidan nafaqat jahon, balki Sharq madaniyatida ajralib turadi. Bu fikrimizga Shu kungacha saqlanib qolgan tarixiy yodgorliklar, me'moriy obidalar dalil bo'la oladi. Masalan: mazkur me'morchilik yodgorliklariga IX–XII asrlarda qurilgan Xeyan Feniks ibodatxonasini eslatadi. Hozirgacha Yapon tilining qanday paydo bo'lgani haqida aniq ma'lumotlar yo'q. Qadimda Yaponlarning o'z yozuvlari bo'lmagan. VII asrga kelibgina Yaponlar xitoy ierogliflariga asoslanib, o'z yozuvlarini yaratgan. Xattotlik bobida mahorati oshgan Yapon yozuvi, kalligrafiyasi, husnixati yozuv san'ati darajasiga ko'tariladi. Buddaga sig'inish natijasi o'laroq, xitoy hikmatli so'zlari, She'rlar kalligrafiyada yozila boshlanadi. Qog'ozga so'z yozish katta ahamiyatga ega san'at hisoblanadi. Keyinchalik Yapon adabiyoti dunyoga keladi va VII asrda ilk she'rlar yozila boshlanadi.

Yaponiyada san'at, hunarmandchilik rivojlaniShiga xitoy san'atining ta'siri katta bo'lsada, Yaponlar bu borada betakror uslub yaratadilar. VII asrda Koreyadan Yaponiyaga qog'oz tayyorlash san'ati kirib keladi. Qog'ozning engilligi va chidamliligi Yaponlarga bejirim quriliSh materiallari tayyorlaShlarida qo'l keladi. Yaponlar uylar, xonalarni ajratib turuvchi siljima eshik, fonarlar, yelpig'ichlar, hatto ruhoniylari uchun kiyim – kamiko, suvyuqmas qog'ozdan soyabonlar yasaydilar. Qog'ozni taxlaSh san'ati – origami, deb ataladi. “Yapon rokoko”si deb hisoblangan Xeyan davrida Yaponiyaning Xitoy bilan aloqasi susayadi, bu esa Yapon madaniyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xitoy madaniyatining ta'siriga qaramay, Yapon me'morchiligi, ayniqsa turarjoy va inter'nerining o'ziga xosligi bilan e'tiborni tortadi. Yaponlarning uyi katta ham, baland ham bo'lmagan, to'siqlar yordamida engil transformastiyalangan. Yaponlar go'zallik, nafosat tuyg'usiga o'zgacha nazar soladi, ular go'zallikni san'atda aks ettira oladilar. Bu jihat yapon millatiga xos xususiyatga aylangan. Yapon milliy san'atining dovrug'i jahonga ketgan. yapon bog'lari, choy tayyorlash marosimi, hamda gullarni saralab, dastalaSh san'ati – ikebana shu jumladandir.

Yaponiya tarixi musiqa va o'yinlar, diniy marosimlar bilan bog'liqligi bizga tarixiy manbalardan ma'lum. Dastlab yaponlar hind, xitoy va koreys musiqalaridan ko'p foydalanadilar. Go'zallik timsoli. O'rta asrlarda yaponiyaning rivojlanishi Xeyan davrida go'zallik timsoli haqida tushuncha paydo bo'lishiga sabab bo'lgan. Yaponlar asrlar davomida turli o'zgarishlar sodir bo'lishiga qaramay, go'zallik haqidagi asosiy tasavvurlarini saqlab qoladilar. Qomatni yopib turuvchi, qavat-qavat, keng-mo'l libos, yuz oqartirish ayollarga ham, erkaklarga ham xos bo'lgan. Chunki saroy etiketi – odob-nazokat qoidalari Shuni taqozo etardi. Yaponlarning estetik didi ayollar go'zalligi, turmush tarzi va odob-nazokat qoidalari ta'sirida shakllanadi. Yaponlar oq tanli ayollar qarshisida bosh egganlar. Shu sababli kibor xonimlar yuzlarini oqartirib yurgan. Bu Yaponlarning turmush sharoitiga, uylariga mos tushgan, ayollar gul tasviri tushirilgan pardalar ortida, nimqorong'i pastak xonalar ichida qop-qora sochlari, oppoq yuzlari bilan jonsiz emas, balki nozik bo'lib ko'ringan. Asrlar o'tishi bilan go'zallik timsoli, go'zal ayol obrazi o'zgarib borgan. XVII– XVIII asrlarga oid suratlarda biz oppoq yuz, qirra burun, pistaday g'uncha lab va qisq ko'z ayol noz-istig'no qilib turgan holatlarini ko'ramiz. Suratda ayolning pardek engil, nafis ipakdan tikilgan, ergacha tushib turgan ko'ylaklari ko'rinib turadi. Yapon ayollarining qaddi-qomati o'ziga xos. Ularning bo'yinlari uzun, oyoqlari nisbatan kaltaroq bo'ladi. Shu sabab bo'lsa kerak, yapon ayollari qavat-qavat libos kiyib, qomatlaridagi kamchilikni ustalik bilan yashirganlar. Yapon ayollari belbog'ni beldan yuqoridan bog'lagan. Ayollarning obi belbog'i keng-mo'l bo'lib, tanaga o'ralganda qomatni kengaytirib, tik, to'g'ri ko'rsatgan. Ayol bunday libos va baland poyabzal kiyib mayda qadam tashlab yurganida xush qomat ko'ringan. Ayollar sochni tasma yoki gulsimon qilib baland turmaklaganlarida yanada malohatli va maftunkor ko'rinishgan. Ayollarning qo'llari, barmoqlari va oyoq panjalari kichik bo'lsa, chiroyli hisoblangan. Mato turlari, liboslarda rang va bezaklarning o'ziga xos echimi. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra III asrda yapon to'quvchilari parcha matosini to'qishni yo'lga qo'yganlar. Imperator va saroy ahli uchun parcha asosan, yaltiroq iplar bilan tikilgan, rangli ipak va nafis yupqa mato kiyim tikiShga ishlatilgan. Yaponiya qadimdan ipak vatani hisoblangan va bu sanoat juda rivojlangan qo'shni

Xitoy davlatidan kirib kelgan. Nara davrida yaponiyadan keltirilgan pishiq gulli mato Shtaf juda qimmat baholangan. Yapon liboslarida rang tanlash ham o'ziga xos kechgan, ya'ni tabiat bilan uyg'unlikda rang tanlangan, masalan: oq–binafsha rang – “olxo'ri”, ko'k rang – “qo'ng'iroqcha”, pushti rang – “Shaftoli”, oq–pushti rang – “piongul, sallagul”, olxo'ri daraxti gullari qish tugashi ramzi hisoblangan. Piongul va sakura bahorni, nilufar – yoz, xrizantema – kuzni bildiradi. Mavsumga qarab, ana shu gullar tasvirlangan kiyimlar kiyilgan. Kelinchakning qizil rangli libosi yoki ko'ylagida qizil rangga xos belgilar bo'lgan. Faqat imperatorgina sariq rangli libos kiygan. Yapon libosi bezaklarida bulutlar, to'lqinlar, o'simliklar, qushlar, hayvonlar va tabiatning boshqa unsurlari, shuningdek, gerblar tasviri uchraydi. Bularning hammasi o'zining ramziy ma'nosiga ega. XIV asrga kelib, saroy libosi ancha soddalashadi, kiyimdagi unsurlar va kiyimlar soni kamayadi.

Yapon an'anaviy liboslari. Yapon liboslari asrlar davomida xalqning estetik didi, tashqi omillar, ijtimoiy voqea – hodisalar va iqlim ta'siri ostida shakllandi. Yapon an'anaviy libosi bir yarim ming yil davomida rivojlandi. Birinchidan, aslzodalar qatлами liboslarga katta ahamiyat beradi, kichik bir detal ham ularning nazaridan chetda qolmaydi. Libosning sipoligi, rangi, kashtasi, silueti juda noqulay bo'lsada, bir–birini takrorlamagan. Ikkinchidan, dehqonlar kiyimi badanning har bir a'zosiga mos tikilgan. Dehqonlar kiyadigan kiyimlari qulay, chidamli va arzon bo'lishini xohlaganlar. Kiyim o'z egasining tabaqasi, boyligi va jamiyatda tutgan mavqeidan dalolat berib turgan(20-rasm).

20-rasm. Qadimgi Yaponiya liboslari

Erkaklar kostyumi. Erkaklarning milliy liboslari jamiyatda qabul qilingan estetik qarashlar, ya'ni, botirlik, jasorat haqidagi tasavvurlar ostida shakllanadi.

Erkaklar libosi ichki va ustki kiyimlardan iborat bo'lib, yelka va bel kiyimlariga bo'linadi. Erkaklar ichki yelka libosi – dzyuban hisoblanadi. Dzyuban ko'rinishi jihatidan xalatni eslatadi, kimono ostidan kiyiladi. U jamiyatning barcha tabaqalariga xos bo'lgan milliy libos hisoblanadi. Dzyuban Shohi yoki ip gazlamasidan tikiladi, uzunligi bo'ksagacha tushib turadi va chapdan o'ngga qarab o'raladi. Ichki yelka kiyimining yana bir turi – nagadzyuban deb ataladi. Nagadzyubanning dzyubandan farqi – uzunligida. Yengning eni o'miziga nisbatan kengroq olinadi. Ortiqcha eni yeng o'miziga tikilmaganligi bilan farq qiladi. Erkaklar bel kiyimi turlariga fundosi va kosimaki kiradi. Fundosi – to'g'ri to'rtburchak mato, oppoq ip gazlama bo'lib, u oyoqlar orasidan o'tkazilib, belda mahkamlanadi. Fundosining ikki turi mavjud. Birinchisi uzun, keng mato parchasi belga o'raladi, tugun qilib tugiladi, uchi osilib turgan qismi oyoqlar orasidan o'tkazib, belbog' bilan bog'lanadi. Ikkinchi turi ettyu fundosi bo'lib, uning bo'yi kaltaroq bo'ladi va belga tasma bilan mahkam bog'lanadi. Kosimaki, deb ko'rinishi tikilmagan yubkaga o'xShaSh, tizzagacha keng mato bo'lagiga aytiladi. Kosimakini bo'ksa atrofida aylantirib o'rab, belga datemaki belbog'i yordamida bog'lab qo'yiladi. Yaponlar milliy ustki kiyimi kimono sanaladi.

Kimono – qimmatbaho libos. Kimononing ko'rinishi xalatni eslatadi. Bo'sh, erkin, yopinchig'i keng belbog' bilan bog'lanadi . Sovuq kunlarda bir necha qavat paxmoq kimono kiyilgan. Oddiy xalq qulay kiyim kiygan. Yil fasliga qarab, necha qavat kimono kiyishgan(21-rasm).

21-rasm.Yaponiya erkaklar kimanosi

Liboslarning ko'p qavatli bo'lishi, kishining jamiyatdai tutgan o'rnini, nufuzini bildirgan. Tabiat fasli liboslar tikilishida muhim ahamiyat kasb etgan. Yozgi kimono astarsiz, bahorgi–kuzgisi astarli, qishkisi paxmoq bo'lgan. Yozgi astarsiz kimono – *xitoe*, bahorgi–kuzgi, ya'ni astarli kimono – *avase*, qishki kimonolar – *kosode* astarli qilib tikilgan. Astar orasiga xom shohi ipak solingan va *vata–ire* astarli, astar orasiga paxta solib qavilgan. Kimononing eng asosiy detallari bu – *obi* va *mon* gerbi hisoblanadi. Erkaklar obisi ayollarnikidan hajmi, eni, rang va bezagiga qarab farqlangan. Monlar esa kimono yelka qismining oldiga ikkita va orqaga uchta mon tikiladi. *Obi* belbog'i – libosning eng asosiy qismidir. Obining ikki turi bor. *Kaku* obi – bayram hamda tantanali marosimlar uchun mo'ljallangan belbog'; *xeko* obi esa kundalik kiyim belbog'i. Yana bir an'anaviy ustki kiyim *xaori* sanaladi. *Xaori* kimononing ustidan kiyiladi. *Xaori* – keng, mo'l tikilgan bo'lib, u erkin osilib turuvchi etak, keng engdan iborat. *Xakama* – erkaklarning ustki bel kiyimi. *Xakama* belbog'li, keng, uncha uzun bo'lmagan yubka–iShtonga o'xshash kiyim sanaladi. *Xakama* belbog'li qop– simon, keng ishtonga o'xshab, boldirning bir qismini yopib turgan. Oddiy kishilar keng, uzun yubka–*xakama* kiygan. Oddiy xalq ustki elka kiyimi – *xanten* va bel kiyimi – *momoxiki* ishtonini kiygan. *Kammuri* – asosiy boSh kiyim hisoblangan. *Kammuri* kiygan kishiga qarab, uning jamiyatdagi mavqeini bilsa

bo'lardi. Oqsuyaklar ochiq tUSDagi, to'q, siyoh rangli kammuri kiysalar, past tabaqaga mansub odamlar esa to'q, qora rangli kammuri kiygan. Kishining jamiyatdagi tutgan o'rni, nufuzi soch turmagida ham aks etgan. Samuraylar yuzlarini silliq qilib, qirib yurgan. Ruhoniylar esa sochlarini oldirib, yuzlaridagi tuklarini ham yulib tashlaganlar. Erkaklar ham pardoz qilgan, oq, tiniq yuzli kishi xushro'y sanalgan. Shu sababli boobro', nufuzli erkaklar huddi ayollar kabi pardoz qilib, yuzlarini oqartirib yurganlar.

O'rta asrlarda yuqori tabaqa shaharliklar libosini qo'shimcha aksessuarlarsiz tasavvur qilish qiyin edi. Yelpig'ich, shamshir, nestke, inrolar kimononi bezab turgan. Yog'och, suyak, toSh yoki metallidan yasalgan jajji haykalchaga nestke deyiladi. Inro deb, hamyon yoki suyuq idishchalarni solib qo'yadigan qutichaga aytilgan.

Ayollar kostyumi. Yapon ayollarining an'anaviy kostyumlari pastki va yuqori kiyimlardan iborat edi.

Belning pastki qismi *futano* va *kosimaki* yubkalar edi. Futano - oqartirilgan paxta matosidan tikilgan qisqa, yubka; Kosimaki - bu qimmatroq matolardan tikilgan uzun, tikilmaydigan yubka (kimono ochilganda ko'rinadi). Shuningdek, yaponiyaliklar past yelkali kiyimlar - yengil ipak yoki paxtadan tayyorlangan Hadajuban ko'ylaklarini kiyishgan.

Deyarli o'zgarishsiz qolgan tashqi kiyimlarning asosiy turlari - kimono va haori. Shakli va qoplami jihatidan ular erkaklarnikiga o'xshash edi, ular faqat tikilgan arqali va qo'ltiq ostidagi yenglari bilan farq qilar edilar.

Kimonoga beliga bir necha bor o'ralgan juda keng obi kamar qo'yilgan edi. Avvaliga u chiroyli kamonni old tomoniga bog'ladi, ammo keyinchalik kamon orqaga surildi (Evropa ayollar musobaqasi singari). Obi - ayollar libosining asosiy bezagi chiroyli va chiroyli naqshli ipakdan yoki parchadan qilingan.

Dzyuni – *xitoe*– Xeyan davriga mansub ayollar libosi sanalgan. UShbu libos rangli, to'qilgan, o'n ikki qavatdan taShkil topadi. Buni saralangan liboslar nomi desa ham bo'ladi. Ya'ni ushbu ko'ylak shundayki, birining ustidan biri kiyilgan; har biri har xil rangda va ustidagi ostidagiga nisbatan bir oz kaltaroq kiyimlardan iborat

bo'lganayollarning soch turmagi murakkab, sochlar yuqoriga ko'tarilgan va turli shakllardan murakkab shakllar yaratilgan(22-rasm).

22-rasm.Qadimgi yaponiya ayollar liboslari

Soch turmagi qimmatbaho materiallardan tayyorlangan sochlar va taroqlar bilan bezatilgan. Sochlar roliklarga o'ralgan, prokladkalar hajm uchun joylashtirilgan, barqarorlik uchun sochlar mum bilan qoplangan.

Ishqibozlar va soyabonlar barcha yaponiyaliklarning liboslarini to'ldirish edi.

Bosh kiyim - bu an'anaviy yapon kostyumining majburiy elementi emas. Ammo bu marosim va marosim liboslarini to'ldiradi. Yapon zodagonlari tantanali bosh kiyimlari vakillari nafaqat boshni himoya qilishdi, balki ramziy ma'noga ega bo'lishdi.

Oyoq kiyimlar. Oddiy odamlar poxol poyabzal kiygan. Milliy poyabzallarning yana bir turi getadir. Geta tagcharmi yog'ochdan, skameykasimon yasalgan poyabzal bo'lib, yog'ingarchilik paytida kiyilgan. Oyoqlarga tabi bosh barmoq chiqib turadigan paypoq qiyilgan(23- a,b rasmlar).

a)

b)

23-rasm, a-geta, b-poxol poyabzallar

An'anaviy yapon poyabzallari bugungi kunda Yaponiyada mashhur bo'lgan geta va zori hisoblanadi. Geta ikki xil edi. Ulardan biri balandligi taxminan 10 santimetr bo'lgan ikki oyoqli poshnali skameykalarga o'xshash bir juft yog'och poyafzal. Dengizda yosunlarni yoki daraxtlardan mevalarni yig'ishda yaponlar eng baland poshnali geta kiyishdi. Yana bir ko'rinish yog'och bloklar bo'lib, unda tagligi tepada tekis va pastki qismida o'rtada chuqurchalar mavjud; barmoq o'tkir burchak ostida egilgan. Geta oyoqqa ikkita arqon yoki kamar bilan bog'langan.

Nazorat savollari

1. Yaponiya ramziy belgilari haqida nimalarni bilasiz?
2. Yapon erkaklar libosini ta'riflab bering.
3. Xitoy hamda Yaponiya liboslarining bir-biridan farqi qanday?
4. Yaponiya ayollar kostyumlari, prichoskalari haqida qanday ma'lumotga egasiz?
5. Yaponiya san'ati va madaniyatini ta'riflab bering.

YEVROPA ANTIK DAVR KOSTYUM TARIXI

Qadimgi Yunoniston kostyumi tarixi

Qadimgi Gretsiya (Yunoniston) san'ati paydo bo'lishi va shakllanishi Krit-Miken madaniyati bilan bog'liq. Ushbu madaniyat Antik madaniyatning paydo bo'lishida Bolqon yarim orolining janubiy sharqiy tomonlari, Peloponnes yarim oroli, Egey dengizidagi orollarda, Kichik Osiyoning g'arbiy sohillarida eramizdan avvalgi III–II minginchi yillarda yashagan qabilalar madaniyati muhim rol o'ynadi. Eramizdan avvalgi XIV asrga kelib, Krit madaniyati inqirozga yuz tutdi. Endilikda Egey madaniyatining markazi grek materigiga – Peloponnes yarim oroli va undagi Mikena, Tirinf manzillariga ko'chdi. Bolqon yarim orolining janubida, Egey dengizi

orollarida va Kichik Osiyoning G'arbiy sohillarida yashagan axeyaliklar bu yangi madaniyat taraqqiyotini belgiladilar.

Odatda, Qadimgi Yunoniston san'ati tarixi Mikenaning qulashi va doriylar tomonidan Peloponnes, uning janubida joylashgan orollar, Kritning bosib olinishi bilan boshlanadi va eramizdan avvalgi XI asrdan to eramizdan avvalgi I asrgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Doriylar istilosi natijasida bosib olingan yerlarda kichik-kichik quldorlik davlatlari paydo bo'lgan. Bu davlatchalarni greklar polislar, ya'ni shahardavlatlar deb nomlaganlar. Qadimgi Yunoniston (Gretsiya)ning dastlabki rivojlanish bosqichi milodan avvalgi VII–VI asrlarga to'g'ri keladi va Gretsiya san'ati quyidagi 4 ta bosqichlarga bo'lib o'rganiladi:

1. Gomer davri san'ati (mil. avv. XII–VIII asrlar).
2. Arxaika davri san'ati (mil. avv. VII–VI asrlar).
3. Klassika davri san'ati (mil. avv. V–IV asrlar).
4. Ellin davrt san'ati (mil. avv. IV–I asrlar).

Arxaika davri. Ushbuda ilmiy fikrlar rivojlandi, tibbiyot, astronomiya, tarix, geografiya, matematika taraqqiy etdi, sh'eriyat, adabiyot, teatr kamol topdi, grek yozuvi paydo bo'ldi. Greklar o'zlaridan avvalgi xalqlar, eng avvalo, Sharq mamlakatlari – Bobil, Misrning fan va madaniyat borasidagi yutuqlarini chuqur o'rganib, o'zlarining betakror san'at va madaniyatlarini yaratishga muyassar bo'ldilar. Me'morlik rivojlanib borgan sari, ellada ustalari ustun va to'sinlarga, ular orasidagi bog'lanish, dekorativ bezaklarning eng minimal tomonini topish, badiiy va funksional tomonining uyg'un bo'lishiga harakat qildilar. Bu butun badiiy tizim order nomini oldi, order keyinchalik Gretsiya me'morchiligining asosiy xususiyatini belgilovchi muhim tomonga aylandi. Ellada me'morlari amaliyotda uchta order tipidan foydalanganlar. Grek me'morchiligining asosiy orderlari doriy va ion orderi hisoblanadi. Doriy orderi, asosan, Peloponnes va Buyuk Gretsiya (Sitsiliya shunday deb atalgan), ion orderi Ioniya deb nomlangan Kichik Osiyo sohillarida ko'proq ishlatilgan.

Klassika davri. Eramizdan avvalgi V asrga kelib, Gretsiya o'zining siyosiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotining eng yuksak bosqichiga ko'tarildi. Bu davr

klassika davri deb yuritiladi. Klassika davrida Yunonistonda san'at va madaniyat nihoyatda rivoj topdi. Me'morlik, haykaltaroshlikda shu davrdan bizgacha ko'pgina yodgorliklar yetib kelgan. Klassika davrida Afina akropoli o'zining tugal ko'rinishini egalladi. Afinaning ichki qal'asi – Akropol qayta tiklandi. Oq marmardan yasalgan Parfenon, katta darvozaxona – Propiley, qanotsiz g'alaba ma'budasi Nikega atab qurilgan ibodatxona (Niki Apteros) qad ko'tardi.

Liboslar. Turli o'lchamdagi to'g'ri to'rtburchak shakldagi mato turfa xil buklamalar va taxlamalar bilan burmalanib, yunon libosi bo'lib xizmat qilgan. Yunonlar o'z liboslari uchun yumshoq, to'kilib turadigan, yaxshi burmalanadigan matolarni tanlashgan. Matolar asosan junli va zig'ir tolalaridan to'qilgan yunon liboslarida qora rang ishlatilmagan. Kulrang va jigarrang motam ranglari hisoblangan. Sidirg'a matolar, turli shakldagi kashta, applikatsiya rasmlar bilan o'ziga hos bezatilgan. Bezaklar ornamentlari geometrik yoki o'simliksimon xarakterga ega(24-rasm).

24-rasm. Yunon naqshi

Erkaklar libosi. Erkaklar libosi ikki qismdan: ya'ni *xiton* va *gimatiydan* iborat bo'lgan. Xiton bizning tasavvurimizdagi ich kiyim bo'lib, u asosan zig'ir yoki junli toladan to'qilgan matodan tayyorlangan. Xitonning yelka qismi tikib qo'yilgan yoxud fibo'la deb ataluvchi to'qalar bilan mahkamlangan. Xitonning ikki yonboshi tikilgan,

ba'zan bir yonboshi ochiq qoldirilgan. Xitonning uzunligi turlicha bo'lsa-da, asosan tizzagacha bo'lgan shakli keng tarqalgan (25-rasm).

25-rasm. Erkaklar xitoni

Eng keng tarqalgan ustki kiyim, ya'ni yopinchiqlar *gimatiy* deb atalgan. Gimatiylarning o'lchami 1,7x4 metr bo'lib, to'g'ri to'rtburchak shakl idadir. Gimatiylar inson tanasiga turli usulda o'ralib, bur malanib, yelkaga tashlanib mustahkamlanadigan yopinchiq lardir. Matoning taxlanish, burmalanish, mustahkamlanish va o'ralish uslubiga ko'ra gimatiylar turli xil ko'rinishda yaratilgan. Yelkaga tashlangan uchi sirg'alib ketmasligi uchun unga bir bo'lak og'ir metall mahkamlanib, ilib qo'yilgan. Spartada jun matodan qilingan gimatiylar tanaga xitonsiz kiyilgan.

Ustki kiyimning yana bir shakli *xlamida* bo'lib, yelkaga tashlab olingan xlamidalar ko'krak qismida yoki yelkada fibo'la, ya'ni to'g'nag'ich bilan mahkamlangan. Xlamidalar ham shaklan to'g'ri to'rtburchak matodan qilingan bo'lib, ular gimatiyga nisbatan biroz kalta bo'lgan.

Yunonlar poyabzalining shakli oyoq kaftini takrorlab, asosan probka daraxti yoki arqondan tayyorlangan taglikdan iborat bo'lib, u arqon yoki charm tasmalar yordamida oyoq to'piqlari yoki boldirga mahkamlanib, kiyib yurilgan.

Bosh kiyimlar – fetrdan tayyorlangan keng soyabonli, tepa qismi past shlyapalar asosan yog'in-sochinli ob-havo sharoitida yoxud sayohatlar paytidagina kiyilgan.

Ushbu davrda erkaklar kalta soch, yarimoy shaklidagi soqol, mo'ylov qo'yishgan. Yigitlar soqol, mo'ylovini qirtishlab olishgan, uzun sochlarini esa uzuksimon moslama bilan birlashtirib yurishgan.

Ayollar libosi. Yunon jamiyatida ayollarning xuquqlari cheklanganiga qaramasdan, avlodlar tarbiyalagan go'zallik tuyg'usi, umumiy madaniyat rivoji

yunon ayolining kiyim bichimini aniqlar edi. Kiyim ayol qomatining chiroyini ko'rsatib turishi lozim edi. Insoniyat tarixida yunonlar birinchi bo'lib topgan drapirovkalarining joylanishi va ritmikasi badiiy birlik qonuniga itoat etgan.

Ayollar libosi ham xiton va gimatiydan iborat bo'lib, ular o'zining bezagi va turli-tumanligi bilan erkaklarnikidan ajralib turgan. Ayollar xitoni burmalarining ko'pligi, shuningdek, bezakdorligi bilan ko'zga tashlanadi. Ayollar xitonining o'ziga xosligi yuqori qismidagi qaytarmalaridir. Diploidalar deb nom olgan bu qaytarmalar libosda bezak o'rnini bosib, u boshqa rangdagi matodan tikilgan, turli-tuman kashtalar, applikatsiyalar, bezakli detallar bilan bezaklangan. Xuddi erkaklar xitonlari singari ayollarniki ham yelkaga fibo'la – to'g'nag'ichlar, belda kolpos deb nom olgan belbog' bilan mahkamlanib, ayol tanasi go'zalligini bo'rttirib turgan. Kolposlar odatda belga bog'lansa-da, uni ko'krak pastidan yoki bo'ksadan bog'lash keng tarqalgan. Kolposlar enli belbog'lar bo'lib, ularni odatda tugun qilib bog'langach, qolgan qismi uzun qilib tashlab qo'yilgan(26-rasm).

26-rasm. Ayollar kostyumi “hlamida”

Xitonlar mayinroq matolardan tayyorlana boshlagach, ularga kolpos deb nomlangan bog'ichlar bilan shakliy ko'rinish berilgan.

Ayollar ustki kiyimi – gimatiylar ham turli usulda burmalangan. Ayollar gimatiylari o'zining bezakdorligibilanajralib turardi.

Ayollar sandalining shakliy ko'rinishi turlicha bo'lib, u o'zining bezakdorligi, yorqin ranglardagi teridan tikilib, oltin va kumush bilan ziynatlangani sababli farqlanadi. Ayollar soch turmagi turlicha. Bu davrda uzun, oltinrang, jingalak sochlar alohida qadrlangan. Kalta sochlar chambarak yoki tasmalar bilan bezaklangan.

Sochni bezashda, shuningdek, oltin tasmalar, tillaqosh – diademalar, soch to'g'nag'ichlardan keng foydalanilgan.

Nazorat uchun savol va amaliy topshiriqlar:

1. Yunon matolari qanday xususiyatlarga ega, ularga qanday bezaklar berilgan?
2. Qadimgi yunonistonda go'zallik tushunchasiga qanday ta'rif berilgan?
3. Qadimgi yunon erkaklar kiyimining turlari haqida tushuncha bering, ularning farqi nimada?
4. Qadimgi yunon ayollarining erkaklar libosidan farqi nimalarda ko'riladi, ayollarning asosiy kiyim turlari, kiyinish uslubi qanday edi?
5. Yunon ayollarining soch turmagining turlari haqida nimalarni bilasiz?

Qadimgi Rim kostyumi tarixi

Qadimgi Rim tarixi eramizdan avvalgi VI asrdan boshlanib, yangi eraning V asrigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Eramizdan avvalgi VI asrga kelib, Rim respublikaga aylandi. U Apenin yarim orolini zabt etib, O'rta yer havzasida o'z hukmdorligini o'rnatgach, eramizdan avvalgi II asr o'rtalariga kelib, shu yerdagi yirik davlatga aylandi. Bosib olingan yerlardan boyliklarning Rimga olib kelinishi uning ravnaqida muhim rol o'ynadi, shu bilan birga, inqirozini ham tezlashtirdi. Mulkiy tengsizlik oshdi, ekspluatatsiyaning kuchayishi esa omma orasida norozilikni keltirib chiqardi. Ayniqsa, qullar qo'zqoloni (bo'lar ichida Spartak qo'zg'oloni mashhur) respublika davrining inqirozga yuz tuta boshlaganini bildirdi. Uning o'rnini Rim imperatorlik davri egalladi. Bu davr eramizdan avvalgi I asr oxiridan yangi eraning 476-yiligacha davom etdi.

Imperator Oktavian Avgust hukmronlik qilgan yillar (mil. avv. 27-yil – yangi eraning 14-yillari) san'at va madaniyatning haqiqiy rivojlangan bosqichi bo'ldi. Rim davlatining «oltin asri» hisoblangan bu davrda nazariyotchi me'mor Vitruviy, tarixchi Tit Liviy, shoirlardan Vergiliy va Goratsiolar yashab ijod etdilar. Me'morlik rivojlandi, shahar qurilishi avj oldi. Ijtimoiy va ma'muriy binolar ko'plab qurildi.

Qadimgi Rimning eng katta binolaridan biri Kolizey amfiteatridir. Uni rimliklar – kolosse, ya'ni katta, ulug' deb atashgan. Gladiatorial jangi uchun mo'ljallangan bu inshootga bir vaqtning o'zida 55 ming tomoshabin kira olgan. Rim memorligining yana muhim yodgorligi «hamma xudolarning qasri» – Panteon hisoblanadi. Me'mor Apollodor tomonidan 118–125-yillarda qurilgan bu bino antik dunyoning eng katta gumbazli binosi bo'lib, unda Rim me'morligining novatorlik xususiyati ko'zga tashlanadi. Shaharning markaziy maydonlari – forumlari, ayniqsa, go'zal bo'lgan. Italiyaning asosiy yo'llari forumdan boshlangan, shaharning asosiy ko'chalari shu forumga borib taqalgan. Imperator Troyan forumi juda hashamatli bo'lgan. Me'mor Apollodor tomonidan qurilgan forum maydoni o'rtasidagi 27 metrli Troyan ustuniga o'rnatilgan bo'lib, unda Troyanning daklarga qarshi olib borgan ko'rashini aks ettiruvchi bo'rtma tasvir yuqoriga o'ralib chiquvchi burama frizda ishlangan. Ustun tepasiga imperatorning bronza haykali o'rnatilgan.

Rim tasviriy san'atidan bizgacha ko'pgina haykaltaroshlik namunalari (relyef, portret, tematik kompozitsiyalar) saqlanib qolgan. Rimliklarning portret san'atidagi yutuqlari ayniqsa kattadir. Respublika davrida realistik portret rivojlandi va antik dunyo san'atida yetakchi o'rinni egalladi. Oktavian Avgust haykali haykaltaroshlikda tanqidiy realizm yetakchi o'rinni egallay boshlaganini ko'rsatadi.

Rangtasvir san'ati haqida Rimning gullagan shaharlari Pompey va Gerkulanumdagi boy va zodagonlarning uylari devorlariga ishlangan suratlar ma'lumot beradi. Devoriy suratlarda qadimgi grek ustalari ishlagan nusxalardan ko'chirmalar, turli naqsh, gul va girlyandalar tasviri ham ko'p uchraydi. Bu uylarning pollari mozaika bilan bezatilgan. Ularda sayyor aktyorlar, dengiz osti manzaralari, urushayotgan xo'roz va shunga o'xshash voqealar tasvirlangan.

Liboslar. Rim san'ati kabi liboslar ham to'lig'icha yunon an'analari ta'sirida edi. Bu nafaqat liboslarga ishlatiladigan matolarda, shuningdek, ikki-uch kiyimni bir vaqtning o'zida kiyishda ham ko'zga tashlanadi. Shu bilan birga bir xil tarkib va rangdagi matolarning ishlatilishida ham bu o'xshashlik ko'zga tashlanadi.

Biroq rimliklar liboslari ayniqsa imperiya davrida yunon liboslaridan bir-muncha farq qila boshlaydi. Xuddi Yunonistondagi singari Rimda ham matolar

qo'lda to'qilgan. Matolar uchun echki yungi, zig'ir tolasi asosiy xomashyo hisoblangan. Imperiya davrida sharqdan, shuningdek, ipak matolari ham olib kelina boshladi. Ipak matolarining narxi juda yuqori bo'lib, ularning bir funti, shuncha og'irlikdagi oltinga baholangan. Yupqa va nafis matolar bilan birga bu davrda og'ir va qalin zarbof ham borgan sari e'tiborga tusha boshlagan. Og'ir va qalin matolarga o'ta boshlash o'z-o'zidan liboslar shaklidagi burmalilik va taxlama (skladka)lardan voz kechilishiga, ya'ni qobiqsimon, tekis kiyimlarga o'tilishiga olib keldi.

Rim liboslarida, asosan, yorqin, go'zal ranglar yetakchilik qiladi. Binafsha, jigarrang va sariq ranglar asosiy ranglar hisoblanadi. Imperiya davrida ranglar murakkab, hashamdor xarakter kasb etib, ranglarni birikuvda qo'llash yetakchilik qila boshladi: och yashil va havorang oq bilan, yorqin binafsharang sariq bilan, kulrang havorang bilan pushti va och binafsha ranglar birgalikda qo'llana boshladi.

Rim matolari endi g'uncha, to'rtbarg, eman bargi, lavr yaprog'i yoki gullar shodasi bilan naqshinlangan geometrik shakliy bezaklar – doiralar, aylanalar, romblar bilan bezaklana boshladi.

Erkaklar libosi. Respublika davrining dastlabki yillarida inson tanasi go'zalligini bo'rttirib ko'rsatuvchi burmali, aksariyat hollarda inson tanasining ba'zi qismlari ochiq qolgan liboslar yetakchilik qilgan (27-rasm).

27-rasm. *Erkaklar tunikasi*

Bu davr liboslari orasida *tunika* yetakchilik qilgan. Tunika kiyiladigan kiyim bolib, uning shakli va uzunligi o'zgarib borgan. Rimliklar ustki kiyim *toga* ga chuqur ramziy ma'no berganlar. Chet elliklar va qullar toga kiyish huquqiga ega emas edilar.

Tunikalarning bir qancha turlari bo'lib, ularning asosiylari – *kolobium*, *talaris* va *dalmatikadir*. Sovuq kunlarda rimliklar bir necha qavat tunika kiyib yurishgan.

O'zining bo'yi va eni, yengining uzunqisqaligiga ko'ra tunikalarning turli xillari mavjud edi. Liboslardagi bezaklar (kashta, yo'llar, bezaklar) tabaqa, lavozim xarakteriga ega edi. Ular asosan to'q qizil, binafsha, ko'k rangda bo'lib, rang ma'lum bir ramziy ma'noga ega edi. Yo'l-yo'l tunikalarni rimlik senatorlar va chavandozlar kiyishgan. Rimliklarning ustki kiyimi plash bo'lib, ular orasida toga alohida ajralib turadi. Toga sirk, teatr, sud majlisi, triumfatorlar, hukmdor qabo'liga borishda asosiy atributlardan biri bo'lgan. Toga katta bo'lak mato bo'lib, u to'rtburchak yoki ellips shaklida bo'lgan. Togalarning razmeri taxminan 6x1,8 m bo'lgan, ushbu libosni qullar xo'jalariga kiydirib qo'yishgan.

Keyingi davrlarga kelib og'ir va katta togalar o'z o'rnini yunon xlamidalariga o'xshash yengil plashlarga bo'shatib berdi. Ularni tunikaning rangiga moslab tanlab, ikki yelkani yopib, ko'krak oldida birlashtirib, fibo'la yordamida mahkamlab yurishgan.

Marosim plashlaridan yana biri – *latsernadir*. U hajman ancha kichkina, kalta bo'lib, tizzaga qadar bo'lgan.

Aslzoda rimliklar libosini kalta etiklar va orqasi yopiq sandallar to'ldiradi(28-rasm).

28-rasm. Qadimgi Rim erkaklar oyoq kiyimlari

Peshonaga to'g'ri tarab qo'yilgan soch, tarashlangan yoki kichkinagina soqol qoldirilgan yuz rimliklar qiyofasini to'ldirgan. Rimlik kambag'allar va qullar dag'al jun mato yoki kanopdan to'qilgan matodan tikilgan tunika, penula va oddiy yog'och boshmoqlar kiyishgan.

Ayollar libosi. III–IV asrlarga qadar rimlik ayollar libosida burma asosiy belgi hisoblangan. Ayollar tunikasi erkaklarning libosiga o'xshab ketadi. Ayollar tunikaning ustidan undan ancha keng va uzun *stola* kiyishgan. Tunikaning turli ko'rinishlari asosan jundan tayyorlangan bo'lib, ular ichki va uy kiyimi vazifasini bajargan. Tunikalar belbog' bilan bog'langan.

Zodagon ayollar tunikaning ustidan ustki kiyim – tunikaga o'xshab ketadigan *stola* kiyib yurishgan (29-a rasm). Uning etaklariga *instita* – plessirovka qo'shetak tikilgan. Stolar yengsiz yoki kalta yengli bo'lishi, ularni ko'krak ostida bog'lab qo'yish mumkin bo'lgan. Jamoat joylarida stolasiz paydo bo'lish uyat hisoblangan. *Stola* ustidan *palla* kiyilgan (29- b rasm). Ba'zan pallani tunikaning ustiga yopib yurishgan.

a) b)

29-rasm. Qadimgi Rim ayollar kostyum turlari

Plashlarni turli usullar yordamida tana atrofiga burmalab aylantirib kiyishgan, ba'zan uning bir uchini boshga tashlab olishgan. Ayollar ham ust kiyim sifatida penullalar kiyishgan Ayollar poyabzali turli ranglardagi teri dan tikilib, kashta yoki to'qalar bilan bezaklangan sandal va boshmoqlar shaklida bo'lgan.

Soch turmaklari xilma-xil va murakkab edi. Ba'zi bir davrlarda sochning o'rtasidan farq ochib, silliq qilib taralgan turmaklar urfda bo'lgan bo'lsa, ba'zan sochlarni uzun jingalak kokil qilib yurish, ba'zan «yunon» soch turmaklari urfda bo'lgan. Lekin haqiqiy Rim soch turmaklari jamalaklardan iborat karkasga mahkamlangan baland soch turmagi shaklida bo'lgan.

Nazorat uchun savol va amaliy topshiriqlar:

1. Qadimgi Rim san'ati va madaniyatining

yuksalish davri haqida gapirib bering.

2. Qadimgi Rimda kiyimlar qanday rangda bo'lgan? Matolarga qanday bezaklar berilgan?
3. Qadimgi Rimda erkaklar kiyimining qanday turlari bo'lgan va ularning farqi nimada?
4. Qadimgi Rimning ramziy ustki kiyimi qanday bo'lgan?
5. Qadimgi Rim ayollarining libosi, ularning turlari, kiyinish uslubi qanday edi?
6. Rim va Yunon ayollarining soch turmagi turlari haqida nimalarni bilasiz?

II. BO'LIM. V-XX ASRLAR YEVROPA KOSTYUM TARIXI

O'rta asrlar Yevropa kostyumi tarixi

Franklar imperiyasining parchalanishi oqibatida Yevropada Fransiya, Italiya, Germaniya davlatlari paydo bo'ldi. Dinning targ'ib qilinishiga e'tibor qaratilishi me'morchilikda konstruktiv o'zgarishlarni vujudga keltirdi. XI asr oxirlariga kelib me'morchilikda roman uslubi yetakchilik qila boshladi. Roman uslubidagi binolar dastlab o'z davrining yetakchi davlati Fransiyada paydo bo'lgan. XI–XII asrlarga oid Notr dam la Grand ibodatxonasi ushbu uslubda qurilgan. Ibodatxona uch nefli, binoning ikki yon neflari markaziy nefga nisbatan kichik, devorlari qalin, undagi kichik tor darchalar devor qalinligini aniq ifodalab, salobatini oshiradi. Bino interyeri qorong'i bo'lganligi sababli rangtasvir asarlariga nisbatan bo'rtma tasvirlar ishlanishiga e'tibor qaratilgan. Binolar peshtoqi, old qismi, ustunlar, kapitellarda relyef tasvirlari ko'p ishlatilgan. Tasviriy san'atda miniatyura asarlarini ishlashga e'tibor qaratildi.

Erkaklar kostyumi. Ichki tunika "*kamiza*" yaxlit bichilgan uzun yengli bo'lib, "*kotta*" yengsiz yoki keng kalta yengli bo'lgan. Yoqa o'mizi tog'ri to'rtburchak yoki ovalsimon edi. Kotta, kamizaga nisbatan, qimmatroq matolardan tikilardi. Sovuq paytda ustidan "*rob*" (nimchaga o'xshash) va ung yelkada to'qa bilan maxkamlangan yopinchoqni kiyishgan. Oddiy axoli ko'pincha plashch penulani kiyishardi.

XII—XIII asrlarda tikish usuli takomillashishi bilan kiyim xilma-xil bo'la boshladi. Cherkovning talablariga qarshi kiyim torayib, gavdaning tepa qismiga yopishib turadigan bo'lgan edi. Erkaklar kostyumi avvalgiday ikkita tunika — kamiza va kottadan iborat edi. Kottani yelkasi juda tor bo'lib, u yon qiyiklar yordamida pastiga kengaygandi (30-rasm).

30-rasm. Roman uslubi erkaklar kostyumi

Aslzodalar uzun, past tabaqalar — kalta kottani kiyishardi. Kotta yengli yoki yengsiz bo'lishi mumkin edi. Uning oldi berk bo'lgani uchun boshdan kiyilardi, shuning uchun old yoqa o' mizi sal qirqilib, bog'ichga boyalanar edi.

Ayollar kostyumi. Ayollar kostyumi, erkaklarniki singari, birining ustidan biri kiyiladigan uzun tunikalar edi. Ichki tunikani ichki ko'ylak "*kamiza*"ning ustidan kiyishgan. Tunikalar "*kotta*" va "*syurko*" deb atalardi.

Kiyimning silueti yelkasi tor va etagi juda keng trapetsiyasimon bo'lgan. Odatda, ko'ylaklar yoqasiz, berk edi. Bel chizig'i ko'tarilgandi. XI asrdan boshlab uzun yubkaning etagi yonidan yoki oldidan ko'tarilib, qorinning ustida burmalangan, chunki bu davrda urushlarda, vabo va o'lat epidemiyalari natijasida ko'p odamlar xalok bo'lgan va shuning uchun axolini ko'paytirish kerak edi va xomilador ayollar izzat-ikromda bo'lganlar.

Kotta yengi tor va uzun, syurko esa yengsiz yoki keng kalta yengli bo'lgan. Syurkoni belbog' bilan bog'lashgan. Ustki kiyim uzun, yorqin rangli, yarim doira shakldagiplashchlar bo'lgan(30-a,b rasmlar).

a) b)

31-rasm.Yevropa ayollar kostyumi. Roman uslubi

Oyoq kiyimlari rangli charmdan, poshnasiz, yumshoq tagcharmli, yopiq, tuflilar edi.

Qizlar sochini yoyib yoki o'rib yurishardi, ayollar esa sochini bosh kiyim bilan berkitar edilar. Ko'pincha bu yoz uchun teshik qilingan dumaloq ro'mol edi. Bu ro'mol butunlay boshni va yelkani berkitardi. Ko'pincha ro'molning uchini kottaning yoqa o'miziga kirgizilardi. Ba'zan, ro'molning ustidan yopinchoq, bog'ich, chambar kiyilardi. To'qa "*fibola*"lar, uzuklar, kamar va chambarlar bilan kostyum bezatilgan.

XII asrda nasroniy dinining ta'siri kuchli edi. O'rta asr madaniyati va san'ati antik an'analar zahirida vujudga kela boshlaganiga qaramay, unda asta-sekin antik an'analar susayib, sxematizm avj oldi. Bu O'rta asr madaniyatida aristokratlarga mansub elementlar paydo bo'lishiga asos bo'ldi. Aslzodalarning saroy xayotida ayollar muxim rol o'ynaydigan bo'ldi. "Go'zal ayol"ga sig'inish Bibi Maryamga sig'inish bilan bog'langan edi.

Cherkovning ta'qibiga qaramay, aslzoda ayollar kostyumida xashamatli, murakkab siluetlar va boy bezaklar paydo bo'ldi. Ayollar avvalgiday ichki ko'ylak - kamizani va ustki ko'ylak - kottani kiyishardi. Kotta yonidan yoki orqasidan tasma bilan bog'lanib, belga yopishib turardi va bo'ksasidan yon qiyiqlar yordamida pastga karab kengaygandi. yenglari tor edi va ko'pincha uzunligi yergacha yetardi. Belbog'lar faqat dekorativ rol o'ynardi, shuning uchun uni beldan pastroqda bo'ksaga taqishardi. Ustki kiyimlari erkaklarniki singari mo'yna bilan sirlangan yarim doira shakldagi plashchlar edi. Turli usulda o'ralgan oq ro'mol bilan ayollar sochlarini berkitishardi.

Gotika uslubi. Gotika davri san'ati XII asrdar G'arbiy Yevropa me'morchiligidagi an'analarning o'zgarishi natijasida paydo bo'lgan. Italyancha *gotico* – german qabilalaridan gotlarning nomidan kelib chiqqan degan ma'lumotlar mavjud. Gotika uslubi – G'arbiy, Markaziy va qisman Sharqiy Yevropa mamlakatlarida o'rta asrlar san'atida hukm surgan badiiy uslub sanalib, dastlab Fransiyada vujudga kelib, barcha xususiyatlari shakllandi. Germaniyada gotika uslubidagi obidalarining klassik namunalarini yaratildi. «Gotika» termini Uyg'onish davrida qo'llanila boshlagan. Gotikada yetakchi o'rinni me'morchilik egalladi, unda me'morchilik, haykaltaroshlik va rangtasvir (asosan, vitraj) uyg'unligining buyuk

namunasi bo'lgan ibodatxona alohida o'rin tutadi. Ibodatxona qurishning yangi loyiha tizimi ishlab chiqildi: bosh tarzi uchli ravoqli va gumbazlari qovurg'ali (nervyur), og'irligi arkbutanlar orqali tashqi devor va tayanch ustunlar (kontrfors)ga o'tkazilgan sinchli to'zilma.

Gotika XII asr o'rtalarida Shimoliy Fransiyada yuzaga keldi. XIII asrning birinchi yarmida yuksak darajada rivojlandi. Shu yerda gotikaning tosh ibodatxonalari o'zining mumtoz shakliga ega bo'ldi. Bibi Maryam ibodatxonasi (Notrdam, 1163–1257), Shartr (1194–1260), Reyms (1211–1311), Amen (1220–1288) va boshqa ibodatxonalar gotikaning yuksak namunasidir. Niderlandiya, Shimoliy Germaniya, Skandinaviya, Ispaniya, Italiya, Polsha, Chexiya, Latviya, Estoniya va boshqa joylarda ham gotika mahalliy an'analar ta'sirida rivojlandi. Gotikaning ilg'or usullari Uyg'onish davri va barokko me'morchiligiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Gotika tasviriy san'ati diniy va dunyoviy dunyoqarashlardagi uyg'unlikni saqlagan holda rivojlandi, ayni vaqtda voqelikni uning hodisalari bilan birga aks ettirishga intildi. Ibodatxonalar bezagida haykal va relyeflar, vitrajlar keng qo'llanilgan, tasviriy san'at asarlari me'moriy yaxlitlikka bo'ysundirilgan. Reyms ibodatxonasida 2300 dan ortiq haykallar mavjud bo'lganligi sababli uni «haykallar o'rmoni» deb atashadi. Diniy mavzudagi asarlar bilan bir qatorda maishiy lavhalar, mehnat jarayoni aks etgan, ba'zan hajviy lavhalar ham uchraydi

Amaliy bezak san'ati yuksak darajada rivojlandi: tosh va fil suyagi o'ymakorligi, metall buyumlar, emal va shu kabi buyumlar yasaldi. Rangtasvirda nisbatan kitob miniatyurasi keng taraqqiy etdi, unda tarixiy va maishiy lavhalar haqqoniy aks ettirildi. O'zbekistan hududida XIX asr oxiri XX asr boshlarida gotika uslub-belgilari me'morchilikda paydo bo'ldi. Masalan, Toshkent shahridagi Kirxa binosini bunga misol qilib keltirish mumkin.

Gotika uslubidagi kostyumlar. Ilk o'rta asrlardagi roman uslubi liboslarda ham o'z aksini topgan. Roman uslubi ikki madaniyat – Rim, antik va mahalliy bosqinchilik madaniyati uyg'unligida shakllandi. Unga og'ir vaznlilik, shakllarning kattaligi, yarim doira arkalar, og'ir devorlar, oynalar va eshiklarning katta bo'lmagan o'ymalari xosdir. Qadalmaydigan kiyimlarning sodda bichimi Yevropa kiyimlarida

X–XI asrlargacha yashab keldi. XII asr – XIV asrning birinchi yarmida erkaklar va ayollar liboslari uzun bo'lib, ular qomatga yopishib turgan. Qomatga libosning yopishib turishini bichish usulida amalga oshirilgan. Qomatga libosning yopishib turishi uchun kiyimda 3 ta chok qilingan, ya'ni ikki yon va bitta orqa chok orqali amalga oshirilgan. Kiyimning past qismi esa uchburchak shakldagi klinlar yordamida etak qismi tomon kengaytiriladi

Endilikda belbog'lardan belni tortib turish uchun emas, balki belni ta'kidlab ko'rsatish uchun va dekorativ bezak sifatida foydalanilgan. Liboslar faqatgina nakladnoy, ya'ni ustiga tashlanadigan bo'lgan. Faqatgina plashlar drapirovkalangan, ya'ni burmalangan.

XIV asrning ikkinchi yarmi – XV asrning birinchi choragi (gotika davri) erkaklar kalta kiyimining paydo bo'lishi va ayollar uzun kiyimining yanada boyishi bilan xarakterlanadi. Bu davrda tugmalari qadalmaydigan kiyimlarning turli xillari keng tarqaldi. Kenglikni hosil qilish uchun vitachkalar qilina boshladi. Yengning o'mizi oval shaklida bichila boshladi. Yeng o'mizga butunlay tikilmay, balki uning ba'zi o'rinlari shnur yoki tesmalar yordamida biriktirila boshladi. Liboslar bel chizig'i bo'ylab ajratilib bichiladigan bo'ldi. Gotika davri kiyimlarini bichish va modellash, modani shakllantirishda gullab-yashnagan davr bo'ldi. Aynan mana shu davrga kelib, kiyimlarda umumiy badiiy uslublar doirasida liboslar shakli tezlikda almashdi.

XV asrning ikkinchi yarmi – frank-burgund modasining davri bo'ldi. Bu davrda yergacha uzaytirilgan, osilib turgan yengli, harakatlanishni cheklaydigan, qomatni ko'rsatib turuvchi tor liboslar, uzun tumshuqli poyabzallar, ajoyib, hashamdor bosh kiyimlar urfga kirdi, g – shaklidagi qomat siluetiga erishish uchun ayollar qorinlariga unchalik katta bo'lmagan yostiqlar – boslar bog'lab yurishgan. Bo'yinlarini uzaytirib ko'rsatish uchun ayollar orqa tomondan quloqlari atrofini, yuzlarini oval ko'rsatish uchun manglayni qirtishlab yurishgan.

Erta o'rta asrlar davrida zig'ir tolasidan tayyorlangan mato, uyda kanopdan to'qilgan mato, movut, mo'yna, charm, Sharq va Vizantiya shoyilari keng tarqalgan. Ranglar jilosi yorqin, toza: olov rang qizil, karmin (och qizil), moviy-zangori, yashil

ranglar. Kech gotika davriga kelib o'ziga xos to'q va xiraroq ranglar ham kirib kela boshladi. Xususan, fon rangi – kul rang, jigarrang.

Erkaklar libosi. Ilk o'rta asrlar davri (VI–XII). Libos beldan bog'langan, yengli kalta tunika, kalta ishton, matodan tayyorlangan paypoq, charm boshmoq va o'ng yelkadan taqiladigan junli yoping'ichdan iborat bo'lgan. Boshga esa konussimon bosh kiyim kiyilgan. Bo'lar bilan bir qatorda ikkita yarimtdan iborat tor uzun ishtonlar, bir-birini ustidan kiyiladigan keng va uzun tunikalar paydo bo'ldi. Liboslar kaltalashdi va turli shakliy ko'rinishlar kasb eta boshladi.

Belning pastidan ajralgan yopinchiq shaklidagi libos – *blio*, elastik movutdan tanaga yopishib turadigan tor ishton-paypoq – *shossa* bu davrda urf edi.

XIII asrga kelib ikki yoni tikilgan, chuqur o'mizli *syurko* deb nomlangan yangi kiyim turi paydo bo'ldi. Syurkolar, odatda, kottning ustidan kiyilgan (32-rasm).

32-rasm.Erkaklar kostyumlari

Kech o'rta asrlar davri (XIV–XV). Bu davrga kelib, bichiqdagi rivojlanish sabab, kiyimlarning shakli, to'zilishi va bezak chiziqlarida turli-tumanlik paydo bo'ldi. Erkaklar libosi ikki siluet ko'rinishni oldi: qomatga yopishib turuvchi va pastga qarab kengaygan keng liboslar. Ushbu davr erkaklar libosi o'tkir uchli poyabzal va konus shaklidagi baland bosh kiyim bilan birga inson tana shaklini yanada uzaytirib ko'rsatish bilan birga unga harakat erkinligi, chaqqonlik va egiluvchanlik ham baxsh etardi. Bu davr tor kiyimlariga kalta, yopishib turadigan ko'rtka *kotardi* – old tomonidan tugmalanadigan va bo'ksada bezakli belbog' bilan qadaladigan, bo'ksa uzunligidagi tor kiyim. Kotardining yangi turlicha: tor, keng,

qanot shaklida. Yuqori qismidagi tor yenglar pastga tomon kengayib, tishchalar yoki kengligi 10 sm, uzunligi 1,5 metrga boradigan mato bo'laklari bilan bezaklangan.

XIII asrlarga kelib kotardi belni siqib turadigan va bo'ksada yelpig'ichsimon taxlamali kalta jaketlar tomonidan siqib chiqarildi. Jaketlar yengi baland ko'tarilgan, burmalangan o'mizga ega bo'lib, frank burgud modasi belgisi – yelkaning to'g'ri va baland ko'rinishini belgilagan.

Tapert ham beldan qattiq siqib bog'langan va uning ham past qismi burmali yoki taxlamali (skladkali) bo'lgan. Tapertlar jaketdan uzunroq bo'lgan (tizzagacha uzunlikda), chetlari boy bezatilgan. Belbog', yoqa, yeng va yelka choklarga qo'ng'iroqchalar taqilgan.

Kalta tor kurtkalar *shossalar* va o'tkir uchli oyoq kiyim – *pigashlar* bilan kiyilgan. XIV asrga kelib pigashlar uchi judayam uzayib, ular uzunligi egasining jamiyatdagi o'rniga qarab 70 sm gacha borgan. Oyoq kiyim rangi ustki libos rangiga mos tanlangan.

XIV asr oxiri – XV asr boshlarida qoplama va tugmalari qadalmaydigan, turli uzunlikdagi ustki kiyim – upelyandlar paydo boldi.

Bu davrda bosh kiyimlarning turlari – kapyushon, shaperon – osilib turuvchi uzun uchli o'ralgan bosh kiyim, konuss imon, keng va tor ayvonli (chambarakli) fetr va movut shlyapalar. Soch turmaklari – uzun lokonlar (jamalaklar) va kalta chyolkali.

Ayollar libosi. Ayollar bir paytning o'zida ikkita tunika kiyib yurishgan: uzun, tor yengli uzun va keng tunikalar hamda ustki, kalta va keng yengli, bo'yi kaltaroq tunikalar. X–XII asrlardan boshlab tanaga yopishib turadigan tor liboslar, tor kalta jiletlar paydo bo'ldi. Metall parchalari bilan bezaklangan belbog'lar bo'ksaga taqilib, ularning uchlari yerga qadar osilib turgan. Ayollar sochlarini yoyib yoki o'rib yurishar va parcha lentalar, obruchlar, dahanga bog'lanadigan chamberaklar taqa boshlashdi. Poyabzallar to'zilishi va materialiga ko'ra xuddi erkaklarniki singari bo'lgan(33-rasm).

33-rasm. Gotika uslubi ayollar liboslari

Kech o'rta asrlar davri. Ayollar libosida tor yelka, noziklik va yosh qizlarning go'zalligi ta'kidlangan. Siluet beldan pastga qarab kengaya bordi, yubkaning klyosh bichimi hisobiga libosning pastki qismining kengligi va uzunligi ortdi. Bu davrda yuqori tabaqa vakillari libosida bir vaqtning o'zida kiyiladigan liboslar – tunika, kotta, syurko, plash.

XV asrda ayollar tor kiyimi syurkoning bel chizig'i ko'krak ostiga ko'chdi. Yubkalar orqa tomondan shleyf yordamida bir necha metrga boradigan darajada uzaytirildi. Syurko old tarafidan kaltalashtirildi. Ustki ko'ylakning yangi turli ko'rinishda bo'lgan. Uzun yenglar uchi tugilgan. Ko'ylaklarning bo'yin va yeng o'mizi mo'yna bilan bezatilgan. Uzunligi 70 sm gacha boradigan konussimon vualli bosh kiyim urf bo'lgan.

Nazorat uchun savol va amaliy topshiriqlar:

1. Ilk o'rta asr davrida qanday badiiy uslublar shakllana boshladi?
2. Bu uslubning asosiy xususiyatlari nimadan iborat?
3. Ilk o'rta asr davridagi erkaklar kiyimi haqida nimalarni bilasiz?
4. XI asrda libosda qanday yangi shakllar paydo bo'lgan?
5. O'rta asrlar liboslaridagi rang, bezaklar yechimi, foydalanilgan matolarga tavsif bering.
6. O'rta asr ayollari kiyimlarida qanday bezaklar ishlatilgan?
7. Kech o'rta asrlar davridagi ayol libosiga ta'rif bering.

UYG'ONISH DAVRI ITALIYA KOSTYUM TARIXI

V–XVI asrlarda o'z taraqqiyotini boshidan kechirgan bu yangi madaniyat tarixda «renessans» (uyg'onish) deb nom oldi. Uyg'onish davri madaniyati va san'ati o'z xususiyati va mohiyatini Italiyada to'liq namoyon etib, qator taraqqiyot bosqichlarini boshidan kechirdi. Italiya madaniyati antik an'analar zahirida vujudga kela boshlaganiga karamay, unda asta-sekin antik an'analar susayib, sxematizm avj oldi. XV asrdan — Uyg'onish davrida realistik san'at taraqqiy etib boshladi. Rassomlar tabiatga, insonga ko'proq murojaat qila boshladilar. Italiya liboslarida xam o'zgarishlar sezilib, Farang, Vizantiya va Shark mamlakatlari urfi zaminida mashxur Italiya kostyumi bunyodga kela boshladi.

Kiyimning go'zalligi kech o'rta asr modasidagi grafik noziklikdan ranglar barkamolligiga o'tdi. Kiyimlar qimmatbaxo matolardan (baxmal, kimxob, kashtalangan va naqshli matolardan) tikila boshladi. Renessans kostyumi, ayniqsa ayollar kiyimlari, harir matolardan yasalgan drapirovkalardan iborat edi. Yashil, qizil, to'qqizil ranglar urf bo'lgan edi. Endi kiyimda gorizontall chiziqlar ustunlik qila boshladi. Bosh kiyim endi g'aydani uzaytirmaydi. Oliy tabaqalarning modasi ustunlik qila boshladi, ammo oddiy axolining kiyimida oldingi davr odatlari uzoq saqlanib qolgan edi. Lekin Uyg'onish davrining kostyumi deyarli demokratik bo'lib, unda asrlarning qat'iy sinfiy shartlanishi yo'qolib, moda endi odamning tabaqasini emas, balki uning moddiy ta'minotini ko'rsatib bergan. Kiyimda mehnatni mensimaslikni ko'rsatuvchi detallar (uzun shleyflar, ingichka bel, juda uzun yenglar va boshqalar) yo'qolgan edi.

Erkaklar libosi. XV asrda modaning asosiy yaratuvchisi Florensiya, XVI asrda esa Venetsiya edi. XV asrda qomatga yopishib turadigan shakl saqlanib qolgan. Bu davr liboslari o'zining qulayligi bilan ajralib turadi. Poyabzallar tumshuq qismining dumaloq formasi bilan farqlanadi. Erkaklar libosi: ko'ylak, kolet, paypoqli ishton, simara, tabor, plashdan iborat. Erkaklar ko'ylagi — asosan, yupqa oq matodan tayyorlanib, ishtonga qistirib kiyilgan. Erkaklar ko'ylagi, shuningdek, ishton va kalta ust kiyimi o'rtasidan ham chiqarib qo'yilardi. Yoqasi keng oval yoki kvadrat shaklida

bo'lib, uning chetlari tasmalar, ipakli to'rlar, matolardan qilingan tishchalar bilan bezaklanar edi(34-rasm).

34-rasm. XV asr Italiya erkaklar kostyum turlari

Kolet – tik yoqali, tor va kalta, belgacha yoki bo'ksagacha tushib turuvchi, old qismida tugma yoki tasma bilan qadaladigan ustki kiyim (34-rasm). Kolet ko'krak, bel, bo'ksaga yopishib turadigan kiyim turi bo'lib, u beldan ajratilgan. Bo'yin o'mizi turlicha bezaklangan. Yoqasi baland va tik, chuqur, oval yoriqlardan ichki ko'ylak ko'rinib turgan. Uning yengi o'mizga tikilmagan, balki alohida o'rinlarda (o'mizning tagi, yelka qismi, yonidan) chatib qo'yilgan. Bu holat harakatlar erkinligini ta'minlashda yordam bergan.

Yengn ing yelka qismi va tirsaklarda yoriqlar qold irilib, ulardan erkaklar icki ko'yla gining ko'rinib turishi maqsad qilingan.

Paypoqli ishton elastik matodan bo'lib, oyoqqa yopishib turgan. U koletga maxsus teshiklar orqali shnurlar yordamida mahkamlangan. Paypoqli ishton va kolet orasidan ichki ko'ylak ko'rinib turgan. Miparti modasidi ishtonning bir oyog'i sidirg'a, ikkinchisi yo'l-yo'l bo'lgan.

XV asr oxiriga kelib paypoqli ishton ustidan kalta, bo'ksaga yopi shib turadigan kalta ishtonlar kiyila boshlagan. XV asr Florensiya modasida bu ishtonlar bo'ksaga qattiq yopishib turgan. XVI asr o'rtalariga kelib ular pastga tomon kengaya boshlagan.

XVI asrning ikkinchi yarmiga kelib, kiyimlarda butun mato ustini qoplagan uzun dekorativ yiriqlar paydo bo'ldi. Erkaklar poyabzali juda qulay bo'lib, u

charmdan tayyorlanib, keng tumshuqli, yumshoq bo'lgan. Bosh kiyimlar: past shlyapalar, beretlar, feskalar keng urf bo'lgan.

Ayollar libosi. XV asr florensiyalik ayollar libosi yumshoq, tabiiy qomat chizgilarini ko'rsatib turuvchi, tabiiy proporsiyalar yoki bel chizig'i old tomondan biroz ko'tarilgan, beldan bo'ksaga – pastga qarab yengil kengayib borgan voronka formasidagi yubka va h.k. ko'rinishda bo'lgan. Kottning bichimi, odatda, beldan ajratilib, ko'krakda yopishib turuvchi, keng va katta burmali yubkadan iborat. Lif old tomondan kvadrat, orqadan uzaytirilgan dekolteli. Yenglar xuddi erkaklarniki singari ko'ylakka turli uslubda biriktirilgan (35-rasm).

35-rasm. Uyg'onish davri ayollar liboslari

Ayollar ust kiyimi – *simara* uch qismdan: uzaytirilgan keng yeng, bo'yin o'mizida taxlamalar bilan boyitilgan orqa qism va biroz kaltaroq old qismlardan iborat. Simaraning yon choklari tikilmas, faqat old tomondan belda belbog' bilan mahkamlanardi.

Ayollar duxobadan tikilgan ko'ylak kiyishardi. Bel chizig'i ko'krakdan biroz pastroqda bo'lib, yubkalari uzun shleyfli bo'lgan. Lifning yoqa o'mizi old tomondan – to'rtburchak shaklda, orqa tomondan esa uchburchak shaklda bo'lgan. Ko'pincha, ustki ko'ylak lifining oldi qirqilib, shnur ovka qilingan. Yenglari esa xuddi erkaklar libosi kabi turli usullarda kiyimga ulanar edi. Duxoba yoki parchadan burmalanadigan og'ir yubkalar paydo bo'ldi.

Venetsiyalik ayolning hashamatli tasviriy yechimini juda baland (55 sm gacha bo'lgan) yog'och poshnali jimjimador poyabzal to'ldirgan. Yog'och poshnali poyabzalning ust qismi saxtiyon terisi (safyan), shoyi yoki bezaklangan duxobadan

tayyorlangan. Italiyalik ayollar bosh kiyimi – chepeslar, yengil shlyapalar, sallalar (tyurban). Soch turmaklari – tekis, past bo'lib, ular marvarid va durlar, vuallar, lentalar, gullar bilan bezatilgan.

Yoqalar, qo'lqoplar, belbog'lar, paypoqlarni bezashda to'rlardan foydalanilgan. Kiyimlarda yangi ko'rinishdagi qo'shimcha predmetlar – lentalar, shokilalar, turli xildagi bezaklar bilan bezalgan mo'ynadan qilingan shoyi mufta paydo bo'la boshladi.

UYG'ONISH DAVRI ISPANIYA KOSTYUMI TARIXI

XV asrning oxirida, Ispaniya chet el bosqinchilaridan ozod bo'lib, misli ko'rilmagan rivojga erishdi. Amerikaning ochilishi bilan va Italiyadan Yevropaning Fa'biga dengiz yo'llarining ko'chishi bilan Ispaniya muxim iqtisodiy axamiyatga ega bo'lgandi. Mustamlakalardan bosqinchilik yo'li bilan olib kelingan tilla va kumush va boshka boyliklar Ispaniya kirolining taxtini mustaxkamlagandi.

Bir tomondan, din akidalarini bilan boglangan, ikkinchi tomondan esa — Renessans insonparvarlik g'oyalari bilan sug'orilgan Ispaniya madaniyati qarama-qarshi xususiyatlarga ega bo'lgandi.

Ispaniya Uyg'onish davrining murakkabligi xamda mavritan madaniyatining ta'siri natijasida Ispaniya madaniyatida o'zgarish ro'y berdi. Bular Ispaniya me'morchiligiga, tiliga, urf-odatiga va kostyumiga ta'sir etdi. XVI asrda Ispaniya buyuk mamlakat bo'lib, butun Yevropaga nafaqat iqtisodiy va siyosiy tazyiq ko'rsatgan, Yevropa modasining shakllanishiga xam ta'sir etgandi.

Ispaniya modasi o'zining ijtimoiy-siyosiy tavsifida eng reaksion dvoryan sinfiga taalluqligi bilan ajoyib barqarorlikka erishdi. Bu moda monarxik kekkayish, aristokratik dimog'dorlik timsoli qiyofasida dunyoga tanildi.

Ispan qiroli saroyining obrusi oshib, shu sababli unga shuxrat keltirdi. Saroy kostyumi aristokratik murosasizlik bilan manmansiragan etiketni yaratdi.

Ispaniya modasiga katolik dini xam juda kuchli ta'sir etdi. Katolik dinining zoxidligi kiyimda tanani berkitishni, ranglarning to'q bo'lishini talab qilardi. Ammo to'q ranglar,

ayniqsa qora rang, keng tarqalganligiga boshqa sabab xam bor edi, ya'ni qora tanli marvlardan oq tanli ispanlarning farqini ko'rsatish uchun tanlangandi.

Shunday qilib, saroy aslzodalarining bukilmaydigan bellari, manmansiragan va mag'rurlanib ko'tarilgan boshlari, karkas yordamida ko'zg'olmaydigan ko'ylaklari xaqida fikr tug'ilgandi. Ular xar xil matolar yordamida kostyumda bashanglikga erishar edilar. Ispan kiyimlarida naqshli (to'qima, kashtali, bosma) matolar keng qo'llangandi. Asosiy tasvirlar — katta medalon-tamg'alar, nasroniy dinining ramzlari, geraldik mavzular. Naqshlarda yorqin rangli fonlarda ko'p tilla va kumush iplar ishlatilardi. Naqshli gazmollar yotiq va tik yo'nalishda ustidan tikilgan xar xil kimxob tasmalar, zarbof bog'ichlar, to'rlar bilan bezatilardi.

XVI asr oxirida kizil, binafsha, yashil, jigarrang va kulranglar modada bo'lgandi. Kiyimlar asosan bir rang tusida bo'lardi. Qora rang keng tarqalgandi.

Erkaklar kostyumi. XVI asrning birinchi yarmida erkaklar kostyumi deyarli yumshoq va qulay bo'lgandi. U ko'ylakdan, tor kalta, tor uzun yengli koletdan, tor ishton-paypoqdan va kalta ishtondan iborat edi. Xarakat qilishga qulay bo'lishi uchun tirsak va boshqa joylarda kesimlar qilinardi. Yuzasi kesilgan matolar "tarashlangan" mato deb atalardi. Keyinroq, bunday matolar dvoryanlik belgisi bo'ldi. Utilitar vazifasini bajarmasdan ular dekorativ usul bo'lib qolgandi va aslzodalarning qimmatbaxo matolarni pisand qilmasligini ko'rsatardi.

Ustki kiyimning oldi ochiq, keng, uzunligi bo'ksagacha, kalta keng bufsimon yengli, katta shol yoqali (ko'pincha mo'ynadan) edi.

Oyoq kiyimi rangli charmdan yoki qalin matodan (ko'pincha duxobadan) tikilgan poshnasiz, yumshoq, keng tumshuqli tufli edi. Sochlari qisqa qir qilgandi, soqol va mo'ylov qo'yishgandi. Bosh kiyim beret bo'lib, kiyimning qo'shimchalari qo'lqoplar bo'lgan(36-rasm).

36-rasm. Ispan erkaklar kostyumi.

XVI asr o'rtasidagi kostyum noqulay va odmiroq bo'lib. Uning shakli ritsarlik yaroq-aslahalariga o'xshash edi. Kolet — tor paxtali, uzunligi belgacha yoki bo'ksagacha, oldi tugmalangan, baskali, tik yoqali kiyim edi. Uning yengi tor, ba'zan yenglari ikki qavat bo'lib, ustki yengi dekorativ rolni bajarar edi. yelkasiga ko'ragini kengroq ko'rsatish uchun qanotchalar yoki valiklar tikilardi. Ular kumush va zarlar bilan bezatilgandi.

XVI asr o'rtasidan boshlab avvalgiday tikilgan emas, to'qilgan ishton-paypoqlar paydo bo'ldi. Uning ustidan kalta, ot tolasi va kanop tolasi bilan tuldirilgan sharsimon ishton "briches"iya kiyishgandi. Ko'pincha uni boshqa rangli mato tasmalar bilan bezatishardi.

Kiyimning ajralmas qismi "freza" yoqasi edi. Uni oxorlashgan, ko'kimtirroq tus berishgan va maxsus qiskich bilan unda taxlamlar qilishgan. Oppoq, freza orastalikning birinchi belgisi bo'lgandi. Ularni shakli va kattaligi xar xil edi. Frezaning kattaligi tufayli ovqatni yeyish uchun vilka vujudga kelgandi.

XVI asr oxirida modaga to'rlar kirib keldi. Ular juda qimmat to'rardi va shuning uchun XVII asr boshida to'rni Ispaniyada qo'llash man etilgandi.

Ustki kiyim — kalta va uzun, ba'zan yoqaliplashchlar edi. Ular asosan yarim doira shaklida edi.

Boshlariga beretning o'rniga baland, ensiz soyabonli bezatilgan shylyapalarni kiyishgan. Liboslarda yiriqlarga katta e'tibor qaratilgan. Natijada, koletlar, ishtonlar, bosh kiyimlar, poyabzallar, qo'lqoplar ham yiriqlar bilan bezaklangan. Kiyimlarda turli kesiklardan va katta bezaklardan keng foydalanil gani sababli sidirg'a, bir rangdagi matolar: baxmal, atlas, movut urf bo'lgan. Ranglar jilosi turli-tuman va yorqin bo'lgan.

37-rasm. XVI asr oxiri Ispaniya erkaklar kostyumi

Ayollar kostyumi. XVI asrda ispaniyaliklarning estetik tasavvuriga binoan ayol ozg'in va xushbichim bo'lishi kerak edi. Kostyumning uchburchakli silueti gavdani to'g'ri va monumental qilib ko'rsatardi. Kiyim juda noqulay va dag'al bo'lib, odamning xarakatiga xalaqit berardi. Ayollar baravar ikkita ko'ylak kiyishardi. Ichki ko'ylakning oldi berk, ustki ko'ylakniki esa ochik edi. Shleyfsiz yubka qamishdan qilingan maxsus konussimon karkas ustidan kiyilardi. Yubkada bironta taxlam yoki burma bo'lmasligi kerak edi. Shu davrning urf-odati bo'yicha ko'ylakning ostidan oyoq ko'rinmasligi shart edi. Shunday shaklli yubka "*vertyugad*" (fazilatni saqllovchi) deb atalardi. Lifni oldi juda tor, pasti uchburchak edi. Gavdani maxsus qalin matodan qilingan shnurovkali lif bilan siqishardi. Unga ko'krak shaklini yashirish uchun paxta solishar edi.

XVI asr o'rtalaridan boshlab lifga metall dan planka yoki kit mo'yidan (kit og'zidagi mo'giz plastinkasi) qilingan plastinkalarni qo'yishadigan bo'ldi. Ushbu ichki lif ko'krakni siqadigan "*korset*" ga aylangandi. Ammo yassi lifning ustidan ko'krakning chegaralarini ko'rsatish maqsadida ikkita yarim doira shaklida bir shoda inju tikilardi. Ko'ylak ko'krak va bo'yinni berkitardi, dekoltesi (odatda kvadratsimon) bo'lsa, uni kashtalangan ro'mol "*shemizetka*" bilan berkilardi. Ichki ko'ylakning yangi tor, ustkiniki esa keng va uzun edi. Yoqasi gofrelangan "*freza*" bo'lardi (38-a, b rasmlar).

a) b)

38-rasm. XVI asr o'rtasi Ispaniya ayollar kostyumi

XVI asr o'rtalaridan boshlab yenglarning shakli o'zgardi: ichki ko'ylak yengini bir necha joyidan bog'lab buf qilishardi, ustki ko'ylakniki esa kalta dag'al bufga aylandi. Ba'zan, ustki ko'ylak yengsiz bo'lishi mumkin edi. Ichki ko'ylakning yangi ko'pincha taxlamli manjetli edi.

Belni qimmatbaxo toshlar bilan bezalgan duxoba yoki metalldan yasalgan kamar bilan bog'lashardi. Uning uchi etagigacha osilib turardi.

Oyoq kiyimlari yumshoq tufli edi. poshnali tufli birinchi marta XVI asr oxirida paydo bo'lgandi.

Prichoskalari oddiy va odmi edi. Ko'pincha "*bando*" prichoskasi uchrardi, boshning o'rtasidan farq ochib, sochlarni yuzga tushirib va orqaga turmaklab qo'yishardi. Sochlarini chambar, gullar va qimmatbaxo toshlar bilan bezatishardi.

Bosh kiyimni kam kiyishardi. Ularning shakli erkaklarnikiga o'xshardi. Ammo Ispaniyada o'ziga xos maxsus bosh kiyim — *vual* (tur) bo'lgandi. U bosh yoki yelkaga tashlanib, gavdani o'rab yergacha tushardi. Ushbu vuallar ispan ayollarining kostyumini maxsus buyumi bo'lib qoldi. Ular "*mantilya*" deb atalardi. Ustki kiyim plashch edi. Kiyimga qo'shimcha qo'lqop va yelpig'ichni olib yurishardi. XVI asrdan boshlab yelpig'ich ispan ayollari kostyumining ayrilmas qismi bo'lib qoldi. Asrning ikkinchi yarmida buklama yelpig'ichlar paydo bo'lgandi. Tur bilan bezalgan dastro'mollarni qo'lda ushlab yurishardi.

Xalq kostyumida karkas va korsetlar bo'lmagan. Ularning kostyumi ichki ko'ylak, shnurovkalangan korsaj va sal qisqartirilgan yubka, peshband, tur yoki mantilyadan iborat edi.

Uyg'onish davrida Fransiya, Germaniya, Angliya singari G'arbiy Yevropa mamlakatlari liboslari dastlab Italiya ta'sirida, keyinchalik Ispaniya ta'siri ostida rivojlandi. Lekin milliy rivojida o'ziga xos belgilari ham yo'q emas edi.

XVI asr boshlariga borib erkaklar paypoq ishtonlar ustidan kalta bo'ksa ishtonlar kiya boshlashgan. Paypoq ishtonlar tizza tepasidan kesilib, yuqori ishtonga tortilar va bezak lentalar – bog'ichlar bilan bog'lanardi. Erkaklar ustki kiyimi – tugmalari qadalmaydigan, kengaytirilgan siluetli, astarsiz shaube hamda plash bo'lgan. Libosni yassi bosh kiyimlar, keng tumshuqli, ya'ni «sigir tumshuqli» poyabzal to'ldirgan. Bezaklardan erkaklar libosida ham foydalanilgan.

Uyg'onish davri Fransiya kostyumi tarixi

XVI asr davomida Fransiya G'arbiy Yevropadagi qudratli davlatlardan biriga aylandi. Fransiya mutlaqligining — absolyutizmining xalqaro munosabatlardagi asosiy maqsadi Yevropada o'z mavqeini kuchaytirish va so'ngra o'z yerlarini ko'paytirish edi. Lekin muvaffaqiyatsiz olib borilgan urushlar Fransiyaning axvolini og'irlashtirib, ularga qaram qilgan. Kuchli Ispaniya Fransiyaning madaniyati va kostyumini butunlay o'ziga qaratib ololmadi. XV asr oxiridan boshlab Fransiya asta-sekin Italiya Renessansining gumanistik dunyoqarashi va badiiy ideallari tarqalgan edi. Adabiyotda va san'atda o'zining realistik yo'nalishi paydo bo'lgan. U taniqli yozuvchi Rable va rassom Kluening ijodlarida o'z ifodasini topgan. Me'morchilikda antik ta'sir sezilar edi. Fransiya qiroli Fransiss I o'z saroyiga ishlashga Italiyadan mashxur rassomlarni (Leonardo da Vinchi, B.Chelinini va boshqalar) taklif qilgan.

Erkaklar kostyumi. Fransiya kostyumi Ispaniya kostyumiga taqlid qilsa xam, ular kostyumida o'z dinini va fe'lini ifodalagan o'ziga xos xususiyatlar sezilgan. Fransiya kostyumlariga doimo qandaydir milliy didga oid yumshoqlik, yengillik

kiritilardi. Ularning kostyumi yorqin, och va quvnoq bo'lib, erkin va elegant xarakat qilishga imkoniyat bergan.

Modada og'ir matolar — baxmal, movut, shoyi, kimxob bo'lgandi. Shu qimmatbaxo matolar tilla va kumush kashta va mayda marvarid bilan bezatilardi.

Etiket bo'yicha aslzodalarga mansub kostyumlarning soni 30 dan kam bo'lmasligi kerak edi va xar kuni kiyimni almashtirish zarur edi. Bu davrda "aristokratlar o'z boyligini yelkasida olib yuradi" degan maqolning paydo bo'lishi bejiz emas edi.

Erkaklar oq, kashta qilingan ko'ylak, oldi ochiq kamzol, ishton-paypoq va kalta sharsimon ishton "briches"ni kiyishardi. Ustki kiyimi oldi ochiq, bel maxkam bog'langan kaftan bo'lgan. Asr o'rtasida modaga ko'pincha qaytarma yoqali plashchlar kirgandi (39-rasm).

39-rasm. Uyg'onish davri Fransiya erkaklar kostyumi

Oyoq kiyimning to'mtoq tumshug'i — *ayiqning oyog'i* — kesimlar va kashtalar bilan bezatilardi.

Kalta qirqilgan sochlar, soqol va mo'ylovlar modada edi.

Fransuz beretlari Ispaniya beretlariga nisbatan keng, qattik soyabonli bo'lib, pat bilan bezatilardi.

XVI asrning oxirida erkaklar kostyumiga yana bitta o'zgarish kiritilgandi. Kostyum oddiyroq va odmiroq, bo'lgandi. Unga qirol Genrix IV ning qarorlari sabab bo'lgandi. Ularga binoan, dvoryanlarning kiyimi to'q, odmi, ammo qimmatbaxo va nozik bo'lishi shart edi. Kolet kengrok bo'ldi, unga faqat frezani emas, balki shu paytda paydo bo'lgan qaytarma yoqa qilishgandi. Plashchlar uzaydi va ko'pincha bir yelkaga tashlab yuradigan bo'lishdi. Pantalonlarning uzunligi tizzagacha uzaydi va

ular yumshoq burmali bo'ldi. prichoskalari xam o'zgardi. Modaga orqasiga silliq taralgan uzun sochlar kirdi. Qirolning sochi erta oqargani uchun chakkasidagi sochini upalash modaga kirdi. Bosh kiyimi oq tuyaqushning pati bilan bezalgan soyabonli shlyapa edi.

Ayollar kostyumi. Ayollar kostyumi erkaklarnikiga nisbatan ispan modasi ta'siriga kamroq tushgandi. Ispan ko'ylaklarini fransuz ayollari faqat odob yuzasidan tantana munosabati bilan kiyishardi. Bu og'ir va noqulay kiyimlarni ular o'zlarini didlariga moe o'zgartirgan edilar: bo'ynini va ustki ko'ylakning oldini ochiq qilib, kiyimini boyroq bezatishardi.

XVI asr birinchi yarmida ispan modali silueti konussimon shaklni eslatardi. Ichki va ustki ko'ylaklar karkasga tortilgandi, tor lifi dekoltesi "kare" edi. Ba'zan, dekol tesi uloq "shemizetka" bilan berkitilardi. yenglarining boshi tor bo'lib, uchi juda kengaygandi va ko'pincha mo'yna manjetli edi. Ustki ko'ylagining yengi orasidan ichki ko'ylakning yenglari ko'rinardi.

Asr o'rtalarida ayollar kostyumi erkaklarnikidek ispan modalariga o'xshardi. Shu davrda ayollar kostyumida birinchi marta korset ixtiro qilingandi. Ko'ylakning silueti avvalgiday bo'lgan, faqat yenglari o'zgargandi. Ustki ko'ylak yengining shakli kichkina bufli edi. Uning kesimlaridan ichki ko'ylakning yengi ko'rinardi. Ba'zan, ustki ko'ylakning yengi o'rta asrlarning valikli *jigo* yoki *qanotcha* larini eslatardi(40-rasm).

40-rasm.Ayollar kostyumi

Oyoq kiyimlari past poshnali tuflilar va baland taglikli italian tuflilar edi.

Prichoskalar — marjon bilan bezatilgan, sochlar ikki yarim doira shaklida peshonada joylangan. Bosh kiyimlar pricheska shakliga mos tur bilan bezalgan chepetslar va beretlar edi.

Tur bilan bezatilgan dastro'mollar va yarim niqoblar urf bo'lgan.

Marvarid marjonlar va uzun dekorativ kamarlar antiqa bezak edi.

XVI asr oxirida ayollar kostyumining shakllari keskin o'zgargandi. Asosan, yubkaning shakllari o'zgargandi. Oldin yubka keng taxlamli bo'lgan bo'lsa, endi esa uning shakli abajurga o'xshash shaklga aylangandi. Yubkaning tagidan qattik karkas va uning ustidan belga aylana "g'ildirak"simon valikni kiyishgandi. Lif yana toraydi. Belni ingichkaroq ko'rsatish uchun lifning old "uchburchak" li yubkaga uzaytirilgandi. yenglarning shakli avvalgiday qolgandi va to'qa bilan biriktirilgan yotiq kesimlar qilinardi. Dekolte ovalsimon va juda chuqur bo'lganligi tufayli "shemizetka" bilan berkitilardi. Yoqa shakli xam juda o'zgardi. Frezaning o'rniga boshdan balandroq ko'tarilgan karkasli tik yoqa kirgandi. Yoqa bir yoki ikki qavatli bo'lishi mumkin edi.

Prichoskalar ikki xil bo'lib — yo sochlarni jingalak qilib orqaga tashlab yurishardi yoki simli karkas yordamida tepaga ko'tarib qo'yishardi.

Niqoblar did-farosatga qarab tanlanardi. Kostyumning qo'shimchalari: taxlama yelpig'ichlar, xamyonlar, oynachalar, piyoz shaklli zanjirga osilgan soatlar, tasma yordamida belga teri parchalari (burgani tutish uchun) osilgan edi.

Nazorat uchun savol va amaliy topshiriqlar:

1. Uyg'onish davri Fransiya erkaklar va ayollar libosi qanday ko'rinishga ega bo'lgan?
2. Uyg'onish davri liboslariga qanday matolar, ranglar va bezaklar yechimi qo'llanilgan?
3. Uyg'onish davri Fransiya erkaklar va ayollar libosiga ta'rif bering, ular kiyimlarining o'zgarishiga qaysi davlatning ta'siri kuzatiladi?
4. Uyg'onish davri Ispaniya erkaklar va ayollar libosi haqida so'zlab bering, ular qanday ko'rinishga ega bo'lgan?

5. Fransiya va Italiya erkaklar va ayollar libosiga ta'rif bering, ularning orasidagi farq nimalarda ko'zga tashlanadi?

XVII ASR YEVROPA KOSTYUMI TARIXI

Ispan san'ati. XVII asrning 80-yillaridan XVIII asrning 80-yillariga qadar bo'lgan davrda ispan san'ati o'zining eng gullagan «oltin» davrini boshidan kechirdi. Bu rivojlanish, ayniqsa, teatr va adabiyotda (Servantes, Lone de Vega), tasviriy san'atning dastgoh rantasvirida yorqin namoyon bo'ldi. Diego de Silva de Mariya Velaskes (1599–1660) nafaqat ispan rangtasvir san'atini yuksak cho'qqiga ko'targan rassom, balki tasviriy san'at tarixining yirik vakili sifatida G'arbiy Yevropa rangtasvir san'atida katta o'ringa ega ijodkor sanaladi. Yevropa san'atida D. Velaskes birinchi bo'lib mehnat go'zalligini shoirona, ko'tarinki ruhda talqin etgan «Gilam to'quvchilar» deb nomlangan asarini yaratadi. Rassom oddiy kundalik mehnat timsolida insonlarning baxt haqidagi orzularini ko'ra olgan. Yevropada realistik tarixning janr rivojlanishiga katta hissa qo'shgan. Uning «Breda shahrining topshirilishi», «Kalit topshirish» va «Innokentiy X portreti» jahon realistik san'atining nodir yodgorligi hisoblanadi. Uning rang va nur sohasidagi kashfiyoti keyinchalik Yevropa san'ati tarixida muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Fransiya san'ati. XVII asrga kelib, Fransiya Yevropaning qudratli davlatlaridan biriga aylandi. XVII asr fransuz san'ati uslub jihatdan ham rang-barang. Unda, bir tomondan, Italiya renessansi va barokko ta'siri sezilsa, ikkinchi tomondan klassitsizm paydo bo'la boshlagani bilinadi. Tasviriy san'atda barokko, klassitsizm va realistik san'at yo'nalishlari o'zaro raqobatda rivojlandi. Nikola Pussen (1594–1665) klassitsizmning yirik vakili sifatida uning butun imkoniyatlarini ro'y-rost ochib berdi. Ishlagan asarlarida obrazlarni ideallashtirish va kompozitsiyani aql-idrok orqali tartibga keltirishga intilish seziladi. «Tankred va Erminiya» asarida amazonka Erminiyaning o'z raqibi, yaralangan ritsar Tankredga nisbatan uyg'ongan muhabbati tasvirlanadi. Asarda ikki qarama-qarshi obraz – bir tomondan, hayotdan ko'z yumayotgan Tankred va ikkinchi tomondan, hayajonlanayotgan Erminiya

xattiharakatlari ta'sirchan ifoda qilingan. 1640-yil oxirlariga kelib, Pussen manzara janriga murojaat qila boshlaydi. Tabiat ko'rinishidagi ulug'vorlik, bepoyonlik, sirga to'la holat rassomni hayajonlantiradi. Ularda inson va tabiat uyg'unligi, inson tabiat oldida kichik zarra ekanligi talqin etiladi. Pussen ijodining so'nggi bosqichida yaratilgan «Gerkules va Kakus jangi» asari sujeti I asr Rim yozuvchisi Vergiliyning «Eneida» poemasidan olingan. Unda antik qahramon Gerkulesning Kakus bilan bo'lgan jangi hikoya qilinadi.

Erkaklar libosi. Bu davr erkaklar liboslarining asosiylari – ko'ylak, ishton, ko'rtka, bosh kiyim, poyabzal, ich kiyim. Kiyimlar shakli, ba'zi qismlari davr davomida bir necha marta o'zgargan. Asr boshida erkaklar ko'ylagi ichki kiyim va ustki kiyimning bir qismi vazifasini bajargan. Asrning ikkinchi yarmiga kelib oq yupqa matodan tikilgan tor ichki ko'ylak va xuddi shu matodan tikilgan ustki keng ko'ylaklar paydo bo'ldi. Libos yenglarining kesimlaridan ichki ko'ylak ko'rinib turardi. Uning manjetlari va yoqalari gofrelangan to'rlar bilan bezatilgan(41-rasm).

41-rasm.Fransiya erkaklar kostyumlari

Kamzul kalta qaytarma yoqali koletga aylandi. Kalta, mo'yna bilan sirlangan tik yoqali plash kiyish odat tusiga kirdi. Koletning old o'mizi uchburchak shaklini olib, keng yenglari qavilib, manjetli qilindi. Uni pantolonlar bilan kiyishgan. Pantolonlar ostidan tor paypoq-ishton kiyilgan.

XVII asr erkaklar libosi harbiylashtirish ta'siri ostida bo'ldi (31-rasmlar). Biroq 50–70-yillarda bu timsol yangi estetik ideal – yosh qirol Lyudovik XIVga taqlid, ya'ni go'daklik timsolidir.

Bu davr libosi to'rlar, bantlar bilan boy bezatilgan ko'ylak, yengi tirsakkacha bo'lgan kalta ko'rtka – *vesta* va *rengrav* – ishtondan iborat bo'lgan. Vesta pirpiraklar, lentalardan qilingan kantlar, tesmalar, ryushlar, to'rlar bilan boy bezatilgan. Vestaning etaklari va ishtonning belbog'i o'rtasidan keng ko'ylakning gafre, burmali pirpiraklari ko'zga tashlanib turgan. Rengrav-ishton – ikki qavatli yubka ishtondir. Bunda shalvar – keng ishton ustidan kiyilgan taxlama (skladka)li yubkadir. Sharvarning belbog'i, yon choklari tesma, bant, pirpirak, to'r singari bezaklar bilan bezaklangan.

Asr oxiriga kelib yangi saroy kiyimi – *jyustokor* paydo bo'ldi. Jyustokor bel chizig'idan sharf-belbog'dan pastga qarab kengaytirilgan, mayda tugmachalar va petlyalar bilan qadaladigan tor, tizzagacha bo'lgan uzunlikdagi kiyim turidir. Yenglarining yuqori qismi tor bo'lib, u pastga qarab kengaytirilgan va keng qaytarma manjetga ega. Ranglar yechimi yorqin va jilvador, oltin va kumush bilan kashtalangan. Jyustokor yoqasiz bo'lib, uning o'rnini oq matodan uchlariga to'r o'rnatilgan galsto'q egallagan. Erkaklar libosini oq, havorang, qizil rangdagi, gul yoki naqsh bilan kashtalangan shoyi yoki junli paypoqlar to'ldirgan.

Poyabzallar qatoriga qaytarmali etiklar, shuningdek, bantli, to'qimli, rozetkali, to'rtburchak uchli va tasmali yarim yopiq tuflilar kirgan. Bu davrda, shuningdek, erkaklarning qizil rangdagi baland poshnali oyoq kiyimlari ham paydo bo'lgan. Bosh kiyimlar – yumshoq keng soyabonli, oq tuyaqush pati bilan bezalgan shlyapalar – asta-sekin uchburchak shaklga kira boshlagan.

Ayollar libosi. Asr davomida ayollar libosi asosida bir necha bor shakli o'zgargan metall plastinkali suyakli korsetlar yotadi. Korset shakli o'zgarib turgan va modani aks ettirgan. Ko'ylaklarning etaklari kraxmallangan va bir necha ustki yubkalar hisobiga keng, shaklan katta bo'lib qolavergan.

Ichki ko'ylak, ya'ni *kott lif* yoki *korsaj* va yubkadan iborat. Old lifi uchburchak shakldagi o'yiqliq ustiga yechib qo'yish mumkin bo'lgan kiritma, to'r bilan bezaklangan keng va past yoqadan iborat. Ustki ko'ylak sifatida keng, kalta yengli va bel qismi yuqori bo'lgan oldi ochiq *rob* xizmat qilgan. Ichki va ustki kiyimlarning ranglari kontrast yechimda: biri yorqin, biri to'qroq rangda hal etilgan. Asrning

ikkinchi yarmida ayollar libosining shakli keskin o'zgardi. Yenglar kengligini yo'qotib, kaltalashdi (tirsakkacha). Past qismi esa keng to'rtli pirpiraklar bilan bezaldi. Bu davr ayollar libosining asosiy ifodali chizig'i – uning ikki qavatli yubkadan iboratligida ko'zga tashlanadi. Kott lifiga odatda ikkita yubka tikilgan: *fripon* (ichki) va *modest* (ustki). Modest uchun og'ir naqshlarsiz barxat, parcha, atlas kabi matolar tanlangan. Fripon uchun esa yengil va yupqa matolar: tafta, muar, kamlot tanlangan. Modest old qismi kesmali bo'lgan. Kesma chetlari to'rtlar, ryushlar va mo'yna bilan bezalgan. Etak qismi esa burmalanib, shnurlar va munchoqlar yordamida lifga qotirilgan. Friponning ochilib qolgan qismi, ya'ni oldi va past qismiga volanlar, bir necha qatorli pirpiraklar, to'rtlar, baxrama, shokilalar bilan bezak berilgan (42-rasm).

42-rasm. Ayollar kostyumi

Faqatgina dvoryan ayollari kiyishi mumkin bo'lgan *rob* shleyf bilan tikilgan. Rob yubkasi ham beldan burmalanib, pastga tomon oldi ochiq bo'lib, kott yubkasini berkitmay turgan. Yubkalardagi ko'pgina taxlamalar va burmalar bo'ksa chizig'ini birmuncha kattalashtirib, ayollar gavdasining past qismini kengaytirib ko'rsatgan (43-rasm).

43-rasm. Fransuz ayollar liboslari

Bu davr moda yaratuvchilari, asosan, fransuz qirollari va uning a'yonlari edi. Shunday qilib, bir asr davomida aslzodalar libosi 6 marta o'zgardi.

XVIII ASR YEVROPA KOSTUMI TARIXI

XVIII asr qirollik hokimiyatining tanazzul davri bo'ldi. Kapitalistik ishlab chiqarishning tasdiqlanishi madaniyat va san'atda yangi shakllarning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Burjua madaniyati asoslari paydo bo'la boshladi. Ular Didro, Volter, Russo singari ma'rifatparvarlari mafkurasida o'z ifodasini topdi. Aynan ushbu asrda insonparvar madaniyat tushunchasi iste'molga kirdi. Ziyolilar qatlamining paydo bo'lishi va ular o'rtasidagi aloqalar sabab mamlakatlar o'rtasidagi madaniy aloqalar kengaydi. Fan-texnika va ishlab chiqarishdagi taraqqiyot iqtisodiy rivojlanishga turtki berish bilan birga ma'rifatparvarlik bilan uyg'unlashib, Fransiya burjua inqilobiga olib keldi. Fransuz inqilobi feodal tuzumga batamom xotima yasab, kapitalistik jimiyyatning barpo bo'lishiga sabab bo'ldi.

XVIII asrda Yevropa madaniyati poytaxti sifatida avvalgidek Fransiya va Angliya saqlanib qoldi. Fransuz san'ati Yevropa davlatlari uchun namuna bo'ldi. Fransuz tili xalqaro til bo'lib qoldi. Fransuz modasi barcha Yevropa mamlakatlariga tarqalib, umumiy Yevropa modasiga aylandi. Angliyaning ta'siri falsafa, iqtisodiy va ijtimoiy nazariya bilan birga san'atda ham ko'zga tashlandi. Xususan, ingliz libosi «fransuzlashib», barcha Yevropa mamlakatlariga tarqaldi.

XVIII asr o'rtalarida san'atda barokko uslubi rivojini to'xtatgan rokoko uslubi yetakchilik qila boshladi. Rokoko Fransiyada Lyudovik XV hukmronligida paydo bo'ldi. Ushbu uslub g'oyaviy tanazzulni boshdan kechirayotgan, ertangi kuniga ishonchi yo'q yuqori tabaqa aslzodalari didini namoyon etgan.

Rokoko uslubi me'morlik, tasviriy san'at, amaliy san'atda kuzatiladi. Ushbu uslubga chuqur g'oyaviy mazmun, borliqdan qochib, yengil tasavvurlar, nozik hissiyotlarga berilish, nosimmetrik va murakkab chiziqlardan iborat shaklning bezakdorligi xos.

Rokoko termini fransuzcha «rokayl-rok» – qoya ma'nosini bildiradi. Dengiz chiqanoqlari va dengiz o'tlari bilan qoplanib, ular bilan birlashib ketgan qoya parchalari singari o'ziga xos, tartibsiz, to'satdan paydo bo'lgan, ajoyib ko'rinish – rokoko ornamentining asosi, uning bezagining asosiy motivlaridir. Nozik va hashamdor naqshlar betakror, nozik, yumshoq, yorqin, turfa xil ranglar tuslariga mos tushgan.

Rokoko badiiy uslubi chizgilari XVIII asr fransuz libosida o'zini yorqin namoyon qilgan. U, shuningdek, avvalambor, inson go'zalligi haqidagi fikrlarga ham o'zgarishlar kiritdi.

Sun'iy yaratilgan «bayramona shukuh» dunyosida sun'iylik inson go'zalligining asosi bo'ldi. Ayollar va erkaklar qiyofasida real hayotdan uzoq bo'lgan qo'g'irchoq monand, ertakona shartlilik, real hayotiy zamindan o'zilgan fantastik belgilari bo'rtib turgan qiyofaga urg'u berildi.

Libosda bu obrazni yaratish inson qomati proporsiyalarining bo'zilishiga, ya'ni yuqori va past qismlar nomutanosibligiga olib keldi. Kichkinagina, nozik bosh, tor yelkalar, ingichka, egiluvchan bel hamda bo'ksa o'lchovi va shaklining grotesk darajada kattalashishi ko'zga tashlanadi. Dekorativ rokokoga qulaylik va amaliylik deyarli xos emas.

Erkak va ayol tashqi belgilarining yaqinlashuvi, ularning noziklashuvi, qo'g'irchoq qiyofa, yosh darajasidagi farqlarning yo'qolishi (ushbu davrda keksalar ham, yoshlar ham bir xil libos kiya boshlashgan, bir xil kosmetik vositalardan foydalanishgan) oqsuyak yuqori tabaqaning ma'naviy va jisman qayta tug'ilganligini

bildirardi. Ularning bir qator avlodlari mehnatga layoqatsizligi bilan ajralib turadi. Butun kuch tashqi nazokat va turli ko'ngilochar jihatlariga sarf etildi. Fransuz tasviriy san'atida bu kabi obrazlar bilan Bushe, Vatto, Fragonara portretlari tanishtiradi.

XVIII asr 70-yillarida klassitsizm san'atdagi asosiy yo'nalish bo'lib qoldi. O'zining aniq va yorqin obrazlari, qat'iy geometrik kompozitsiyalarida u yana antik davr ideallariga murojaat etdi. Biroq ushbu davr amaliy bezak san'ati va ayniqsa, 1770–1780-yillar libosida rokoko uslubining ta'siri butunlay bartaraf etilmadi. Haddan tashqari bezakdorlik, hashamdorlik vaqti-vaqti bilan yangi shakllarda o'zini namoyon etib turdi.

XVIII asr libosida, avvalambor, matolar turi o'zgardi. Saroy va tantanavor liboslarda qo'llangan shoyi, baxmal, parcha, atlas matolar o'rnini yupqa jun matolar, movut va paxta matolar egallay boshladi. Reynolds, Xogart, Geynsboro portretlari XVIII asr oxiridagi yangi ideal belgilarni o'zida namoyon etadi.

Erkaklar libosi. XVIII asr fransuz erkaklar libosi ichki kiyim, kamzul, jyustokor va kyulotdan iborat.

Asrning birinchi yarmida ko'ylaklarning yoqa qismi baland jabo, yeng manjetlari naqshinkor to'rlar bilan bezalgan. Bo'yinbog'lar oq polotno yoki batist matolardan tikilib, bo'yin to'liq qilib bog'langan, uning ustidan *frantlar* – qora shoyi lenta bog'langan. Ular uchun, asosan, yupqa, asosi tyul bo'lgan kam naqshli to'rlardan foydalanilgan.

Jyustokor – bel qismida badanga yopishib turuvchi, yelka chiziqlari tor, bo'ksadan etaklari tomon kengaytirilgan erkaklar libosi. Uning klinlardan iborat pastki (etak) qismi qattiq movut yoki to'qli astardan iborat edi. Yon tomon va orqa shlitsesiga taxlamalar qilingan(44-rasm).

44-rasm. XVIII asr fransuz erkaklar liboslari

Libosning barcha detallari naqshlar bilan, metall va asosiga mato o'ralgan tugmalar bilan, chetlari esa festonlar bilan ajratib bezaklangan. Jyustokor barxat, shoyi, atlas, keyinchalik junli va paxta matolardan tikilgan. XVIII asr davomida kamzul kaltalashdi, 60-yillarga kelib uning uzunligi beldan 20 sm pastga tushadigan darajaga keldi. Uning rangi, odatda, jyustokor bilan kontrastlangan. 70-yillarda tanaga yopishib turuvchi, kengaygan etakli, tor yeng va uncha katta bo'lmagan stoyka, ya'ni tik yoqali frak paydo bo'ldi. Ushbu libosning keyinchalik baland stoyka (tik) yoqasi bilan almashtirilgan yangi yechimi paydo bo'ldi. Asr oxirida ikki bortli, bortlari chuqur o'yiqli, katta qaytarma yoqali kundalik ingliz fraki ham paydo bo'ldi. U jun mato yoki qalin ip matodan tikilgan. Kaltalashtirilgan kamzul o'zining dekorativ, ya'ni hashamdor ko'rinishini butunlay yo'qotib, erkaklar libosida qulay jiletga aylandi(45-rasm).

70-rasm. XVIII asr 70-yillar kostyumi

XVIII asrda ustki kiyim – qomatga yopishib turuvchi bir yoki ikki qator tugmali *redingotlar* keng tarqalgan. Shuningdek, issiq va qulay, mo'yna bilan bezaklangan, ko'pincha mo'yna astarli *syurto'qlar* kiyilgan. Yopinchiqlarga kamroq murojaat etilgan.

Erkaklar libosi bezaklarining asosiy ko'rinishlari – to'rlar va tugmalardan iborat bo'lgan. Libos bezagi sifatida, shuningdek, to'qilgan shnurlar yoki zanjirlar bilan kyulotlar belbog'iga qotirilgan to'qalar ham qo'llanilgan.

Bosh kiyimlar – uncha katta bo'lmagan polyali, oldi tor va yonlari bukilgan shlyapalar. Pariklar yon tarafdin jingalaklanib, orqada o'rib bant bilan mahkamlangan.

Ayollar libosi. XVIII asrda ayollar 38-rasm. libosiga karkas yubka yana qaytib keldi. Korset orqa tomondan qattiq, ya'ni tortib bog'lab qo'yilgan. Asrning ikkinchi yarmiga borib, panye ikki etakli, har bir etagi bo'ksaning bir tomoni uchun mo'ljallangan va tesmalar bilan birlashtirilgan alohida-alohida fitymalar bilan almashdi. Ushbu asos ayollar libosi siluetini uchburchak shakliga kiritdi. Asr boshiga kelib, mana shu karkas asosida ayollarning yangi libosi – *kuntush* yoki Vatto skladkali ko'ylagi paydo bo'ldi. Bu yengil bichimli, tor yelkali, beldan pastga qarab karkas asosida kengaygan ko'ylak bo'lib, uning go'zalligi orqa qismidagi butun bo'y bo'ylab tushgan katta skladkalarida edi. Libosni naqshli och rangli shoyi paypoqlar, baland, bukilgan poshnali tuflilar to'ldirib turar edi.

Ayollar libosining keyingi rivojlanish bosqichi uni ikki uchburchak, ya'ni uchlari bel chizig'ida uchrashgan shakliga qaytardi. Qalin, qattiq, juda ochiq ko'ylak lifi keng, yon tomonlari juda katta shishirilgan yubka bilan uyg'unlashdi.

Ko'ylak gafreli pirpiraklar, bantiklar, rozetkalar va sun'iy gullar bilan bezalgan. Libos tarixida 40-yillardan boshlab katta, keng relyefli dekorlar eng ko'p tarqalgan davr boshlandi(71-rasm).

71-rasm.Ayollar kostyumi

70-yillar oxirida Fransiyada klassitsizm uslubidagi ingliz modasi keng tarqaladi. Ayollar va erkaklar libosida aralash, eklektik shakllar paydo bo'ladi. U ichki tor ko'ylak (lif va yubka) va butun bichimga ega ustki oldi ochiq ko'ylakdan iborat bo'lgan. Ichki ko'ylak lifi ko'krak va bo'ksaga yopishib turadi, tugmalanadi yoki bog'ichlar yordamida tortib qo'yiladi. Chuqur va keng dekolte to'r yoki gafrelangan pirpiraklar bilan bezalgan. Ko'ylakning yuqori qismi, ya'ni lifi ham tor, dekolteli va ko'krak chizig'idan o'tadi va shu yerda katta bant bilan qotir ilgan. Chetlari jimjimador ryushlar bilan bezalgan. Katta bo'yin o'mizi ustiga, odatda, ko'krak usti ro'moli tashlab yurilgan. Yenglar tor va uzun yoki 3/4 uzunlikda unchalik katta bo'lmagan manjetli. Ko'ylak bilan birga yupqa matodan, bezaklangan farto'q taqishgan. Liboslarning ikki ko'ylakdan iborat turi ancha hashamdor sanalgan. Libosning yuqori va pastki qismlari mass asi deyarli tenglashdi. Ustki ko'ylak sifatida uzun redingotlar , kaltalasht irilgan kazakinlar , karako, frachkalar kiyilgan(72-rasm).

72-rasm.Ayollar kostyumi

XVIII asr ayollar soch turmagi va pariklar asri bo'ldi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Davrning birinchi yarmida soch turmagida uncha katta bo'lmagan ochiq peshonaga buklyali yoki lokonli turmaklar urf bo'lgan. 70–80-yillarda soch turmaklari juda murakkab bo'lib, ular hajman ham kattalashdi.

XVIII asr oxirida ayollar o'rtasida baland poshnali tufli urf bo'lgan. Qora rangli tufli tantanavor marosimlarga, jigarrang tufllilar sayr uchun mo'ljallangan bo'lsa, qizil va oq rang zodagon ayollar imtiyozi hisoblangan.

Bosh kiyimlar – chamberlar, setkalar, diademalar, tuyaqush patli bashang bog'ichlar, duxoba va shoyi lentalar, yunoncha naqshli kalta jingalak soch turmaklari yana urfda bo'lgan.

Yorqin ranglardagi tufllilar tagcharmi tekis, past poshnali, lentalar bilan bog'ichlangan bo'lib, yunon sandallari kabi oyoqni o'rab turgan.

Qulaylik, oddiylik, ishbilarmonlik kabi jihatlarni o'zida jamlagan ushbu davr moda yo'nalishi ham yashashda davom etdi. Erkaklar libosida to'q jun matodan frak, yorqin jilet, zamsh kyulotlar yetakchilik qildi.

Nazorat uchun savol va amaliy topshiriqlar:

1. XVII asr san'atiga qanday badiiy uslub kirib kelgan?
2. XVII asr Fransiya tasviriy san'ati haqida so'zlab bering.
3. XVII asr Ispaniya tasviriy san'atida qanday o'zgarishlar kuzatildi?
4. «Barokko» uslubining eng xarakterli xususiyatlari haqida gapirib bering.
5. XVIII asr san'atiga qanday uslub kirib kelgan, unga ta'rif bering.
6. XVIII asr tasviriy san'atida barokko uslubi.
7. Rokokko uslubining san'atdagi o'rni.
8. XVIII asr matolarining turlari, rang va bezalish usuli haqida gapirib bering.

XIX ASR YEVROPA KOSTYUM TARIXI

XIX asr Yevropa kostyumi tarixi 1789-yildan, ya'ni fransuz burjua inqilobidan boshlangan. Asr oxirida kostyumni shakllantirish asoslari yaratilgan.

XIX asrda umumiy Yevropa kostyumini yaratish jarayonini nihoyasiga yetib, jamiyatda modaning o'rnini ham o'zgargan edi. Uning ijtimoiy vazifalari murakkabroq bo'lib, moda keng tarqaladigan bo'ldi. Moda endi shaxar axolisi uchun did raxbari va did tarbiyachisi bo'lib qolgan.

XIX asr modasida asosiy o'rinni endi ayollar kostyumi egallab, erkaklar kostyumi esa faqat mato sifati bilan ichki kiyimning oppoqligibilan farqlangan.

Birinchi davr (1800-1815yy)

Napolyon fransuz to'qimachilik sanoatini rivojlantirish maqsadida atlas va baxmalni modaga kirgizadi. U armiyada mosh rang, sudyalari uchun –qora, sud masalaxatchilariga-qizil va barcha axoli tabaqalariga oq rangli liboslar kiyishni urf etadi.

Erkaklar kostyumi. Erkaklar ichki ko'ytlagi baland yoqali oq ko'ylak bo'lib, ustidan ola-bula nimcha, ba'zan, baravar bir nechtasini kiyishgan.

Galstuk (halstuch, nem-bo'yin ro'moli) sharfsimon bo'lib, bo'yinga o'ralib, oldida har xil usulda bog'langandi: kata bant yoki tugun qilib, uchlari esa nimchaga berkitilar edi.

Asr boshlarida erkaklar uzunligi etigigacha bo'lgan pantolon kiyishgan. 1818 yilga kelib, pantolon to'piqqacha uzayib, modaga butunlay kirdi. Pantolonlar “podyajka” (shimni tutib turish uchun ikki yelka osha tortib qo'yiladigan tasma) yordamida mahkamlanar edi, shim pochasi esa “shtripka” lar (pochatasma) qilinardi.

Eng keng tarqalgan ustki kiyim frak bo'lib, uning beli sal balandroq ko'tarilib, yeng qiyamasi keng va uchida voronkasimon manjet bo'lgan. Ko'pincha, yoqasi boshqa rangli duhobadan qilingan. Fraklar asosan, sidirg'amatodan tikilar, ammo naqshli gazlamalar ham uchardi.

Ustki kiyimlar va pantolonlar shu davr qoidalariga binoan har xil rangli, pantolonlar ochroq rangda bo'lishi kerak edi.

Ot minganda avvalgidek redingot kiyishgan. Keyinchalik u o'zgarib kundalik kiyim "syurtuk" ga aylangan.

73-rasm.Erkaklar kostyumi

Ampir (frans. empire – imperiya) – me'morlik va bezak san'atida 19-asr boshlarida vujudga kelgan hamda klassitsizm rivojini nihoyasiga yetkazgan uslub. Shakllarning mahobatligiga, bezaklarning jozibadorligiga (nishon, naqshlarda) erishildi. Qadimgi Rim, Yunoniston va Misr badiiy merosiga tayangan holda, yangi mavzular bilan rivojlantirishda davlat va harbiylar qudratining ramzi bo'lib xizmat qildi. Ampir uslubi birinchi marta Fransiyaning Napoleon I imperiyasi davrida shakllandi (mas, Parijda hozirgi de Goll maydonidagi Zafar tog'i, 1806–37; me'mori J. F. Shalgren). Unda Napoleon harbiy diktaturasiga suyangan burjua doiralarning g'oyalari va estetik qarashlari ifoda ettirilgan.

XIX asrda Imperatorlik kabi yo'nalish san'atiga kelganda, ayollar o'zlarini noqulay korsetadan bo'shatdilar. Ayollar engil matolarning engil liboslarini kiyishdi - muslin, batista. Liboslar ko'krak va belning chizig'iga urg'u berib, tananing yuqori qismiga mahkam o'rnashgan.

Ayollar kiyimi. Ampir uslubining ta'siri ayollar kiyimida tez sezildi. Bu Fransiyada imperator saroyi va yangi aslzodalarning paydo bo'lishi bilan bog'liq edi. Ular uchun Napalyon turli Yevropa mamalakatlarining qirol saroylari odatlariga binoan saroy etiketini yaratgan edi. Undan tashqari qimmatbaxo matolar ishlab

chiqarishning tiklanishi ayollar kostyumi plastic yechimining o'zgarishini ko'rsatgan. Kostyum og'irlashib, turli dekorativ elementlari ko'payadi, ammo oldingi mutanosibliklar saqlanib qolgan. Balga oid ko'ylaklarnig dekoltesi chuqur bo'lib, shleyfi olib qo'yiladigan edi. 1810 yildan keyin yubka keng emas, qo'g'iroqsimon shaklda bo'lib, etagi ser bezaklangan (74-rasm).

74-rasm. Ayollar kostyumi

XIX asr oxirida “kutyurye” tushunchasining paydo bo'lishi. XIX asr ikkinchi yarmida Fransiya o'z tarixidagi osoyishta, tinch davrlarning birini kechirmoqda edi. Burbonlarni o'z taxtiga qaytargan Restavratsiya davri osonlikcha orttirilgan boyliklarini namoyish qilib, “ko'z-ko'z” qilish istagida yurgan bir talay nuvorishlar – yangi boyvachchalarni paydo qildi. Modada bu o'ta dabdabalik, ayollar liboslarining bezaklarga o'ta to'yinganligi, rokoko davridagi liboslarga qiziqish bilan o'z aksini topdi.

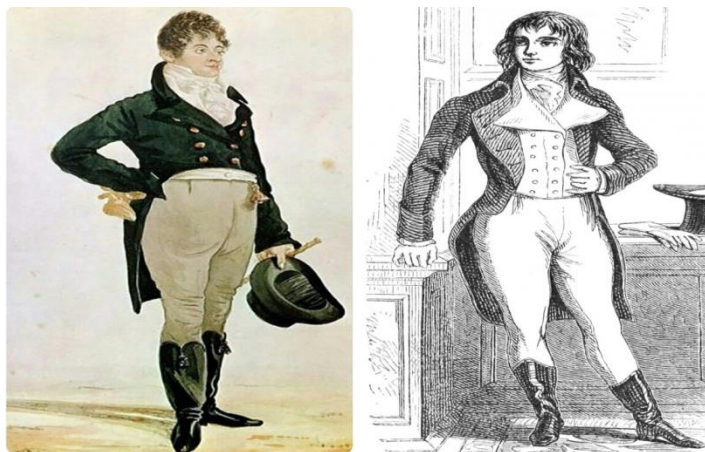
Ampir uslubidan so'ng san'at va kostyumlar uslubi tarixi romantizm kabi moyillik uchun mashhur. Ayni paytda ayollar liboslari yana ko'payib, hashamdor bo'ldi. Muhim detallar yelka va keng ko'ylaklar ostiga tushirildi. Erkaklar terisini kiyishadi, bosh kiyimlar esa silindirdir.

Ikkinchi davr(1815-1830yy)

Napalyon imperiyasi barbod bo'lishi bilan Fransiyada monarxiya tiklandi. Bu davrda Fransiya tarixida Restavratsiya-Prussiya, Avstriya, Rossiya- o'z xalqlarininginqilobiy kurashiga qarshi turish uchun”muqaddas birlashma” tuzishgan.

Yevropa madaniyati XIX asrning ikkinchi choragida juda murakkab va qarama-qarshi bo'lgan. Endi avvalgidek yagona buyurtmachi –saroy emas; didni endi burjuaziya o'ziga bo'ysundirgandi. Me'morchilik, tasviriy va amaliy san'atda umumiy uslub yo'q edi. 20-30yillarda adabiyot va san'atda romantizm uslubiy yo'nalishi vujudga kelgandi. Klassizm va ma'rifatchilik realizmining badiiy ijod yo'nalishlari o'rnini bosishga jazo qilgan romantizm uslubiy yo'nalishi o'ta murakkab va rango-rang badiiy hodisa bo'lib, unda inqilobiy va reaksiyon oqimlar qorishmasi asosiy o'rin egalladi. Bu oqimning siyosiy qarashlarida farqlar bo'lishiga qaramay, ular juz'iy va umumiy ijod aqidalari bo'yicha bir birlari bilan birlashdilar.

Erkaklar kostyumi. Erkaklar kiyimlarining asosiy turlari qora, ko'k, sarg'ish-yashil va jigarrang frak va redingot bo'lib, fraking oldi uzun va duxobadan qilingan shol yoqali bo'lgan. Redingot esa baland taqilmali, kichkina latskan (adip qaytarma)li, tik yoqali va pelerinali edi. Oliy modada al'pakdan(yupqa, yaltiroq, maxsus navli jundan qilingan mato). Ustki kiyimda keng, qulay shakllar saqlanib qoldi. Odatdagi plashdan tashqari bitta yoki ikkita pelerinali mantoni kiyishgan. tor soyabonli sal qaytarilgan baland shlyapalar keng tarqalgan(41-rasm).

75-rasm. Erkaklar kostyumi

Ayollar kostyumi. Ayollar kostyumi oldingi davrning konstruktiv chiziqlarini saqlagan holda, bezagi (ayniqsa, ko'ylakning etagida) ko'paya boshladi.

Fransiyada Burbonlarning tiklanishi aristokratlar qalbini g'oyat zavq-shavqqa to'ldirgandi va 1815-yilda eng modali rang “oq” rang bo'ldi(76-rasm).

76-rasm. Ayollar kostyumi

1819-1820-yillarda ayollar kostyumining silueti o'zgardi. Bel chizig'i asta-sekin pastga tusha boshladi, yengning tepa qismi kengaya boshladi, yubka toraydi va korsetning shakli o'zgardi. Chuqur dekolte va yenglar faqat balga oid ko'ylaklarda saqlanib qolgan. Bir necha qator pelerinalar, ro'mol, frezalar bo'yin ko'krakni berkitar edi.

Uchinchi davr(1830-1848yy)

San'at sohasida 30-yillar romantizimning eng avjiga chiqqan davri hisoblanadi. Klassizmning ratsional normalari barbod etilib, romantizm g'alaba qozongan. Amaliy san'atda va kostyumda uslublar va nomlar Fransiyadan kelib, Fransiya modaning qonundori bo'lgan. Parij esa yevropaning madaniy markazi hisoblangan. Shuning uchun san'atda va kostyumda 30-40-yillarda ustunlik qilgan badiiy yo'nalishga birinchi marta nemis nomi "*bidermayer*" berilgan.

Erkaklar kostyumi. Erkaklar kostyumida prinsipial o'zgarishlar bo'lmagan. Lekin uning harekteri yangi ideallarga moslangan. Jamoa barcha tabaqalarning kostyumi bir-xil bo'lgan holda, odamlar bir-birlaridan "yaxshi odatlar" yordamida ajralib turishga harakat qilishgan. Angilyada elegantlik to'g'risida yangi tushunchalar paydo bo'lgan bo'lib, bu tushuncha kostyum bichimida, matoning sifatida, ichki kiyimning oppoqligida va qimmatbaxo buyumlarni mensimaslikda o'z aksini topgandi. Umuman, 30-yillarda romantizm modasini modasini "romantik beparvolik" tavsiflagan: ataylab tugmalanmagan yoqalar, yoyilgan sochlar va boshqalar. Bunday beparvolik bilan kiyinish shaxs intellektualligining muhimligini ko'rsatar edi. Bashanglik nuqtai nazaridan qaraganda, frakni har uch haftada, shlyapani-har

oyda, oyoq kiyimini-har haftada almashtirish lozim edi. Hammaga ma'lumki, bunday dang'illamalikni faqat boylar ko'tarishi mumkin edi.

Erkaklar frak yoki syurtik kiyishgan ular belga yopishib, bo'ksada kengayib turar, yenglari esa sonsimon shaklli, hurpaygan edi.

Sharq ekzotikasi bilan qiziqish "feska" (turk erkaklar bosh kiyimi), halatlar va boshqa kiyimlar kiyishgan. Modali prichoska jingalak sochlardan iborat bo'lib, ular peshonadan tepaga ko'tarib qo'yilib xo'roz tojiga o'xshar edi.

40-yillarda frak va syurtukning bel chizig'i sal pasayib, yengi toraygan edi. Nimchalarning bichimi har xil edi. Oq ko'ylaklarning yoqalari oxorlangan edi.(77-rasm).

77-rasm.Erkaklar kostyumi

Ayollar kostyumi. Asrning 30-yillarida ayollar kiyimi siluetida talay o'zgarishlar yuz berdi. Bel chizig'i tabiiy joyiga tushdi, lifning uzunligi ham tabiiy bo'lib, yubkasi va yenglari juda kengaydi. Belni imkoniyat darajada toraytirish maqsadida korset kiyishgan va ko'ylak belini keng belbog'bilan bog'lashgan. Keng yubkaning tagidan bir necha ichki yubkalar kiyishar edi. Ko'ylakning uzunligi to'piqqacha bo'lib, ular turli och rangli shoyi matolardan (muar, reps, tafta, kashemir, chitlar) tikilgan.

Ayollar orasida otga minib yurish keng tarqalgani uchun maxsus kiyim "amazonka" vujudga kelgan. U uzun movut yubkadan, tor kofta, vualli shlyapa, qo'lqop va qamchidan iborat edi.

Oyoq kiyimlari ham avvalgidek poshnasiz, tor lentali bo'lgan. Ammo ochiq tuflilar qatorida tugmali botinkalar ham moda bo'lgan.

Kostyumga qo'shimcha bo'lib, qo'lqop quyma burmali soyabon va muftalar hisoblangan.

Prichoskalar juda murakkablashdi. Jingalak qilib o'rilgan sochlarga sun'iy gullar, lentalar, to'rlar va qimmatbaxo toshlar qadalgan.

Asosiy bosh kiyim "kapot" bo'lgan. Yozgi shlyapalar poxol va yengil matolardan bo'lib, lenta, to'r va gullar bilan bezatilgan. Qishki shlyapalar esa – duhoba, baxmal va qalin shoyidan qilinar edi.

Ko'ylak yubkasi uzayib, yelkasi toraygani tufayli silueti cho'zilib, ko'ylak lifi tor bel chizig'i sal pasaytirildi(78-rasm).

78-rasm. Ayollar kostyumi

40-yillarda ayollar ayollar kostyumi zamonning yangi ideallariga binoan o'zgargan. Ayollarning tenglik uchun kurashi (emansipatsiya) kostyumda ham o'z aksini topgan.

To'rtinchi davr(1850-1870yy)

1848-yilgi fransuz burjua inqilobidan keyin Yevropa mamlakatlarida kapitalizm tez rivojlandi. Madaniyatning rivojlanishida burjuaziya asosiy rolni o'ynagan. Modalarda avvalgidek burjuaziya didi hukmronlik qilgan, ammo ularning doirasi ancha toraydi. Mayda burjuaziya modasiga bidermayerning o'rniga, yirik burjuaziya vakillari boyligini ko'z-ko'z qilib ko'rsatadigan cheksiz dabdabalilik kirib keldi.

Matoni bo'yashni arzonlashtiruvchi analin bo'yoqlarning paydo bo'lishi, tikuv sanoatining rivojlanishi modaning tarqalishida muhim rol o'ynagan. Fotografiyaning paydo bo'lishi XIX asr modalari to'g'risida ko'p ma'lumot qoldirdi.

Erkaklar kostyumi. XIX asrning ikkinchi yarmida erkaklar kiyimida oddiylashtirish va demokratizatsiyalash yuz bergan. Feodal o'tmish estetik an'analari biln bog'liq dekorativ elementlar: to'r, par-paralar bilan bezalgan ko'ylaklar, parchadan qilingan nimchalar va h.k.lar asta-sekin yo'qolgan.

Kostyumning shakli o'zgarib, asosan, ishchan odamning turmush tarziga moslanib, qulay bo'lgandi. Shuning uchun erkaklar garderobi va kostyum silueti o'zgargan edi. Frak tantanali kiyimga aylandi va boy odamlarning belgisi bo'lib qoldi. Redingot va syurtuk oxirgi "hayotini" kechirgandi. 50-yillarda uning turi "jaquette" yoki "vizitka" paydo bo'ldi. U syurtuk bichimini saqlagan holda, oldi ochiq, laskanli va oldi dumaloqlangan. Kiyimning yangi turi "vizitka" - elegant ko'chalik kostyum bo'lib qoldi. Kundalik yo'l-yo'l shimdan iborat edi. 60-yillardagi vizitka burjuaziyaning majburiy buyumlaridan biri bo'lgan(79-rasm).

79-rasm. *Erkaklar kostyumi*

Uyda va dala hovlida har jaketlar va modaga kirgan duxooba bluzkani kiyishar edi. Asrning birinchi yarmidagi ovchilar kostyumining bo'limi- "veston"-pidjak yoki kurtka erkaklar kundalik kostyumida endi asosiy o'rinni egallagan. Erkaklar kiyimi rang-barangligini yo'qotib, ko'k, to'q yashil, qora va jigarrang bo'ldi. Fqat yozda och ranglarni, ya'ni oq, sarg'ish va kul ranglarni kiyish mumkin edi. 60-yillarda modaga qora yoki kul rangli yo'l-yo'l shimlar kirgan.

Ayollar kostyumi. XIX asrning 50-60-yillarida ayollar kostyumi ma'lum darajada barqarorlashdi. Belni juda siqadigan korset, unga mos lif va keng yubka saqlanib qolgan edi. Siluetning o'zgarishi yubka kengayishigada detallarning yangi variantlarinida sezilardi. Siluetning asosiy tuzilishi-ikkita qarama-qarshi uchburchak o'zgarmay qolgan edi.

Ustki kiyimlar kofta-jiletlar, "figaro"lar, shollar yopinchoqlar, mantiyalar, pelerinalar va mo'yna bilan sirlangan "rotonda"lar edi.

Ko'ylaklar xilma hil matolar:shoyi, atlas, shtof, reps, to'r, duxoba va jundan tikilgan. Ranglari juda yorqin, qizil, nafarmon va pushti bo'lgan.

Bezaklar: sun'iy gullar, tasma, to'qalar, shokilalar, kashtalar va to'rlar ko'p miqdorda qo'llanilgan (80-rasm).

80-rasm.Ayollar kostyumi

XIX asrning kostyumi XVIII asr kostyumiga o'xshashga intilsa ham ularning estetik mahorati va tashqi ko'rinishi butunlay boshqa bo'lgan. XIX asr kostyumining yuzasi ko'p miqdordagi xilma-xil bezaklar bilan bo'lingani va har xil matolarning bir kiyimda qo'llangani tufayli kostyumning yaxlitligi o'zgargan edi. Prichoskalari hurpaygan orqa sochlar maxsus to'rga solingan sochlardan iborat bo'lgan.

Bosh kiyim sifatida shoyi yoki poxoldan qilingan va gul yoki lentalar bilan bezatilgan kichkina shlyapalar yoki to'rli chepetslar kiyilar edi. Shlyapalar engakka lentalar yordamida bog'lanib, yozda florensiya poxolidan qilingan shlyapa kiyishgan. Asrning 60-yillarida pat bilan bezatilgan uch qirrali shlyapalar modaga kirgan(81-rasm).

81-rasm. Ayollar prichoskalari hamda bosh kiyimlari

Oyoq kiyimlardan tuflilar va bog'ichli botinkalarni kiyishgan.

Hashamdor liboslar taqinchoqlar bilan ko'p miqdorda bezatilib, kiyimlar modasiga qo'shimcha sifatida to'g'nog'ichlar, ziraklar, kulon (bo'yinga taqiluvchi zanjirli asl tosh, ziynat buyumi)lar foydalanila boshladi.

Sumkachalar, lornet, soyabonlar, kiyim qo'shimchasi edi. Ko'ylakning siluetiga binoan prichoska ham o'zgarib, 1869-yilda ko'ylaklardagi chiziqlar aniqligi yo'qolib, kostyumda yana o'zgarishlar ro'y berdi.

Beshinchi davr(1870-1880 yy)

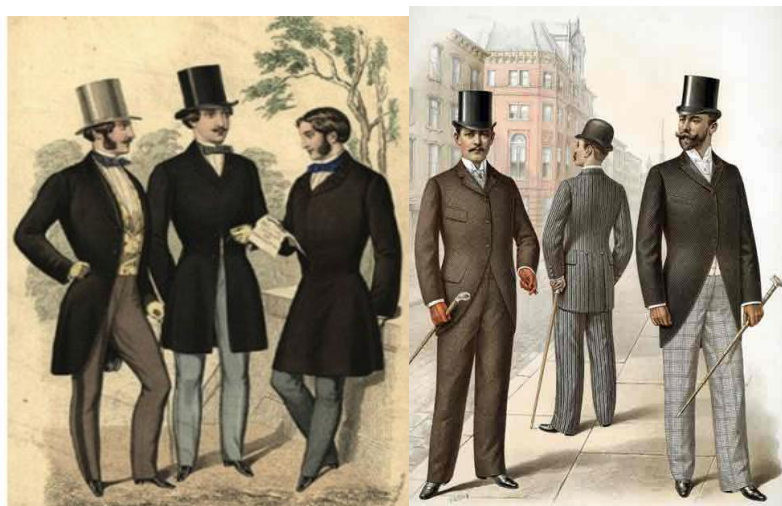
XIX asrning 70-80-yillarida san'at "pozitivizm" uslubiy yo'nalishi bilan tavsiflanib, bu badiiy oqim uyning saranjom-sarishtaligini va qulayligini, burjuaziyaning didini ifoda etardi. Interyerda to'q ranglar: yumshoq, prujinali, qavilgan, charm va duxobadan qilingan mebellar ; og'ir drapirovkalar va boshqalar edi.

Asrning ikkinchi yarmida moda qaxramoni ixtirochi-muhandisi, konstruktor bo'lgan. Ayni shu yillarda muhandis Eyfel xalqaro ko'rgazma uchun minora qurgan. Keyinchalik bu minoraga Eyfel minorasi nomi berildi va Parij ramzi bo'lib qoldi.

Erkaklar kostyumi. Erkaklar kostyumining rivojlanishi oldin belgilangan yo'nalish bo'yicha borib, yayyor kiyimlar shaxar va qishloqlarda keng tarqaldi. Tikuvchiga kiyim tiktirish juda qimmatga tushgan.

Erkaklar kostyumining silueti o'zgarishi faqat pidjak va paltoning eni va uzunligiga, yoqa va adip qaytarmasining fasoniga, shimning eni va uzunligiga, nimchaning yoqa o'mizi shakli va chuqurligiga va boshqalarga tegishli bo'lgan. Ko'ylaklar uncha o'zgarmagan; asosan, yoqa va galstukning fasoni o'zgargan. Uchlari qaytarilgan baland yoqalar faqat tantanali marosimlarda kiyilardi.

Shimning pasti kengayib, voronkasimon holga keldi, yonida hoshiya-“lampas” lar paydo bo'ldi (82-rasm).

82-rasm. *Erkaklar kostyumi*

Silindr asosiy bosh kiyim bo'lib, 80-yillarning o'rtasidan boshlab dumaloq kichkina, qattiq soyabonli “kotelok” shlyapa moda bo'ldi

Ayollar kostyumi. Bu davrda burjuaziya salonlari moda markaziga aylangan edi. Pozitivizm uslubiy oqimi buyumlarning narxini va kiyimning boyligini namoyish etgan. “Shik” so'zi ancha keng tarqalgan so'z edi. Shinam interyerlarda yumshoq mebel ataylab tartibsiz joylashtirilgan. Mebel duxoba va baxmal bilan qoplanib, shokila va popuklar bilan bezatilgan. Serdrapirovkalangan pardalar, gilamlar, gullar, burjua xonadonini to'ldirgan.

Ayollar kostyumlari ko'p detallar va bezaklar ilan boyidi. Turli rangli, fakturali hamda naqshli matolardan qilinadigan bo'ldi.

1869-yilda vujudga kelgan siluet 1873-yilgacha saqlanib qoldi. Kostyumga drapirovka kirgizilib, kompozitsion markaz ort bo'lakka ko'chirildi.

1873-yilda ko'ylak silueti juda o'zgarib, endi baland hushbichim figuralar modaga kirdi. Shu tufayli ko'ylakning beli qirqilmasdan yaxlit bichila boshladi.

Ko'ylak bo'ksagacha tanaga yopishib, bo'ksadan ko'ylak orqasiga tortilib drapirovka qilingan. Bu drapirovka “turnyur” deb atalib uning hajmi kata va mustaxkam bo'lishi uchun yubkaning ostiga belidan sal pastroqda yumshoq yostiqlar yoki metal karkas (sinch) qo'yilgan (83-rasm).

83-rasm. Ayollar kostyumi

XIX asr ikkinchi yarmida shaxarlar va sanoatning keskin rivojlanishi shaxarliklar ijtimoiy tabaqalarining o'zaro nisbatining o'zgarishiga olib keldi. Mayda va o'rta mansabdorlar, texnikaviy xizmatkorlar va xizmatchilar soni ko'paydi. Ularning kiyimi modali va tejamli bo'lishi kerak edi. Ayol tabaqalari va xizmatchilarning paydo bo'lishi ayollarning tashqi ko'rinishining o'zgarishiga sabab bo'ldi. Ularning kiyimida erkaklar kiyimiga intilish paydo bo'lib, qotirma yoqalar, manjetlar, galstuklar kiyimda uchray boshladi. Bu davrda ingliz kostyumi (bluzka, yubka va jaket) keng tarqaldi.

1876-yilga kelib ko'ylakning hajmi kichraya boshladi. Ammo asosiy moda yo'nalishi o'zgarmagan. Moda va yangi turmush tarzining chuqur ixtiloflari, badiiy san'at buyumlaridagi didning pasayganligini san'atkorlar orasida ma'naviy jihatdan zamonni yaxshilash uchun intilishni tug'dirdi. Angilyada “Estetik harakatlar” paydo bo'ldi.

Oltinchi davr (XIX asrning 90-yillari)

1890-1900 yillar kostyumining xususiyatlari siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlarga binoan o'zgardi. San'atda va adabiyotda "simvolizm", "mistizm" va "dekadentlik" oqimlari hukmronlik qilgan. Ular qatorida realistlik oqimlar ham bo'lgan.

Bu davr me'morchiligida texnikaviy progress o'z ifodasini topdi. XIX asr oxirida yangi uslub yaratishga harakat qilindi. Vujudga kelgan yangi badiiy uslub "modern", ya'ni zamonaviy uslub, deb ataldi. So'lg'in va oquvchan chegaralarda, suyri shakllar va assimetriyada yangi uslubning qat'iyatliliigi ifodalanar edi. Naqshda nilufar guli, suv o'tlari va suv parilarini tasvirlash urfga aylandi. Naqsh chiziqlari ham suyri hamda oquvchan edi.

Interyerda kichkina shinam xonalar, ko'pincha, noto'g'ri shaklli; devorlarni och rangli matolar bilan qoplanar, bunda rangli shishadan foydalanishgan.

90-yildan boshlab temir yo'l transportidan tashqari avtomobillar paydo bo'ldi; havoda uchish tajribalari o'tkazila boshlandi. Fotografiya- suratga olish ommalashib, moda jaxonga keng tarqaldi. Bularning barchasi modern kostyumida o'z aksini topdi.

Erkaklar kostyumi. Erkaklar kostyumi avvalgidek qulay bo'lib, ammo sportning ta'siri ko'proq sezila boshladi. Kostyum kengroq, velosipedda yurish uchun kalta shim va kurtka paydo bo'ldi. Syurtuk o'rnini pidjak egalladi. Oq qotirma yoqali, rangli ko'ylaklar va fetr shlyapalar paydo bo'ldi. Silindr faqat aristokratik kiyimlarda uchray boshladi. Yozda panama va shlyapa "*kanote*" ni kiyishar edi. Sochlar kalta qirqilib, to'g'ri yoki yon farqiga taralar edi. Erkaklar soqol va mo'ylov qo'yishgan (84-rasm).

84-rasm.Erkaklar kostyumi

Kostyumga qo'shimcha qilib dastro'mol, xassa va "monokl" (bir ko'zga tutiladigan ko'zoynak) olib yurishgan.

Ayollar kostyumi. Asr oxirida kostyumda yangi yo'nalishlar bo'yicha izlanishlar davom etar, moda tez-tez yangilanib,o'zgarar edi.

Ayollar beli korset bilan qattiq siqilmagan, yubka silliq, burmasiz,bo'ksagacha yopishib turar va etak qismi kengaygan, yuqori qismi keng, yenglari Burma, plisse, volanlar bilan bezatilgan edi.

Bu davrga kelib "zamonaviy san'at" badiiy yo'nalishining estetik ideallarining ta'siri bo'lgan.yangi uslubda yapon san'atining elementlari, skandinav xalq mavzulari, o'simlik shakllari o'z aksini topgan.

1893-1897-yillarda ayollar kostyumining silueti o'zgardi. Tor lifning o'rniga oldi osilib turadigan lif bo'ldi. Beli ingichka, yubkasi klyosh, maxsus korset yordamida figura "S" shaklli chiziqqa o'xshatib egilgan edi. Yenglarning tepasi keng, pasti tor bo'lib, konussimon prichoskalar o'rnini teppaga ko'tarilgan, hurpaygan, baland har xil shaklli prichoskalar egalladi. Modern uslubining ta'siri kostyum chiziqlarida, rangida va ularning bezaklarida sezilar edi. Ilonsimon chiziqlar mo'ynadan, tuyaqush patidan,to'rdan qilingan "boa" lar bo'g'ma ilon bilan aniqlangan (85-rasm).

85-rasm. Ayollar kostyumlari

Sipo baland tik yoqali, yangi siluetli uzun ko'ylaklar ayollarga qandaydir yashirin noziklik bergan. Ular yupqa gazmollar (batist, linobatist) dan tikilib, to'rlar, lentalar va nozik kashtalar bilan bezatilgan.

Tibbiyot hodimlari korset va korsajning inson tanasiga ziyon ekanligini isbotlashgan. To'g'ri siluetli uzun "Reforma" ko'ylagida bel sal belgilandi. Lekin bu yo'nalish asosiy yo'nalish bo'lmay, ayollar va xizmatchilar korsetlardan baribir voz kechishmadi.

Ayollarning velosiped sportiga qiziqishi kostyumga o'z ta'sirini o'tkazdi. Uzun ko'ylakning o'rniga bluzka va yubka-ishton kiyildi. Ularda konstruktivlilik va qulaylik o'z ifodasini topdi va ular kelajakdagi ayollar kostyumining darakchisi bo'ldi.

XX ASR YEVROPA KOSTYUMI TARIXI

XX asr jahon san'ati siyosiy, ilmiy, texnik, ijtimoiy o'zgarishlar davri bo'ldi. San'atda individual xususiyatlarni talqin qilishga intilishning yangi shakllari qator uslublarni vujudga keltirdi. Avangard nomi bilan umumlashgan ushbu uslublar rassomlar ijodida davr dramasi sokin sahnalashtirish yo'lidan emas, unga qarshi tura olish xususiyati bilan ijodiy buhronga olib keldi. Avangardizm yo'nalishi fovizm, ekspressionizm, pop-art, futurizm, kubizm, metafizik rangtasvir, dadaizm, syurrealizm, giperrealizm, konseptualizm kabi uslublarni birlashtirdi. Ushbu

yo'nalishlarda ijod qilgan rassomlar tasviriy san'atning mazmuni, shaklini yangi metodlar bilan boyitdi. Fovizm oqimida A. Matiss, A. Deren, A. Marke, J. Brak va boshqalar ijod qilganlar. Zamonaviy tanqidchilar tomonidan kinoya tarzida berilgan ushbu oqim vakillari asarlari bevosita naturani, borliqni kuzatish asosida yaratiladi. Rassomlar o'z asarlarida ibtidoiy san'at, o'rta asr va Sharq san'ati uslublaridan foydalanib, yangi estetik tuyg'ularni berishga harakat qildilar.

Ekspressionizm yo'nalishi 1920-yillarda davrning o'tkir inqirozlarining aks sadosi sifatida yuzaga kelgan. «Ekspressionizm» termini ilk bor X. Valden tomonidan qo'llangan (1911) bo'lib, unda asosan, ijodkorning subyektiv tasavvurlari, his-tuyg'ulari ifodalandi, ulardagi ehtirosslilik va jiddiylik asarlarga jo'shqinlik baxsh etdi. Yo'nalish vakillari golland rassomi Van Gog, norvegiyalik E. Munk, belgiyalik

J. Ensor ijodidan ta'sirlandilar. «Ko'prik» uyushmasi a'zolari E. Kirxner, M. Pexshteyn, E. Xekkel va boshqalar ushbu yo'nalishda ijod qilishdi.

O'tgan asrning boshlarida paydo bo'lgan oqimlar keyingi yillarda san'at estetikasining asosiy yo'nalishlarini belgilab berdi.

XX asr boshlarida ayollarning o'z emansipatsiyasi uchun ko'rashish harakatlari kuchayib ketadi. Feministkalar, birinchi navbatda, ayollar libosini isloh qilishni taklif eta boshladilar. Buning uchun erkaklar shimini va albatta, erkaklar libosi uchun ishlatiladigan matolarni o'zlashtirish lozim deb topilgan.

Ayollar libosini islohot qilishning yana bir yo'nalishi – korsetlarga qarshi ko'rashish bo'lgan. Og'irligi yelka kamariga tushadigan bichimli kiyimlar qulay hisoblana boshlandi. Bunday xulosa belga nim yopishib turuvchi, etagi kengaytirilgan «reforma» – ko'ylaklarning yaratilishiga asos bo'lgan. Ilk bor ichki kiyimni «nafas oluvchi» paxta tolali, oson yuviladigan kombinezonlar bilan almashtirish taklif etilgan. Shakli nisbatan qulay liboslar ko'proq sport bilan shug'ullanish uchun taklif qilingan (misol uchun: o'sha paytda urf bo'lgan velosiped uchishda yubka-shimlar kiyilgan). Ulardan ko'plari, masalan, trikotaj buyumlar, hozirgi zamonaviy liboslar orasida o'z o'rnini topgan. Ayollarning sport liboslarida taqilmalari old qismida bo'lib, yubkalar esa taxlamali yoki taqilmasi etagigacha bo'lgan.

Bu davrda libos konstruksiyasi va bezagining o'zaro bog'liq masligi eklektikada o'zining yuqori nuqtasiga chiqqan edi. Bunday nomutanosibliklarni tuzatishga badiiy kashta, turli bezaklar bilan to'ldirish hisobiga erishilgan.

XX asr 1910–1920-yillarida modaning rivojlanishi

Pol Puarening ijodi. L.Bakstning g'oyalari «Rus mavsumlari» bilan bir qatorda Parij modasiga, va ayniqsa, Pol Puarening ijodiga ko'p ta'sir ko'rsatgan. Ba'zi tarixchilarning fikricha, taqdir taqozosi bilan XX asr modasining yaratuvchisi hamda buyuk islohotchisi bo'lish Puarening zimmasiga tushgan. U sohadagi «yakkahokim» sifatida ayollar jamoli haqidagi o'z tasavvurini ommaga singdira olgan «moda hukmdori», «moda diktator»laridan birinchisi edi.

P.Puare avval 1898-yilda «Raudnits», so'ng 1899-yilda «Jak Duse» modalar uyida rassom sifatida ishlay boshladi. Aynan shu yerda ishlayotganda u taniqli aktrisa Gabriel Rejan uchun sahna libosini yaratgan. Bu libos qora taftadan tikilgan manto bo'lib, matosi sirtiga bezak sifatida oq, pushti va binafsha rang gulsafsarlar chizilgan, ularning ustidan esa qora to'r yopilgan edi. Spektakl premyerasi paytida aynan shu libos haqiqiy shov-shuvga sabab bo'ldi va shundan so'ng libos muallifi – Puarening nomi tillarga olinishni boshladi.

1901-yilda, armiya xizmatidan so'ng, Puare «Vort» modalar uyida ishlay boshladi. 1903-yili P.Puare keyinchalik mashhur Modalar Uyiga aylangan o'z atelyesini ochadi. 1906-yilda bu kutyurye taklif etayotgan liboslari shaklini o'zgartirib borishi hisobiga o'sha paytda moda bo'lgan siluetning o'zgarishiga ta'sir ko'rsatadi. U liboslardagi bikr korset va beso'naqay ichki kiyimlardan voz kechib, o'rniga korseti vulkanizatsiya qilingan rezinadan, bel chizig'i tabiiy holatdan ko'tarilgan, sodda shaklli liboslarni taklif etadi. P.Puare emansipatsiya tarafdori bo'lmagan bo'lsa-da, aynan u ayollar libosidagi korsetni umuman bekor qildi(86-87-rasmlar).

86-rasm. XX asr boshlari ayollar kostyumlari

1907-yilda Puare «neogrek» uslubidagi, bel chizig'i ko'tarilgan, yorqin rangli ko'ylaklar taklif etadi va ularni «1811-yil ko'ylaklari» yoki «Direktoriya ko'ylaklari» deb ataydi. 1910-yillarda «Neogrek» uslubi keng tarqalgan bo'lib, antik mavzuga berilish arxitektura, amaliy san'at va interyer bezatishda kuzatilar edi.

Puare o'sha paytdagi zamonaviy libosning to'zilishi – konstruksiyasining o'zgarishiga ta'sir ko'rsata oladi. U tufayli modaga kimono bichimli yeng, asimmetrik joylashgan taqilmalar, asimmetrik drapirovkalangan ustki yubkalar (tyunik), oval siluetli paltolar, sharqona xalatlarni eslatuvchi keng yengli oqshom uchun bashang paltolar kirib keladi. Sallasimon bosh kiyimlarni kiyish uchun Puare orqada ixcham tarab tutamlangan yoki kalta qirqilgan soch turmagini taklif etdi.

87-rasm. XX asr boshlari ayollar liboslari

Birinchi jahon urushi davrida liboslardagi o'zgarishlar. XX asr ommaviy modadagi tub o'zgarishlar Birinchi jahon urushi (1914–1918) davriga to'g'ri keldi.

Shu vaqt mobaynida Avstriya – Vengriya, Serbiya, Germaniya, Rossiya, Fransiya, Angliya, Italiya, Yaponiya, Turkiya, Bolgariya va Amerika Qo'shma Shtatlari o'zaro urushishgan. Bu urush yangicha tarixdagi burilish nuqtasi bo'lib, nafaqat Yevropaning siyosiy xaritasini, balki hayot tarzini tubdan o'zgartirib yuborgan. Urushda qatnashayotgan mamlakatlardagi 74 mln. dan ziyodroq harbiy xizmatga chaqirilgan erkaklar harbiy forma kiygan. Xaki¹ rangi urush timsoli bo'lib qolgan. Uniforma nafaqat o'sha davrning ommaviy liboslariga, balki butun XX asr modasiga o'z ta'sirini ko'rsatgan – harbiylar kiyimidagi ko'p elementlar kundalik liboslariga kirib kelgan.

88-rasm. XX asr boshlari erkaklar kostyumi

Urush paytida erkaklar jang qilayotgan bo'lsa, ayollar frontga ketgan erkaklarning o'rnini bosishga majbur edi. Tarixda birinchi marta ayollar hospital, fabrika, harbiy zavodlarda ishlay boshlashgan, tramvay haydovchi, xat tashuvchi, chiptachi bo'lib xizmat qilishgan. Xayr-ehson maqsadida oqsuyak xonimlar (yuqori tabaqadagi ayollar) muhtojlarga yordam berib, kasalxonalarda hamshiralik qilganlar, ularning oqsochlari esa ish haqi kattaroq bo'lgani va hech bo'lmaganda maxsus kiyim berilgani sababli harbiy zavodlarga ishga kirgan.

¹ *Xaki* – hind.< fors. (zahil, tuproq rang < hak – tuproq, yer) – qo'ng'imtir-yashil rang (himoya rangi deb ham nom olgan) yoki shu rangdagi mato. Harbiylarning shu rangdagi formasini ham ba'zan xaki deyishadi.

Ayollar birinchi marta uniforma: xizmatchilar – kombinezon, pochtachi va chiptachilar – kaltalashtirilgan etagi keng yubka, forma ko'rtkalari bilan furajka, hamshiralar – qizil xoch chizilgan oq ro'mol bilan oq yoki kulrang xalat kiyganlar.

Serharakat hayot tarzi, oziq-ovqat, yokilg'i va mato tanqisligi nisbatan qulay kiyim kiyishni taqozo etar edi. Aynan Birinchi jahon urushi davrida shakllangan libos ayollarning XX asrda kiyiladigan libosi qanday bo'lishini belgilab berdi. Ya'ni, yubkalar kaltalashdi; korset va «bedanaqadam» yubkalardan voz kechildi; murakkab soch turmaklari, katta hajmdor shlyapalar barham topdi(89-rasm).

89-rasm. Ayollar liboslari

Asr boshi modasidagi ayollar libosi uchun odatiy bezaklar (kashta, applikatsiya, nafis to'rlar) esa kundalik kiyimdan yo'qolib ketdi. Sovun yetishmasligi va tif kasalligining tarqalishi sochlarni kalta qirqishga majbur qildi. Deyarli barcha korxonalar harbiy buyurtmalarni bajargani sababli tinch aholi uchun gazlama, poyabzal va shu kabilar yetishmas edi. Ko'pchilik harbiy formani o'zgartirib, o'ziga libos tikishga majbur edi.

Qo'lda to'qilgan trikotajdan jaket, kardigan, jemper, sharf va qalpoqlar modaga kirib keldi. Erkaklar libosidagi boshqa elementlar – getralar, fetr shlyapalar, kashne – sharflar ham keng tarqaldi. Ichki kiyim ham ancha soddalashdi: byustgalter va uzun paypoq uchun belbog'lar korsetlar o'rnini tamomila egalladi. Korsetlardan voz kechilishi beo'xshov keng ko'ylak va jaketlarning tarqalishiga sabab bo'lgan.

Oliy moda ham urush davri talabiga bo'ysunishga majbur bo'lgan, hatto P. Puare ham harbiy buyurtmalar bo'yicha ishlagan. Boshqa Moda Uylari – «Paken»,

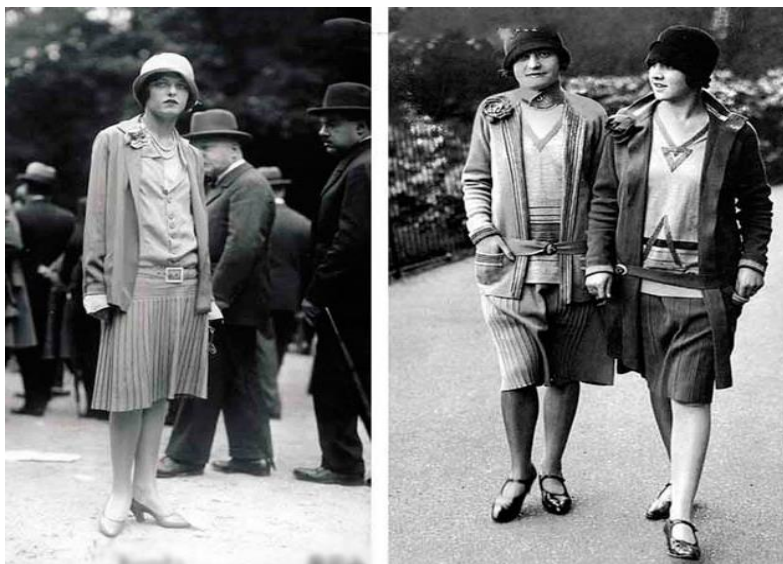
«Vort», «Doye», «Lyusil» kabilar taklif qilgan kundalik liboslarda harbiy kiyim ta'siri sezilib tursa-da, ammo bashang liboslarda urushgacha moda bo'lgan kiyim elementlarini – jig'ali sallasimon bosh kiyimlar, sharqona uslubdagi (bel chizig'i ko'tarilgan, lekin avvalgiga nisbatan kengroq va kaltaroq yubkali) ko'ylaklarni ko'rish mumkin edi.

Urush davriga Koko Shanelning ham modali kiyim yaratuvchisi sifatida ilk yutuqlari to'g'ri kelgan. Boshqa kutyuryelar mato tanqisligini sezayotgan bir paytda u o'z korxonasini yana ham kengaytirishga muvaffaq bo'lgan. Shanel 1913-yili Dovill kurort shahrida ochilgan korxonasida dam olish uchun sport uslubidagi liboslarni yarata boshladi. U yaratgan sodda bichimli oddiygina ko'ylak va kostumlar urush paytida xaridorgir bo'lgan. Birozdan so'ng Shanel o'z korxonasini Byaritss shahriga ko'chirib, oliy Modalar Uyini ochadi va mijozlariga o'sha davrda ustki kiyim uchun g'ayrioddiy material – trikotajdan tikilgan liboslarni taklif etadi (90-rasm).

90-rasm. Ayollar kostyumi

Birinchi jahon urushi tugagandan so'ng qulayroq kiyimga bo'lgan ehtiyoj yubkalarning yanada kaltalashuviga olib keldi. 1925-yilga kelib yubkalar qisqarib tizzagacha, 1927-yilda esa undan ham balandroq ko'tarilgan. Erkaklar shimi ayollar garderobiga asta-sekin o'rnasha boshladi. 20-yillar iqtisodiy rivojlanish davri bo'lib, Yevropa urush qiyinchiliklaridan so'ng o'ziga kelayotgan, g'olib mamlakatlar g'alaba nashidasini surayotgan davr edi.

91-rasm. Ayollar kostyumi

Kalta kechki ko'ylaklar tong otguncha raqs tushishga xalaqit bermagan, ularning etagidagi mayda ipak yoki munchoq-biser¹lardan terilgan shokilalari modali raqslarning o'ziga xos plastikasi va ritmini ta'kidlagan, mustahkam poshnali va qulay tasmali poyabzal charchamasdan raqs tushishga xizmat qilgan.

Korsetlardan voz kechilishi orqa qismi ochiq ko'ylaklarning (1918-yilda P. Puare birinchi bo'lib namoyish etgan) moda bo'lishiga olib kelgan bo'lsa, yubkalarning kaltalashuvi tana rangidagi paypoqlarning ommalashuviga olib keldi.

1920-yillarda sportga qiziqish ham o'sib bordi. Texnikaga sig'inish modabop libosga avtomobil va samolyot haydovchilarining professional kiyimlaridan olingan funksional elementlarning kirib kelishiga sabab bo'ldi. 1919-yilda aynan sport kiyimi va faol dam olish uchun mo'ljallangan liboslarga ixtisoslashgan «Jan Patu» nomli Oliy Modalar uyi ochildi.

Sport libosi elementlari ham kundalik kiyimlarga kirib kela boshladi. Norasmiy sharoitda erkaklar pidjak o'rniga trikotaj kardigan va pulover kiyishni boshladilar. O'rtacha kenglikdagi mumtoz bichimli shim o'rniga esa «golf-shimlar» yoki paxmoq «oksford shimlari» kiyilardi. Umuman olganda, kiyinishdagi avvalgi qat'iy talablardan voz kechish boshlandi – silindr va «kotelok»lar kepi yoki yumshoq shaklli shlyapa bilan almashtirildi, issiq kunda norasmiy sharoitda pidjaksiz yolg'iz

¹ Biser – arabcha – mayda don, donacha, zarracha; kashtachilikda qo'llaniladigan shisha yoki metallardan yasalgan, igna yoki ip o'tishi uchun o'rtasi teshilgan munchoqlar.

ko'ylakda yurish mumkin bo'ldi. Erkaklarning bashang kiyimi sifatida smoking¹ kirib keldi.

Trikotaj kundalik kiyimlar uchun eng modabop ashyoga aylandi. Jun yoki ipak trikotajdan jemper va puloverlarni, trikotaj kardiganlarni, to'qilgan shapkacha va sharflarni nafaqat erkaklar, ayollar ham kiyar edilar. Bunday buyumlar hozirgi kungacha o'z dolzarbligini yo'qotmaganligi uchun, ularni libosdagi o'ziga xos klassika darajasiga ko'tarish mumkin.

Bu orada tayyor liboslar ishlab chiqarishning faol rivojlanishi boshlandi. Bu esa, o'z navbatida, murakkab bo'lgan tikish texnologiyasi va libos konstruksiyasining soddalashtirilishini talab qilardi.

Tikuv korxonalarining tayyor kiyim mahsulotlari ommalashib borishiga qaramay, modani Parijdagi yuksak Modalar Uyi shakllantirar edi. Aksariyat kutyuryelarning modellari shu davrda eng zamonaviy hisoblangan «ar-deko» uslubiga monand bejamdorlik, serhashamlilik bilan ajralib turardi. Faqat ikkita modelyer prinsipial o'zgacha g'oyani taklif etdi. Ilk bor rassom-modelyerlar oldida «modadan tashqari» libos yaratish vazifasi turar edi. Bunday g'oyalarni libos modellashtirishdagi o'ziga xos inqilob desa bo'ladi. Shuning uchun bo'lsa kerak, aynan ayol modelyerlar bu g'oyani ilgari surdilar. Bo'lar Madlen Vionne va Koko Shanel edi.

1929-yilning oktabrida Amerikada ro'y bergan bank tizimi inqirozi tufayli butun dunyo iqtisodiy inqirozi boshlandi. Shu sababli boshlangan «Buyuk (Katta) depressiya» XX asr 1930-yillarining birinchi yarmiga o'z ta'sirini ko'rsatdi: pul qadrsizlandi; hissadorlik jamiyatlari kasodga uchradi; ko'p korxonalar yopilishi evaziga ishsizlik o'sdi. 1930-yillar modasi amaliy, bosiq, vazmin va demokratik bo'lishga majbur edi. O'zining boyligini ko'z-ko'z qilish salkam beadablik hisoblana boshlandi.

¹ *Smoking* – ingl. [smoking – jacket] – dastlab uy ichida kiyish uchun, aniqrog'i, tamaki chekish paytida kiyishga mo'ljallangan shoyi xalat. Uning uzun adip qaytarmali yoqasi sirti silliq atlasdan bo'lgan. Keyinchalik shakli va matosidagi o'zgartirishlar hisobiga erkaklarning oqshom libosi sifatida kiyilishni boshladi.

Elegant oddiylik, o'ziga xos bilinar-bilinmas «shik», avvalo, elitar mijozlar uchun yaratilar edi. Bir paytning o'zida 1930-yillar libos dizaynining rivojlanishida o'ta muhim va sarmahsul davr bo'ldi – kiyim modellashtirishda yangi g'oya va konsepsiyalar paydo bo'la boshladi. Inqirozga qaramay yangi Moda uylari ochildi: 1930-yilda «Meynboxer», 1932-yilda «Nina Richchi», 1933-yilda «Rober Pige» va «Aliks», 1935-yilda «Elza Skyaparelli», 1937-yilda «Jak Fat», «Jan Dusse», «Kristobal Balensiaga». Ba'zi kutyuryelar ilk bor tayyor kiyim kolleksiyalarini yaratishga urinib ko'rishdi. Jumladan, Koko Shanel tayyor kiyim ishlab chiqaruvchi firma bilan hamkorlik qilgan; 1933-yilda J. Xeyn; 1934-yilda esa L. Lelong kabilar tayyor ko'ylak termalarini chiqarishgan. Bichimi say qallanishi va murakkablashuvi evaziga tayyor kiyimning sifati orta boshladi. Bu narsa, ayniqsa, ommaviy modani shakllantiruvchi Gollivud va pochta orqali kataloglar yordamida millionlab modellarni sotuvchi firmalar faoliyati tufayli, AQSHda sezilarli edi.

1930-yilda modaning demokratlashuvi davom etdi: oddiylik, qulaylik va ratsionallik – bu sifatlarni ommaviy moda eng ko'p baholar edi.

Ayollar libosiga erkaklar kostumining ta'siri hamon sezilib turardi. Ayollar shimi sport va uy ichi kiyimi sifatida keng tarqalib ommaviylashgan.

92-rasm. XX asr 30-yillar ayollar kostumлари

Libosdagi demokratlashuv ansambl tushunchasiga tegishli edi: u haqidagi avvalgi tasavvur xarajattalab bo'lgani uchun inqiroz davri uchun noo'rin edi. 30-yillar modasidagi ansambl uni tashkil etuvchi kostum barcha elementlari rangining o'xshashligi (mushtarakligi) bilan emas, balki aksessuarlar: shlyapa, sumkacha, poyabzal, qo'lqoplar hisobiga mujassamlangan. Iloji boricha bu to'ldiruvchilarning

bir xil rangda bo'lishi nazarda tutilgan. Bunday garniturni (odatda, qora yoki jigarrangda, yozda esa – oq) ixtiyoriy ko'ylak yoki kostum bilan kiyish mumkin edi.

Moddiy qiyinchiliklar tufayli qimmatbaho ziynatlarni hech kim sotib olmagan uchun, modada arzon bijuteriya keng tarqaldi.

Erkaklar modasiga aksincha, konservativlik – asr boshidagiga o'xshash fraklar qaytib keldi. Gollivudda esa fraklar o'sha davr kinoaktyorlaridan eng eleganti hisoblangan Fred Astor tufayli urf bo'ldi. Ommaviy modada erkaklar uchun belga yopishib turuvchi keng yelkali pidjak va qaytarma pochali shimdan tashkil topgan standart kostyumlar keng yoyildi(93-94-rasmlar).

93-rasm. XX asr 30-yillar erkaklar kostyumi

Sport kiyimi haqiqiy dam olish kiyimiga aylandi. Tennis va yelkan ostida so'zish kabi yozgi sport turlarining rangi – oq rang 1930-yillarning birinchi yarmida eng ko'p urf bo'lgan ranglardan edi. Sport kiyimining o'zida ham o'zgarishlar ro'y berdi: u kaltalashdi va nisbatan qulaylashdi. Ham ayollar, ham erkaklarning sport bilan shug'ullanish uchun kiyimi sifatida shorti¹lar keng tarqaldi.

¹ *Shorti, short* – ingl. (short – qisqa, kalta) – aslida erkaklarning trusiksimon kalta shimi, bu yerda tizzadan yuqori darajagacha qisqartirilgan shim ma'nosida. Umuman olganda, eng kalta shim – bu shorti.

94-rasm. XX asr 30-yillar erkaklar liboslari

Trikotaj va undan tikilgan buyumlar: sviter, kardigan, jemper, puloverlar o'z dolzarbligini yo'qotmagan edi. Kundalik libosga yozgi oyoq kiyimni sport kiyimidan olingan kalta oq paypoqchalar bilan kiyish usuli kirib keldi.

Ilk bor yoz paytida norasmiy sharoitda ayollar chulki (kapron paypoq) kiymasliklari mumkin bo'ldi.

Yangi urushga tayyorgarlik ko'rilishi shu davrdagi zamonaviy libosda harbiylar kiyimi ta'sirining kuchayishiga olib keldi: jaketlarda charm belbog'lar paydo bo'ldi, charm palto va trenchkotlar, to'ldiruvchilar sifatida hatto oqshom liboslarida ham pilotkalar modaga kirib kela boshladi.

1930-yillarning birinchi yarmidagi kundalik liboslarda, ayniqsa, ko'ylaklarda, qiyalama bichimning konstruktiv chiziqlarini bo'rttirib ko'rsatuvchi geometrik – katak-katak va yo'l-yo'l rasmlar ommabop bo'lgan. 1934-yillarda esa E.Moline, Meynboxer va Nyu-yorklik mo delyer Valentinalar sharofati bilan modaga Uzoq Sharq uslubi – kimono yenglar, bambukdan yasalgan tugmachalar, konussimon poxol shlyapachalar kirib keldi.

1930-yillar ikkinchi yarmining yozgi modellarida «alpiycha» («Bavarcha» yoki «Tirolcha» degan nom bilan ham atalgan) va «Lotin Amerikacha» mavzudagi folklor uslubi ommalashdi. Yozgi modada bunday ko'ylaklar 1950-yillar oxirigacha saqlanib kelgan.

«Bavarcha» moda o'rniga ba'zi mamlakatlarda «Lotin Amerikacha» uslubdagi yorqin rangli, keng, qo'shetak yubkali ko'ylaklar, keng soyaboni gullar bilan bezatilgan poxol shlyapachalar taklif etilgan.

1930-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab esa modada istorizm¹ (neoviktorian uslubi yoki neoromantik uslub) ustun kela boshladi.

1939-yilda Ikkinchi jahon urushining boshlanishi nafaqat dunyoning qiyofasini, dunyo bilan birga modaning ko'rinishini ham o'zgartirib yubordi. Ayollar ishlay boshlashdi, moda esa amaliy jihatdan qulaylik tomonga yuz tutdi. Harbiy forma kirib kelishi bilan bu jihat, ayniqsa, kuchaydi.

Matolar va kiyim taqchilligi ko'pchilikni tikish bilan shug'ullanishga majbur etdi. Urush paytida eski kiyimdan qanday qilib boshqa kiyim tikish, shlyapani qanday yangilash, sviterni qanday to'qish haqida – «Boricha epla va tuzat» shiori ostidagi tavsiyalar ko'plab broshyura va jurnallarda berib borildi. Kiyimlarni sochiqlardan yostiqlik jildlaridan, mebel chexol (qoplama)laridan, gardinlardan tayyorlandi.

«Utiliti»ga o'xshash rejalar qator boshqa mamlakatlarda ham qabo'l qilingan va ulardagi ba'zi bandlar Ikkinchi jahon urushi tugagandan so'ng ham 4–5 yilgacha bekor qilinmagan.

Nemis armiyasi Parijni ishg'ol qilgandan keyin amerikalik modelyerlar Yevropa modasidan o'zlarini (alohida) mustaqil his eta boshladilar, chunki taslim bo'lgan Parijning modasi ommabop bo'lmay qolgan, Britaniya bilan esa bog'lanish, aloqa qilish qiyin edi. 1940-yil iyundan 1941-yil dekabrgacha amerikalik modelyerlar (masalan: «Valentina» modalar uyi, Charlz Djeym, X. Karnegi) go'zal va o'ziga xos to'plamlar yaratdilar

Urush yillarida modada amerikacha uslub shakllandi. Amerikalik modelyerlar o'z an'alariga suyanib ajoyib shakllar yaratishga harakat qildilar. Jurnallar kovboylar, yovvoyi g'arb pionerlari kiyimlari va (lotin) janubiy amerikacha «kantri end vestrn», «quyoshli Kaliforniya modasi», «gavay uslubi», «kaktuskantri», «meksikacha uslub» kabi amerikacha uslublarni reklama qilardilar. Jinsi, kovboylar

¹ *Istorizm* – 1) tarixiylik prinsipi (har bir narsa yoki hodisaga tarix nuqtayi nazaridan, tarixiy jihatdan yondashish; 2) san'atda: o'tmishga (tarixga) berilish.

ko'ylaklari, futbolcular yoshlarbop kiyimga aylandi. Shu bilan birga AQSHdagi urushdan so'nggi davr yoshlari modasiga urush paytida asos solindi.

95-rasm. II jaxon urush yillari erkaklar va ayollar kostyumlari

Urush paytida birinchi yoshlar antimodasi vujudga keldi. AQSHda uni qoratanli va lotinamerikalik o'smirlar yaratishdi, ular o'zlarini «Oq Amerika» qatnashayotgan urushga daxlsiz deb hisoblashgan. Bu antimoda ularning irqchilik jamiyatiga qarshi noroziligini ifodalardi. Nyu-Yorkdagi Garlem yoshlari esa «zut» kostumi – uzunligi tizzagacha bo'lgan keng pidjaklar, beli burma shimlar kiyib, och rangdagi bo'yinbog'lar taqib, sochlarini uzun qilib yurishgan (askarlarning kalta soch uslubiga teskari). «Zut» uslubi jazmenlar orasida keng yoyildi, uni Lui Armstrong va Dizzi Gillespi ham kiygan. Bu antimoda 1943-yilda avj oldi. AQSHda «zut» kostumi 1950-yilgacha saqlanib qoldi.

«Moda teatri». Ikkinchi Jahon urishi paytida Parij modasiga yana e'tiborni jalb etish maqsadida «Moda teatri» loyihasi amalga oshirildi, unda barcha moda uylari qatnashdilar. To'liq kolleksiya (to'plam) yaratish uchun gazlamalar yetishmas edi. Shunda qo'g'irchoqlar o'lchamida kolleksiya qilish g'oyasi paydo bo'ldi. Bu loyiha – «Moda teatri» deb nomlandi. 1945-yilda bahor – yoz kolleksiyasi 68,5 sm balandlikdagi 200 ta qo'g'irchoq orqali ko'rsatildi. Bu qo'g'irchoqlar uchun moda uylarining har biri palto, kostum, kunduzgi va oqshom ko'ylaklari modellarini tayyorlashdi, oldingi kolleksiyalardan qolgan gazlamalar ham ishlatildi va maxsus gazlamalar to'qildi. Har bir qo'g'irchoq uchun ipakdan ichki kiyimlar, shlyapalar, oyoq kiyimlari, sumkalar, taqinchoqlar tayyorlandi. 1945-yil 17-martda ochilgan bu ko'rgazmani 100 mingdan ortiq odam kelib ko'rdi, keyin ko'rgazma Yevropa va

AQSH bo'ylab turnega jo'nab ketdi. Bu ajoyib g'oya urush vaqtida o'z ta'sirini yo'qotgan fransuz modasiga yana e'tiborni jalb etdi.

Lekin haqiqiy o'zgarishlar faqat 1947-yil fevralida sodir bo'ldi, aynan shu paytda urushdan so'nggi moda yaratildi.

Urushdan keyingi yillar san'ati va libosi. Urushdan keyingi yillarda mamlakatlar reabilitatsiya qilinib, vayron bo'lgan shaharlar qayta qurila boshlandi. Shuningdek, oilada ham ayollar mavqeyida o'zgarishlar ro'y beradi: endi ular ko'p ishlashdan to'xtaydilar, 1950-yillar uy bekasining mashhur «glamur»lik timsoli paydo bo'ladi.

San'at va madaniyat. Yangi, urushdan keyingi hayotning ijobiy muhitida ko'plab kayfichog'lik baxsh etadigan ko'ngilochar filmlar paydo bo'ladi va ularning namoyishi ommalashdi. «Yigitlar va qo'g'irchoqlar» (Guys and Dolls) myo'zikli¹ va «Nafasi to'xtaganlar» (Breathless) kabi filmlar mashhur bo'lib, 1950-yillarning tashvishsiz muhitini a'lo darajada yetkazib berar edi.

Mato ishlab chiqarish sanoatidagi innovatsiya va yangi texnologiyalar kam parvarish talab qiluvchi sintetik matolarni olishga imkon berdi. Hayot tarzining o'zgarishi va faollashuvi, shahardan tashqarida dam olish, yashash, vaqtni o'tkazish urfining tobora rivojlanishi g'ijim bo'lmaydigan to'zilishga ega bo'lgan akril, spandeks, poliester, triatsetat, neylon, orlon va dakron kabi matolarning ommalashuviga sabab bo'ldi.

Libosdagi shakl va siluetlar. 1950-yillarda siluetlar yanada nazokatli va romantik bo'la boshladi. Britan moda sanoati (industriyasi) Amerika modasidan mustaqil rivojlanishni boshladi. Yangi ingliz modelyerlari ayollar qomatiga diqqatni tortuvchi liboslarni taklif eta boshladilar. Shu davrda Dior (Dior) o'zining mashhur belga yopishib turadigan, etagi esa keng ko'ylaklarni yaratdi. Yuber Jivanshi liboslar uchun yangi shaklni taklif etdi: kalta va belga yopishib turmaydigan to'g'ri bichimli ko'ylaklar. Keyinchalik bunday dizayn Meri Kvantni 1960-yillardagi mini-ko'ylaklarni yaratishga ilhomlantirgan. Shuningdek, topining ko'rinishi erkaklar

¹ *Myuzikl* – [ingl. musical < musical comedy – musiqiy komediya]. Musiqali sahna asari yoki komediya xususiyatiga ega bo'lgan film, unda operetta, balet, estrada janrlarining elementlari qo'llanadi.

ko'ylagiga o'xshash, yubkasi esa keng bo'lgan, belga yopishib turuvchi shaklli ko'ylaklar ham modabop hisoblangan. Umuman olganda, trapetsiyasimon shaklli ko'ylaklar 1950-yillarning, so'ngra esa 1960-yillarning asosiy siluetlaridan edi. Bunday liboslarni yoping'ich va pelerinalar bilan uyg'unlashtirishgan.

Oliy moda urush oxirida o'z rivojida qayta yuksalishni boshlaydi. Bunga Kristian Dior (Christian Dior) va Kristobal Balensiaga (Cristobal Balenciaga)larning, mavjud bo'lgan uslublardagi jiddiylik, mutanosiblik va sipoligidan farq qiluvchi ekstravagant modellari sababchi bo'ladi.

1950-yillarda tayyor kiyimlar ishlab chiqarish boshlandi va bu sohada «Marks and Spenser» ingliz kompaniyasi birinchilar qatoriga chiqdi. Odri Xepbern kino aktrisasi tufayli «kejual» («casual») nomli uslubning elegant ko'rinishi ommalashdi: kapri shimlari, qo'lda to'qilgan sviterlar va «baletka» – tuflilar. Qulayligi bilan bir qatorda, nazokatli bu uslub o'sha davr modaparast ayollari didiga mos tushdi. Yozgi garderobda rangi yengil yubka bilan uyg'unlashadigan bikini paydo bo'ldi.

96-rasm. Ayollar kostyumi

Shlyapalar o'rnini ro'mollar egallay boshladi, ko'p holda ularni o'rashgan paytda kapalaksimon shakldagi ko'zoynaklar taqishgan. Beldagi enli kamarlar qomatni yanada ta'kidlash uchun xizmat qilgan. Zargarlik buyumlari o'rniga bijuteriya taqilgan, ayniqsa, yirik uzuk va bilaguzuklar ommabop bo'lgan. 1940-yillarning amaliy jihatdan tejamkor va ixcham poyabzali o'rniga baxmal va timsoh terisidan tikilgan chiroyli bezakli, jozibali tuflilar keldi. Oyoq kiyim dizayniga o'ziga xos yondashgani uchun Roje Vivye poyabzal dizaynerining «baletka»lari va baland poshnali tuflilari 1950-yillarda misli ko'rilmagan mashhurlik cho'qqisiga chiqqan.

97-rasm. Ayollar kostyumlari

Bu davrda erkaklar kiyinish uslubi «Kalamushlar galasi» tarkibidagi kabi kino va estrada yulduzlari ta'siri ostida shakllandi. Ular nafis kostum va fetrli shlyapalar kiyishgan. Erkaklarning kundalik kiyimi kardigan va yengil katak-katak matodan tikilgan liboslarni o'z ichiga olgan.

1950-yillarda «teddi-boy» deb nomlangan yoshlar submadaniyati paydo bo'ldi. Bu oqimning namoyandalari Eduard VII ning uslubiga o'xshash tarzda, pochasi tor «naycha shim», qalin ko'ylak, yorqin rangdagi bo'yinbog' – galsto'q, zarbof nimcha, ko'p cho'ntakli, manjet va adip qaytarmasi baxmal yoki sirti yaltiroq satindan tikilgan, taqilmasi bir qator tugmachali syurto'qlarni oliftalarcha taqlid qilib kiyib yurishgan (98-99-rasmlar).

98-rasm. Teddi-boy uslubidagi kostyumlar

1960-yillarda moda yoshlarga yuz burdi. Yangi, jonli, so'ngsiz tarzda kashf etuvchi moda ko'pchilik tomonidan e'tirof etilgan andoza va me'yorlar bo'lishdan to'xtadi. Yoshlar kiyimning amaliy jihatdan yaxshiligiga qarab baho beradi va o'z fikrini ifoda etish imkoniyatini qidiradi. Natijada uncha qimmat bo'lmagan, ammo modali narsalarga ehtiyoj ortdi. 1960-yillar oxiriga kelib dunyodagi kiyimlarning yarmidan ko'prog'ini 25 yoshdan kichikroq odamlar sotib olgan.

1947-yilda Fransiyada Lamperyer taklif etgan «Pret-a-porte»¹ atamasi birinchi marta iste'molga kiritildi. 1956-yilda Versalda pret-a-porte Saloni birinchi marta tashkil etildi, u minglab odamlarga xizmat qilishga qodir moda industriyasi bo'lganini namoyish etdi.

1950–1960-yillarda erkaklar modasining qonun chiqaruvchilari Italiya Modalar uylari bo'ldi, Neapol, Rim va Milanning ko'hna atelyelarida saqlanib qolgan tikuvchilik mahorati an'analari, shuningdek, keng to'qimachilik bazasi shunga imkon yaratdi. Modali erkaklar kostumi yelka chizig'i qirqilgan kalta pidjak va burmasiz to'g'ri tor, odatdagidek manjetsiz shimdan iborat bo'lgan. Bunday kostumda ensiz galsto'q taqilgan va uchli tufli kiyilgan. Italiyadan bu uslub butun Yevropa bo'ylab yoyilgan va Amerikani zabt etgan. Londonda u jaz muxlislari, o'zlarini «modernchilar» yoxud «modlar» (qisqacha fhe mods) deb atagan yosh modaparastlar orasida urf bo'lgan.

¹ *Pret-a-porter* (farangcha talaffuzda «pret-a-porte» – tayyor ko'ylak industriyasi, tayyor ko'ylak ishlab chiqarish sanoati ma'nosida) – kiyim korxona va fabrikalarda tayyorlana boshlanishi natijasida XX asrda paydo bo'lgan tayyor kiyimlar ishlab chiqaruvchi sanoatga tegishli bo'lgan kiyimlar sinfi. Bu turkumga mansub kiyimlar nusxalari soni, sifati va narxlari doirasida yana bir necha sinflarga bo'linadi.

99-rasm. Teddi-boy uslubidagi kostyumlar

Modaga yangicha munosabat tashabbus korlari kollejlarning bitiruvchilari edi. 1948-yildayoq Londondagi Qirollik san’ati kolleji qoshida Moda maktabi ochildi. U modelchilarning yangi avlodini tayyorlar edi, ular kiyimni modellashtiribgina qolmay, uning narxi, mato chiqimi qanday bo’lishini ham hisob-kitob qilib chiqar edi. Amerikada butunlay yosh iste’molchilar paydo bo’ldi, ular shu vaqtgacha moda industriyasiga jiddiy qaramay kelgan o’smirlar edi.

London yoshlar uchun yangi moda tug’ilgan joy bo’lib qoldi – jonlilik, tinimsiz kashfiyotchilik va o’zgaruvchanlik, umum tomonidan e’tirof etilgan andozalar bilan hisoblashmaslik (masalan, kunduzgi va tungi kiyim) va eng asosiysi yubkalarning tor bo’lishi bu modaga xos xususiyatlardir. «Svinglovchi London» – o’yin-kulgilar, oqshomlar va klublar shahri – o’zini an’anaviy ingliz modasiga tivit va jundan tikilgan oddiy kostum va paltoga qarshi qo’ydi. 1963–1965-yillarda mini-yubkaning paydo bo’lishi mana shu ziddiyatning eng yuqori nuqtasi bo’ldi.

100-rasm. Ayollar liboslari

Modaning asosiy iste'molchilari tegishli uslubni ham afzal ko'ruvchi davlatmand xonimlar hisoblangan, yigit va o'smirlarga esa shu uslubning soddalashtirilgan varianti taklif etilgan. Umuman, hamma bitta andozadan ibrat olgan: yubka va shimning bo'yi, pidjak yoqasining eni va shlyapa cho'qqisining balandligi 17 yoshdagilar uchun ham, 70 yoshdagilar uchun ham bir xil bo'lgan.

Deyarli 1965-yilgacha kundalik kiyimda orasta uslub ustunlik qilgan. Ayollar modasi markazi Parij bo'lib qolavergan, u yerda Dior (1957-yilgacha), Balensiaga, Shanel va modelchilarning yosh avlodi Iv Sen-Loran, Pyer Karden, Emanuel Ungarolar ishlaganlar. Ammo o'zgarish bo'lishi sezilib turardi – orasta uslub ichida hordiq va sportbop kiyimlar paydo bo'la boshladi.

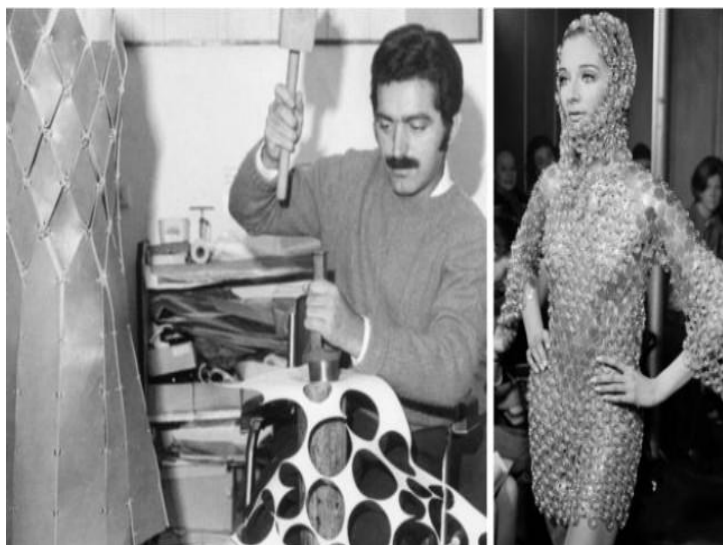
Shunday qilib, moda o'zining elitar ma'nosini yo'qotdi va ommaviy industriyaga aylandi. Yaxshi kiyimni endi pochtdan buyurtma qilish va supermarketdan sotib olish mumkin edi. Mohiyatan yangi moda juda katta ko'ylaklar va paltolar, handasaviy rasmlar va yassi poyabzal faqat xushqomat yoshlarga mo'ljallangan. 1960-yillar oxiriga kelib barcha xotin-qizlar shunday kiyinar edilar. Yoshlarga taqlid qilish odatga aylangandi.

Italyan dizayneri Emilio Puchchi moda olamiga eng yorqin suratlarni olib kirdi va sport kiyimini orasta kostumga aylantirdi. 1950-yillarda Puchchi to'qimachilik ishlovlariga ko'p e'tibor qaratdi, kelajagi porloq yangi elastik matolarni sinab ko'rdi – bo'lar ipak jersi, duxoba, flanel va sintetika edi.

1960-yillarning o'rtalarida hippy harakati vujudga keldi. Yigit-qizlar burjuacha qadriyatlarga, jumladan, keng urf bo'lgan modaga qarshi chiqa boshladilar. Ular yirtiq jinsilar, uzun yubkalar (hamma mini yubkada yurganda), etno ruhidagi to'kilib turuvchi romantik yubka va nimchalar kiyib, sochlarini uzun qo'yar edilar. Biroq, ko'p o'tmay, bu uslub modaga aylandi. Endi hippy usulida faqat norozi odamlargina kiyinmaydilar. Hatto eng boylar ham uzun jinsi yubka kiyib, boshlariga shol yoki Amerika bandanasini o'raydilar, Afrika munchoqlari va Hindiston bilaguzuklarini taqadilar.

Hippi harakati etno-uslubiga qiziqish uyg'otdi. 1967-yilda burmalar hosil qiluvchi va badanga yopishib turuvchi erkin kiyim, parday yengil sharflar, tunikalar va turk shalvari, 1969-yil yozida esa shaffof bluzka va ko'ylaklar modaga kirdi.

Oliy moda olamidagi tajribachi Pako Rabann 1965-yilda ma'dan va plastik ko'ylakni taqdim etdi(101-rasm).

101-rasm.Pako Rabann yangi libos ustida

Kechki liboslar halqachalar bilan ulab chiqilgan ma'dan tangachalardan tikilgan: «kunduz ko'ylagi» o'sha tarzda, faqat charmdan ishlangan. Maneken qizlar bu xiyla tiniq liboslarni badan rangidagi triko ustidan namoyish qilganlar. Biroq Ko'rrej, Ungaro yoki Karden modellaridan farqli o'laroq, Rabann mahsulotlari «sof san'at» bo'lib, kundalik modaga uncha ta'sir qilmagan. Ular zamonning tajribachilik ruhi timsoli bo'lib qolgan.

1960-yillar oxiri – 1970-yillarga kelib, moda jurnallari sahifalarida hukm surgan uslublarning xilma-xilligi kishini hayratga soldi. Andri Ko'rrejning futuristik liboslaridan afsonaviy o'tmish mavzusidagi romantik variatsiyalargacha yetib keldi. Bu shuni anglatadiki, o'sha vaqtdagi moda haqidagi barqaror tushuncha qariyb izsiz yo'qoldi. Yangi avlod nimani xohlasa va qachon xohlasa kiyaveradigan bo'lib ketdi.

XX asr 1970-yillari modasi. Postmodernizm davri.

Postmodernizm XX asr 1970-yilida paydo bo'lgan san'atdagi yo'nalish (pop-artdan boshlab) bo'lib, unda ilgari yaratilgan shakldan yangisini yaratish uchun foydalaniladi. Boshqalardan ko'chirma qilib olish badiiy usulga aylanadi, «predmetlar» o'rtasidagi o'zaro yangi bog'liqliklarni qidirib topish asosiysi hisoblanadi, ularda uslublar (o'tmish va hozir), ulublarning uzvlari, matnlar xizmat qilishi mumkin va h.k. Postmodernizm bu uslubdan ko'ra ko'proq yaratilayotgan narsaga yondashuv, munosabatdir; ko'pincha, u o'yin, kinoya va o'zidan kulish unsurlarini o'z ichiga oladi.

1970-yillar o'rtasiga kelib libos modasida ikki asosiy yo'nalish ajralib chiqdi, biri mumtoz qulay kiyim bo'lsa, ikkinchisi badiiy, favqulodda kiyim. Parij va London bilan bir qatorda Nyu-York va Milan ham moda markazlari deb e'tirof etildi. Endi u yoki bu g'oya qayerdan kelib chiqqanini yuz foiz ishonch bilan aytish qiyin bo'ldi. Barcha zamonlar va qit'alar ilhom manbalari bo'lib xizmat qilgan. Yangi moda yangi nomlar yaratgan. Ayrim ustalar bir-ikki yil mashhur bo'lganlar, ikkinchilari modaning chinakam saltanatini qurganlar, uchinchilari moda tarixiga abadiy kirganlar.

Parij – yangi nomlar. Fransiyada Iv Sen-Loran va Pyer Karden ijod qilgan. Pyer Karden kiyimning «pret-a-kutyur» degan yangi tizimini yo'lga qo'ygan, ya'ni u oliy moda va tayyor ko'ylak o'rtasida bo'lgan. O'sha vaqtning o'zida faqat pret-a-porte yo'li uchungina ishlagan yosh modelchilar kuch to'play boshlagan edilar, birinchi galda trikotaj qirolichasi unvoni olgan Sonya Rikel tilga olinadi. 1962-yilda u o'zining birinchi sviterini tikdi, birinchi do'konni esa 1968-yilda, talabalar g'alayoni avj olganda ochdi. 1960-yillar o'rtasidan trikotaj uning diqqat markazida bo'ldi: ochiq rang, to'qilgan, hajmdor yoki chiziqli gullari bor koftalar, shimlar, korjomalar va shularga yarasha aksessuarlar – beretlar, qo'lqoplar, paypoqlar. 1970-yillarda Sonya Rikel bo'yoqlar va ranglarning nozik o'yinini hayotga qaytardi, yo'l-

yo'l chiziqlar esa uning firma belgisi hisoblanadi. 1973-yilda Sonya Rikelni pret-a-porte Sindikatining vitse-prezidenti qilib sayladilar, bu lavozimda u 20 yil ishladi.

1963-yildan Parijda nemislardan kelib chiqqan Karl Lagerfeld ishlaydi, u Balmen va Jan Patuda o'qigandan keyin lyuks toifasidagi pret-a-porte kiyimini yaratadigan Xloe Uyining yetakchi modelchisi bo'ladi. Lagerfeld liboslarida moda, hunar va san'at tarixi bitta bo'lib keladi, bundan usta har doim ilhom qidirib keldi.

Parijda boshqa mamlakatlarning modelchilari ham o'z jamoalarini taqdim etganlar. Xanae Mori, Kendzo Takada, Issey Miyake kabi yapon dizaynerlari ishlari ko'proq ajralib turar edi, ular jahon modasiga sezilarli ta'sir ko'rsatganlar (xususan, etnik mavzularga qiziqish jarayonida).

Garchi 1960-yillardan dizaynerlar futuristlar modasi g'oyasini (ya'ni, kelajak modasi g'oyasi) ishlab chiqsalarida, ayni vaqtda yangi shakllar qidirib topishda ular turli xalqlar an'anaviy madaniyatlariga ham murojaat qilganlar. 1970-yillar o'rtasida o'ziga dunyodagi bor rang-baranglikni singdirpib olgan etnik uslub yana ommabop bo'lib qoldi. Uning asosida badiiy jihatdan qayta fikrlangan hippy uslubi ommaviylashdi: keng yubkalar, yengil matodan tikilgan bluzkalar, ko'ylak yoki yorqin mato rangiga monand juda uzun sharflar.

102-rasm.1970-yillar ayollar liboslari

Etnik uslub o'z rivojida bir qancha to'lqinlarni boshdan o'tkazdi. 1966–1968-yillarda birinchi to'lqin yurib o'tdi – bu hind to'lqini edi: modada Neru uslubidagi nimchalar bor edi. 1972-yilda Amerika prezidenti Nikson Xitoyga borgandan keyin xitoy mavzusiga – shadorliklarga navbat keldi. 1976-yilda rus mavzusi keldi

(masalan, Iv Sen-Loran jamlamasidagi kuz – qish 1970–1977-yillar), 1977-yilda Tutanxamon maqbarasi xazinasi ko'rgazmasidan keyin misr mavzusi paydo bo'ldi, 1980-yilda esa dunyoda Yaponiyaga qiziqish kuchaydi.

Italiya – yumshoq glamur. 1970-yillar o'rtalarida Parij modasiga Italiya modasi qarshilik qildi. Mamlakat o'z ichkarisida Rim, Florensiya va Milan moda poytaxti unvonini talashar edi. Bu musobaqada Milan yengib chiqdi. Tarixiy jihatdan Italiyada to'qimachilik industriyasi juda rivojlangani tufayli uning manufakturalarida luks toifali matolarning katta qismi ishlab chiqarilardi. 1970-yillarda Valentino Uyi va Mila Uyi keng shuhrat topdi. Keyinroq ularga Jorjio Armani va Janni Versache kelib qo'shildi, ular endi 1980-yillarning buyuk modelchilari edi.

Italyancha uslub yorqinligi, beozor dabdabaliligi va hayotbaxshligi bilan ajralib turadi, bu sifatlar orastalik va me'yor tuyg'usi bilan qo'shilib ketardi. Masalan, 1971-yilda maxi kiyimlari o'rniga mini kelganida, Valentino (to'liq ismi sharifi – Valentino Klemente Lyudoviko Garavani) tagidan mini short kiyiladigan qirqimi baland uzun yubkani taklif etdi (103-rasm).

103-rasm. Ayollar kostyumi

Italiya modasida ba'zan mato asosiy rol o'naydi. Buni, jumladan, matoda murakkab naqshli rasmlari bilan shuhrat topgan Missoni Uyi (1953-yilda ochilgan) haqida ham gapirish mumkin. Missoni rang-barang ilonizi kashtali yangi to'quv texnologiyasini o'ylab topdi. Buning uchun u 1973-yilda Neyman Markus – obro'li mukofotlardan birini qo'lga kiritdi. Bu oilaviy Uyning (ko'pchilik Italiya moda kompaniyalari kabi) o'ziga xos xususiyati shakl va bichiq emasdi, balki kamalakning

yetti rangida tovlanuvchi mato edi. Matoga xos qulaylik va yorqin bo'yoqlar Missoni kiyimlarini 1970-yillarda juda mashhur qilib yubordi.

Orastalik har doim Italiya modasining asosiy xususiyati bo'lib kelgan. Valentinoning dunyoni zabt etgan yumshoq glamuri (fp. glamour dan – «bashang», «zebo», «sehr») ushbu uslubning mukammal tajassumi bo'ldi. Valentino preta-portening erkaklar va ayollar yo'lini izga solib yubordi. Chiziqlarning mayinligi, ajoyib bichim va mumtoz ranglardagi (qora, qizil, oq) ajoyib matolar hammani maftun qilar edi.

XX asr 1980-yillari modasi.

O'n yillik qiyofasi haqida bir xil gap aytish mushkul. Bir tomondan, 1980-yillar – hashamat va farovonlik vaqti, ikkinchi tomondan, tartibsizlik va bu farovonlikka qarshi norozilik vaqti. Yaxshilikdan darak beruvchi qoidalar o'zgarib ketdi. Bordi-yu, sizda pul bo'lsa, bu namoyish qilinardi; bordi-yu, sizda pul bo'lmasa, kiyim sizni puli bordek qilib ko'rsatardi.

Tortinchoqlik modadan chiqib ketgandi. Ishlab chiqaruvchi haqida yaxshigina guvohlik beruvchi qisqartma so'zlar aksessuar va liboslarni bezardi sport kiyimlaridan tortib, kechki ko'ylaklargacha, charm sakvoyajlar va ikki harfdan iborat qisqartma so'zli «Louis Vuitton» firmasi sumkalari, Dior yoki Shanelning tilla qisqartma so'zlari ko'rinishidagi ayollar sumkachalari va zalvorli «Rolex» soatlari faxrlanish buyumlari bo'lib qolgandi. Buyumlar, ularning narxлари va rusumi egasining jamiyatdagi o'rni va uning bankdagi hisobi haqida guvohlik berar edi. Yappi (yippis young urban professional – «yosh shahar professional»ning qisqargani) – biznesmenlarning yangi avlodi orasida libos muvaffaqiyat garovi deb qaralardi, go'yo o'zligini namoyon etish erki qidirilgan o'n yilliklar bo'lmaganday, Pol Puare zamonida bo'lganidek, modelchilar yana dunyoni so'ray boshlashdi: Armani liboslari xizmat lavozimida ko'tarilishga, Versache ko'ylagi esa noma'lum qizning yulduz darajasiga yetishuviga imkon berdi (Elizabet Xyorlida shunday bo'lgan edi).

Ammo bu o'nyillik tartibsizlik va farovonlikka qarshi g'alayondan boshlangandi.

Elegant g'ayrioddiylik. 1980-yillarda London yoshlar modeli markazi bo'lib qoldi. Yangi avlod jurnallari paydo bo'ldi («The Face», «i-D»), ular mualliflik professional dizaynni ko'chada tug'ilgan dizayn bilan bog'lar edilar. Har qancha g'alati bo'lmasin, London dizayn maktabi yangi g'oyalarga muhabbati bilan ajralib turardi.

Ichkiyim birinchi marta tashqi kiyimga aylandi: manekenlarga jun sviterlar ustidan kattakon atlas siynabandlarni kiydirib qo'yishdi. 1983-yilda Vestvud va Mak Loren ittifoqi tarqab ketdi va Vivyen uslubim endi oliy modaga yaqinlashdi, degan xayolda jamlanmalarini Parijda namoyish qila boshladi. U endi ko'proq tarixiy liboslarga e'tibor qila boshladi – ko'ylaklar, hatto XVIII asr nusxasida bichiladigan bo'ldi. Biroq ba'zi joylarni o'zgartirib va ayrim qismlarni bo'rttirib, Vivyen, masalan, turnyurli ko'ylak (uning suyumli silueti) yoki prinogin va korsetni bugungi kun modeliga aylantiradi. Garchi Vestvud maxsus ta'lim olmagan bo'lsa-da, uning modalaridagi bichiq sifati va ijro san'ati shu qadar noyobki, haqiqatan ham, oliy modaga yaqinlashib qolgandi. Shu bilan birga uning uslubi 1980-yillardagi ot-kutyur modasiga o'xshab, «taralgan» bo'lib chiqmadi; u har doim tarixiy libosning pank ruhidagi beboshvoq kiyinishiga hayratomuz aylanishini o'zida namoyon etardi. Vestvud jamlanmalarini uchta – «Vivylene Westwood», «Rea Labe» va «Gold Labe» yorliqlari ostida chiqaradi.

Jan-Pol Gotye ijodi. 1980-yillarda Parijda ilgarigidek eski moda uylari ishlar edi, ammo mustaqil yosh dizaynerlarning ishlari ajralib turardi. Birinchi galda Jan-Pol Gotye (1925-yilda tug'ilgan) fransuz modasining enfant tarreble (fr. «injiq bola») sifatida tilga olinadi. Uning birinchi jamlanmasi 1976-yilda paydo bo'ldi. Gotyening uslubi mutlaqo postmodernizm ruhida edi: dadachilar san'ati («Le Dadaisme» xotin-qizlar jamlanmasi, 1983-yil), 1950-yillar korseti, kompyuterlar va ilmiy fantastika olami («High Tech» ayollar jamlanmasi 1980–1981-yillar), Shimol va Himolay xalqlari liboslari («Barbes» ayollar jamlanmasi, 1984–1985-yillar), rus konstruktivizmi («Russe» jamlanmasi, 1986–1987-yillar) san'atkorga ilhom berar

edi. 1980-yillardagi Gotye uslubining o'ziga xos xususiyatlari favqulodda xilma-xil. Bitta jamlanmada bir xildagi buyumlar yo'q, holbuki barchasi bitta mavzuga birlashtirilgan bo'ladi. Gotye mato fakturasi bilan muvaffaqiyatli ishlaydi, tyul va sun'iy yoki tabiiy mo'ynani, kanop va plastikni, batist va temir yamoqlarni uyg'unlashtirib yuboradi; elatchilik mavzusidagi modellarda rang va naqshlarga ko'proq e'tibor beradi». Konstruksiyada to'r ko'ylak (1989-yil) yoki erkaklar yubkasi bunga misol bo'la oladi. Peshband bilan to'ldirilgan bu yubka chindan ham shimga o'xshar edi (1985-yil). Dizayner eng dadil erkaklar modelini yaratadi. Uning maneken yigitlari va mijozlari kuchini va shahvoniy hirslarini oshqora namoyon etib, tarang losinalar, keng shubalar, orqasi ochiq ko'ylaklar, yubkalar, jersidan tikilgan va qoplon tusida bo'yalgan tor jaketlar kiyar edilar.

U yaratgan timsollarni dag'allik va san'at asari o'rtasidagi vosita deyish mumkin. Masalan, badan rangidagi tarang jersi korjomasi zarrin rangga bo'yalgan yalang'och badan ta'siri paydo qiluvchi payetkalar bilan tikilib chiqishi mumkin (1993yil).

Madonna o'zining 1990-yil dunyo bo'ylab sayohatiga libos buyurtma qildi – bu ipak va charmdan ishlangan, siynalari uchli korset bo'lib, modelyerni dunyoga tanitdi. Biroq Gotyeni faqat sahna yoki oliy tabaqa vakillari uchun ijod qiladi, deyish to'g'ri emas. To'g'ri, bunday liboslar ko'zga ko'ringan shaxslarga mo'ljallangan va garchi talaygina ommani lol qoldirgan bo'lsada, baribir Parijning bundan keyin ham modalar Markazi bo'lib qolishiga umid yo'q emas.

Italiya 1980-yillar modasi jahon markazlaridan biroz ajralib turardi. Italiya fabrikalarida ko'proq Yevropa liboslarini tikar edilar, libos yaratish esa mamlakatning asosiy industriyalaridan biriga aylangandi. Moda barcha darajalarda rivojlanib borardi – alta modadan (oliy moda) ommaviy mahsulotgacha. «Makmara», «Busile», «Complice» kabi o'rta sinfga mo'ljallangan ko'plab Italiya rusumlari yosh dizaynerlarni korxonalarda ishlashga taklif etadilar. Luks toifasidagi liboslar olami ikki dizayner – Janning Versache va Jorjni Armani, ikki italyan modasi – dabdabali iffat-u mumtoz orastalik o'rtasida bo'lingan. 1980-yillardagi Armani siluetidan hamma yerda nusxa olganlar. Bir tugmali pidjakning yelka va yoqalari keng bo'lib,

belgacha tushib turgan, oddiy bluzka va keng, uzun, tizzaga tushgan yubka bilan kiyganlar – bu xotin-qizlar variantida; mumtoz ko'ylak va to'g'ri shim – erkaklar variantida(104-rasm).

104-rasm.Armani siluetidagi ayollar kostyumi.

Ishbilarmonlar kiyimi va aerobika. 1980-yillar ramzlaridan biri – ishbilarmonlar kiyimi (pader essing). Yelkalari keng, erkin turadigan jaket Italiya va AQSHda keng yoyildi, bu o'n yillik ikkala mamlakat uchun ham hokimiyat, ravnaq va omad yillari bo'ldi. 1980-yillarda amerikalik dizaynerlar ko'pincha ayollarga amaliy tavsiyalar berar edilar. Masalan, Kelvin Klyayn «W» jurnaliga («Vogue» jurnali bilan bir qatorda «Gonde Nast» nashriyot uyida chiqadi) eng kam vositalar bilan qanday qilib eng ko'p foydali taassurot hosil qilish mumkinligi haqida maslahat berdi. Ishbilarmon ayol uchta jaket, uchta sviter, ikkita yubka va bitta ko'ylak bilan qanoat qila oladi, ammo barcha buyumlar a'lo sifatli va uslubli bo'lishi kerak – qimmatbaho kashemir, shoyi va charmdan ishlangan bo'lmog'i shart. Klyayn o'zining bosiq uslubiga sodiq qoldi – bu keng paltolar, bo'yni baland sviterlar, qimmatbaho matodan tikilgan mumtoz shimlar edi. Mavsumdan mavsumga faqat rangi va ayrim bichiq qismlarigina o'zgarardi (masalan, 1983-yilda belga mayda buklamlar bilan shimarib tushiriladigan serbar tunikalar). 1980-yillarda dizayner ismiga bo'lgan e'tibor yana «Calvin Cleun» jinsilar reklamalar kompaniyalari tomonidan jalb etilgan edi, ular uchun aktrisa Bruk Shilde va fotograf Richard Avedon ishlagandi. Yaratilgan tarxning shahvat qo'zg'atuvchanligi Amerika jamiyatida janjalga sabab bo'ldi, ammo juda tez orada u jazavador orzuga aylandi. 1981-yilda «Shirinliklar» jamlanmasida pastel ranglaridagi paxtadan tikilgan kostum taqdim etildi: yelkalari har tomonga keng yoyilgan jaket, yuqori qismi qatlamlangan yenglar (bu qo'shimcha hajm yaratardi) va beldagi uncha katta bo'lmagan baska (burma) bilan yoki taram-taram qatli o'rtacha yubka bilan, yoxud tizzadan pastga

qaratib yig'ilgan keng brijar bilan to'ldirilgan. Mazkur sportcha uslub shunchalik urf bo'ldiki, ko'chalarda uning sonsiz nusxalarini ko'rish mumkin edi(105-rasm).

105-rasm. Ayollar kostyumi

1980-yillar tarzi ancha ziddiyatli. Agar mualliflik kechki modada oldingidek tilla, kashta va to'rlar hukm sursa, o'rta sinf kiyim-kechaklari variantida diskoteyka uchun diska va pank uslublarining sporti libosi uzvlari birlashib keladi: bo'lar futbolkalar, krossovkalar, mini-yubkalar, qora charm ko'rtkalar, bluzkalar va ochiq rangli ko'ylaklardir. Lagerfeld, Versache, Valentino va Janfranko Ferre kabi bir xil dizaynerlar o'tmishning nazokatli orastaligi haqidagi xotiralarni jonlantirsa, Jan Pol Gotye, Vivyen Vestvud va Jon Galyanolar ko'cha modasidan g'oyalar to'playdilar va ularni omma orasida san'at asariga aylantiradilar.

Jamiyatdagi o'zgarishlar ketidan borib, moda yoshlarga ergashib, alohida ishchan faoliyatgacha bo'lgan yo'lni bosib o'tdi va o'tmish tajribasini o'zlashtirib, keyingi o'nyillikka qadam qo'ydi. Shu bois u hamma uchun yagona yechimni talab etmaydi – modelchilar truppalar uchun emas (xoh yappi, xoh panklar bo'lsin), balki muayyan uslubni tanlagan odam uchun liboslar yarata boshlaydilar.

XX asr 1990-yillari modasi va xxi asr boshida jahon modasi ning konseptual yo'nalishlari. 1990-yillarga kelib libos va qiyofani yaratishda yangi tamoyillar paydo bo'ldi. Individuallik, ichki «men»ni aks ettiruvchi shaxsiy uslub modada asosiy bo'lib qoldi. Butun dunyoda va barcha ijtimoiy qatlamlarda tarqalgan uniseks uslubida o'ziga xos uniforma rasm bo'lishni boshladi: jinsilar, futbolka, keng shim, sviter va qulay poyabzal – tagi yassi tufli yoki krossovka(106-rasm).

106-rasm.XX asr 1990-yillar erkaklar kostyumlari

Uniseks (fransuzcha) yoki *oneseks* (nemischa) – bu shunday uslubdagi kiyimki, uni erkaklar ham, ayollar ham kiyaveradi. Jinsi kiyimlari buning uchun yorqin misoldir. Ham erkaklar, ham ayollar libosiga kiruvchi bunday kiyimlar keyingi paytda ancha seroblashgan: sviter, pulover, koʻrtka va hokazolar. Oddiylik va funksionallikka intilish bilan bir qatorda eng murakkab tikuvchilik sanʼati anʼanalari ham hayotga qaytishni boshladi; libosning darveshona koʻrinishiga urgʻu berish ataylab qilingan rang-baranglik va tomoshaboplik bilan qoʻshilib keladi. Eʼtibor endi kiyimning oʻzidan egasining tashqi koʻrinishiga koʻchadi. Oftobda qorayish, yoki aksincha, rangparlik, kelishgan qad-qomat modasi qiyofaning eng muhim uzvlari boʻlib qoladi.

1990-yillar boshida oliy modaning mashhur Uylari (masalan, Shanel va Kristian Dior), asosan, katta yoshdagilardan iborat barqaror mijozlarga ega edi.

1990-yillar oxiridan pret-a-porte toifasidagi liboslar ishlab chiqaruvchi koʻpgina Moda uylari ham oʻzlariga yangi dizaynerlarni taklif qila boshladilar.

Modaning soʻnggi kashfiyotlari. XX asr oxiri modasi deyarli har yili bir qancha yangi nomlarni kashf etdi. Agar ilgari moda olamida obroʻ topish uchun dizaynerga koʻp yillar talab etilgan boʻlsa, endi nomi chiqishi uchun koʻpincha diplom koʻrgazmasining oʻziyoq yetarli boʻlmoqda. Modelyerlarning baynalmilal komandasida Londondagi Saint Martinʼs, NyuYorkdagi Sanʼat va dizayn oliy maktabi, Parijdagi Berso studiyasi, Antverpendagi Qirollik sanʼat akademiyasi maktabiga oʻxshagan bilim maskanlari bitiruvchilari yetakchilik qilmoqdalar.

XX asr 1960-yillarida moda poytaxti deb shuhrat qozongan, barcha qoidalarini yo'qqa chiqaradigan, eng nooddiy va «quvnoq» liboslar yaratiladigan London 1990-yillar oxiriga kelib qit'aga yosh dizaynerlar yetkazib beriladigan asosiy maskanga aylandi. Galyano va Mak-Kuin bilan bir qatorda Yevropaga Stella Makkartni ko'chib o'tdi va 2001-yilgacha Xloe Uyining dizayneri bo'ldi.

«Lagerfeld» va «Chanel» rusumlaridagi jamlanmalar ustida birgalikda ishlash uchun Karl Lagerfeld Parijga Julian Mak-Donaldni (yangi jimjimador to'qish uslubini ixtiro qilgan) taklif etdi. 2001-yilda Mak-Donald Jivanshi Uyining yangi dizayneri bo'ldi. Syuzan Klements va Ignasio Ribeyro o'z jamlanmalari bilan bir qatorda endilikda «Kasharel» Uyi uchun modalar ishlab chiqmoqda. Asli turk bo'lgan Husayn Chalayon 2000-yilgacha TSE Amerika firmasi uchun ishladi. Sofiya Kokosalaki 2001-yilda Ruffo Risyorch italyan Moda Uyi uchun liboslar jamlanmasini yaratib berdi. Amerikada ispaniyalik Migel Efrover jamlanmasi ko'p shov-shuvga sabab bo'ldi, u matrasdan olingan matodan tikkan paltosini namoyish qilgandi. Keyingi safar esa dizayner yengil to'kilib turuvchi matolardan tikilgan iffatli liboslarni yaratdi. Modelchi Molli Stern Amerikaning eng taniqli yulduzlarini kiyintirdi. Pank uslubini eslatuvchi uning modellari qo'lda tikilgan va har doim bir nusxada yaratildi. Karl Lagerfeld homiylik qiluvchi amerikalik Jeremi Skott pank uslubi dadilligini 1980-yillar hashamati bilan uyg'unlashtirdi. Oldingidek, Parij yoshlarni o'ziga tortar edi. 1990-yillar boshida bu yerga Gollandiyadan Viktor Xorsting va Rolf Snyoren kelishdi va 1999-yilda birinchi ot-kutyur jamlanmasini taqdim etishdi. Viktor va Rolf juftligi turli fakturadagi matolarni (masalan, jun trikotaj va lake) uyg'unlashtirib, kattakon yoqalar va yengpocha qayirmalari bilan yoki sport uslubidagi jiletli oqshom uchun kiyiladigan bluzkaga aylantirish bilan e'tiborni tortib, g'ayrioddiy bichimlardan foydalandi. 1990-yillar o'rtalaridan sahnaga dizaynerlarning Belgiya maktabi chiqib keldi va modaga katta ta'sir ko'rsatdi. Bu 1970–1980-yillar oxirida yapon dizaynerilarining sahnaga chiqib modaga ko'rsatgan ulkan ta'siri darajasidagi o'zgarishlar edi. Eng yorqin vakillari (katta qismi – Antverpen qirollik san'at akademiyasi bitiruvchilari) – Martin Marjyela, Ann

Demelemester, Dirk Bikkembergs, Dris van Noten, Valter van Beyrendonk, Dirk van Sakenlardi.

XXI asr modasi. XX asr 1990-yillari oxirida modaga munosabat ko'rgazmalar va moda namoyishlaridagi yangi an'analar rasman ergashishdan ko'ra o'z uslubini yaratishda ifoda etildi. 1960-yillarda bo'lgani kabi yana «multibrend butik»lari paydo bo'ldi, u yerda muayyan g'oya yoki uslub asosida to'plangan bir qancha dizaynerlarning liboslari sotilmoqda. Ko'pgina modelyerlar 1990-yillar oxiridan boshlab faoliyat doiralarini kengaytirdilar va o'z rusumlari ostida nafaqat kiyim va parfyumeriyalarni, balki uy ichi jihozlarini ham ishlab chiqara boshladilar. Masalan, Milandagi 2000-yillarda qurilgan Armani Uyi do'konida kiyimlar jamlanmalari, uy jihozlari va «Sony» firmasining videotexnikalari namoyish etildi. Modelchilar ko'pincha o'z butiklarining me'moriy qiyofasini ishlab chiqishda faol ishtirok etdilar. Donna Karan va Rey Kavakubo ana shunday yo'l tutishdi, ularning butiklari haqida me'morchilik va dizaynga oid nashrlarda allaqachon yozib chiqishgan. Issey Miyake va me'mor Day Fudzivera 2000-yilda Parijda «A-ROS» («Epok» deb o'qiladi, pilece of clon – «bir parcha mato»ning qisqargani) deb atalgan yangi butikni ochishdi. Bu yerda kiyim do'koni va fabrikasi birlashib ketgan. Tom ma'nodagi xaridor taklif etilgan chala tayyor ashyodan o'ziga kiyim tikib oladi.

Bu davrda ba'zan me'morchilik, haykaltaroshlik, dizayn va kiyim-kechak yanada uzviyroq aloqaga kirishib ketdi. Sinitiro Arakava 2000-yilda devorlarga ilib qo'yilgan suratlar ko'rinishidagi kuz – qish jamlamasini taqdim etdi. Ingliz «ekstremal» rassomi Gotcho modelchilarning ixtirolarini haykaltaroshlik va installyatsiya qismlariga aylantirdi. Masalan, u «Dior» Modalar Uyi ko'ylagini Lyudovik XIV uslubidagi («Orqama-orqa», 1997-yil) stulning poxol to'rdan qilingan o'rindig'i va suyanchig'iga aylantiradi va bu ish «Cristian Dior» butigi peshtaxtasiga qo'yiladi. Moda san'at hisoblanadimi, degan eski savol moda foydasiga yana bir karra hal etildi. Endi yosh dizaynerlar ishlarida u zamonaviy san'atning ajralmas qismiga aylanib qoldi. Ilgari bo'lganidek, bugungi kunda eng modali an'analar va epkinlar adabiyot, rangtasvir yoki kinoda emas, balki dizaynga bag'ishlangan jurnal va albomlar sahifalarida aks etmoqda. XXI asrda aynan dizayn o'zining keng

ma'nosida – bizni qurshab turgan narsalar (me'morchilik, maishiy buyumlar, kiyim-kechak va hokazo) zamon ruhi ifodasi bo'lib xizmat qilmoqda.

Nazorat uchun savollar

1. XX asr 1980-yillariga ta'rif bering. Modada bu qanday o'zgarishlarga sabab bo'lgan?
2. Bu davrdagi liboslarning asosiy uslublari shakllanishiga nimalar sabab bo'lgan? Bu uslublari qanday?
3. Bu davrdagi Italiya modelyerlarining ijodi natijasida modaga qanday yo'nalishlar kirib keldi?
4. Bu davrdagi modadagi eklektiklikka ta'rif bering.

UCHINCHI BO'LIM.

O'RTA OSIYO KOSTYUM TARIXI

Eramizdan avvalgi 250 yillarda Salavkiylar podsholigidan ajralib chiqqan Baqtriya keyinroq Hindiston yerlarining katta qismini o'ziga qaratib olib, eramizdan avvalgi 2-asrgacha hukm surgan. Bu davlatga greklar podshoxlik qilgani uchun uning nomi **Grek-Baqtriya** deb yuritildi. Uning xududi *So'g'diyona, Marg'iyona*(Turkmanistonning janubiy sharqiy tomonlari),*Farg'ona* va *CHochning* bir qismini o'z ichiga olgan. Bu davlat deyarli 100 yildan ortiq vaqt mobaynida mavjud bo'lib,O'rta Osiyo tarixi va madaniyatida sezilarli iz qoldirgan.

Antik davr ayollar libosi.Bu davrdagi ayollar libosida yunon, hindiston hamda skiflar uslubining ta'siri seziladi. Ular odatda ichki va ustki: ya'ni yelka, bel, bosh va oyoq kiyimlaridan iborat bo'lgan.

1-uslub. Tunikasimon bichimli uslub, Ko'krak tagida va belida belbog' bilan bog'langan to'g'ri ko'ylak. Yoqa qismi dumaloq, oldi esa tomchisimon kesimli bo'lgan.

2-uslub.Bo'y baravar mato parchasini yelkada to'g'nog'ich bilan birlashtirilgan. Etagining yon burchaklari bog'langan tugun shaklida bo'lgan. Antik yunon

xitonlarida esa farqli o'laroq etagi erkin tushib, drapirovkalangan. Belida yoki ko'kragingning tagidan bel bog' bilan bog'langan .

Kaftan bichimli libos. Ustki kiyim – Bunday kiyimlar skifsimon kaftanlar va yopinchiqlar bo'lgan. Kaftan bichimi tunikasimon bo'lib, shakli to'g'ri yoki gavgdaga yopishib turgan. Yengi tor va uzun bo'lgan. Ba'zan ko'ndalang taxlamlari ham uchraydi. Kaftanlar tik yoki diagonal yo'nalishda qaviladi. Yoqasi va oldi to'qilgan tasma bilan bezatiladi. Ko'ylak yoki kaftan ustidan yopinchoq kiyilardi. Ular bo'y baravar to'g'ri to'rtburchak matodan qilinib, yelkaga tashlanadi. Old uchlari esa to'g'nag'ich bilan biriktiriladi.

Bel kiyimi: uzun, etikka kirgizilgan ishtonlardan iborat.

Bosh kiyimi: konussimon namatdan qilingan qalpoqlar, yumshoq yassi shapkalar, sallasimon, tojsimon bosh kiyimlar va yopinchiqlar bo'lgan.

Bezak taqinchoqlar: tojlar, ziraklar, tillaqoshlardan iborat bo'lgan.

Oyoq kiyimlari yumshoq etik bo'lgan, gohida qo'ngining tepa qismi qaytarilgan.

Erkaklar kostyumi. Elka va bel, ustki va ichki kiyimlardan iborat bo'lgan. Yelka kiyimi ichki ko'ylak va ustidan kiyiladigan kaftandan iborat bo'lgan. Tunikasimon bichimli shakli to'g'ri bo'lgan. Kiyim gavgdaga sal yopishib turgan. Uzunligi bo'ksasidan pastroq yoki tizzagacha tushib turgan. Uzun yengi tor yoki ko'ndalang taxlamli bo'lgan. Beliga belbog' bog'langan. Bel kiyimi tor yoki ko'ndalang taxlamli ishtonlardan iborat bo'lgan. Bosh kiyimlari yassi yoki konussimon qalpoqlar bo'lgan. Oyoq kiyimlari esa yumshoq, tepasi qaytarilgan etiklar bo'lgan.

O'rta Osiyo antik kostyumiga skiflar, ellinlar va hindlarning ta'siri bo'lgan. Ammo O'rta osiyoliklarning kiyimlarining shaklida, kiyinish odatlarida, kiyim turlarida mahalliy odatlariga oid xususiyatlari mavjud bo'lgan.

Buddizm turidagi liboslar

Gavdaga yopishib turadigan yoki ser dirapirovkalangan ko'ylak ustidan tugma va naqshli tasma bilan bezatilgan uzun ko'ndalang taxlamli yengli ko'ylak yoki kaftan, yana ustidan kiyilgan ensiz ko'ylak. Ustki kiyimi esa yopinchiq bo'lgan.

Tunikasimon, tor, uzun, ko'ndalang taxlamli yengli ko'ylak, ustidan beli bog'langan xitonlar yopinchiqqa o'ralgan bo'lgan. Drapirovkalangan ishtonlar bo'ksada keng yumshoq belbog' bilan mahkamlangan.

Bosh kiyimi yumshoq, bir uchi yelkaga tashlanadigan ro'mol bo'lgan. Bezaklari esa – bilakuzuk, peshona osilchoqlari, tillaqoshlar, og'ir ziraklar va marjonlar bo'lgan.

XIX - XX asr O'rta Osiyo mintaqasida ulkan siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlar davri bo'lib, uning ta'siri an'anaviy kiyimda xam seziladi. Bu paytda Rossiyaning O'rta Osiyo Qozog'istonga ta'siri kuchayib, ular o'rtasida savdo muomalasini rivojlanishi bilan Rossiyadan keltiriladigan gazlama assortimentining kengayishi bilan ulardan tayyorlanadigan kiyimlar bichimi, ani (mato ani kengaydi), bezaklari, ranglar o'zgardi.

XX asrda tikuv mashinasining keng tarqalganligi tufayli, tikuvchi ishini yengillashtirib, ular imkoniyatini ancha kengaytirdi. Bu davrda "yevropa" kiyim bichimi kirib kelishi bilan O'rta Osiyo xalqlarining an'anaviy kiyimi qadimiy ko'rinishidan bir muncha o'zgarsada ularda urfiy elementlar saqlab qolingandi.

O'rta Osiyo va Qozog'iston xalqlari milliy kiyimlarida ular iqlimi, etnosiga ko'ra farq bilan birgalikda, ular birlashtiruvchi, deyarli bir xil bichimi kuzatiladi. XX asrga qadar ushbu xalqlar tunikasimon-yelkadan oshiriladigan, bosh uchun qirqimga ega kiyim kiyishardi. Bunday o'xshashlik bosh, belbog'li va oyoq kiyimda xam uchraydi.

Kiyimlardagi o'xshashlik barcha xalqlarda uchraydigan yo'l – yo'l matoli kiyimlarda namoyon bo'lsada, ulardagi ranglar o'zaro farq qilardi. Oq rangdagi kiyim, asosan erkaklardagi kalta ko'ylak – "rubaxa" barcha xalqlarda uchraydi.

Maishiy xayotga kiyimlarni bichib tikish, ya'ni yelkasi qirqimli, yengning ovalsimon o'mizi, old va orqa qismli kiyimlarning tarqalishi avvalo Rossiyaga chegaradosh Qozig'iston va Qirgizistonda keng tarqaldi.

Qoraqalpoq yoshlarning ardoqli rangi ko'k bo'lsa, o'zbek va tojiklarda qizil ranglar xisoblangan.

Bosh kiyim etnik xususiyatga ega bo'lib, u nafaqat xalqlar, balki undagi ma'lum b'laklarda farqqa ega edi. Barcha xalqlarda salla, ro'mol ko'rinishidagi umumiy bosh kiyim uchrasada, ularning o'lchamlari o'zaro farq qilar edi. Sallasimon bosh kiyim(uzunligi 3 - 11 m bo'lgan, shoyi va paxtalik mato) qadimdan butun sharq davlatlari: Xindistondan Misrga qadar tarqalgan edi. Xorazm bosh kiyimi va SHimoliy Xindiston bosh kiyimidagi o'xshashlik ularning Xindistondan kelib chiqqanligi xaqidagi fikrni ilgari surdi. Salla turk ayollariga xam mansub. Yozda salla do'ppi, qishda esa telpak kiyishgan. Oq rangli salla yuqori tabaqaga tegishli erkaklarga mansub bo'lsa, o'rta tabaqadagilar yashil, sarg'ish rangli salla o'rashgan.

Farg'onaliklar fikriga ko'ra, salla o'ralgan kishidan qat'iy tartib, na'munali xulq - atvor talab etilardi. Shundan bo'lsa kerak, bu mintaqada sallani o'rash cheklangan edi.

Ustki kiyim: to'n - joma, kamzol, chakmon, yaxtak xisoblangan.

Keyinchalik umumiy do'ppisimon bosh kiyimlar tarqalishi rivojlandi. Turmush qurgan ayol va erkaklar do'ppi kiyishar edi.

Doimo muloqotda bo'lib kelgan O'rta Osiyo xalqlarining kiyimlari uziga xos xususiyatlari bilan birgalikda, o'xshash tomonlarga xam ega.

XIX-XX ASR BOSHLARIDA O'ZBEK KOSTYUMLARI

Milliy liboslar, bezaklar va pardoz-andozlar. O'zbek xalqining o'tmishdagi kiyim-kechaklari to'g'risidagi ma'lumotlarni arxeologik qazilmalar jarayonida topilgan qadimiy katta devoriy suratlar, turli buyumlarga tushirilgan tasvirlar, o'rta asrlardagi kitob miniatyuralari beradi. O'rta asrlarga oid miniatyuralar o'zbek kiyimlarining o'ziga xos uslubi, ya'ni tipi shakllanganligi va ular keyingi davrgacha

saqlanganligini ko'rsatuvchi noyob namunalardir. Xalqning kiyim-kechaklaridagi o'zgarishlar, asosan, XX asr boshlarida sezilarli ravishda namoyon bo'ldi va undagi transformatsiya, asosan, shaharlarda ochiq ko'zga tashlandi.

An'anaviy o'zbek libosi asosan, ustki ko'ylak, ishton va chopondan, boshga do'ppi, oyoqqa mahsi-kalish yoki etikdan iborat bo'lgan. Erkaklar, ayollar va bolalar kiyimlari bichimining deyarli bir xilligi ularning qadimiyligidan darak beradi. Bunday liboslar oddiy usulda, ba'zan qaychisiz va ulgusiz, yaxlit matodan yirtib tikilgan. Bir parcha gazlamani ikkiga buklab, yelka tomonga ko'ndalangiga ikki yeng bilan bir parcha to'rt burchak xishtak (qo'ltig'iga solingan) tikib kiyilavergan.

Erkaklarning an'anaviy yaktak ko'ylagi uzunligi tizzagacha, ayollar va qizlarniki to'pig'igacha bo'lgan. Farg'ona vodiysida yaktak xildagi erkaklar ko'ylagining qiyiq joyi vertikaliga (yirmochi) belgacha yetsa, yana bir turining yirmochisi gorizontal holda bir egnidan ikkinchisiga qiyib cho'zilgan. Har ikki turda ham uzunasiga yoqa o'rnatilgan. Ba'zi viloyatlarda yoqa kashta bilan bezaklangan. Gorizontal yirmochi yoqali ko'ylak Zarafshon, Qashqadaryo va Surxondaryo vodiylarida, Toshkent, Buxoro va Xorazmda keng tarqalgan. Ayollar ko'ylagining yoqasiga ham kashtalangan yoki bezatilgan tasma tikilgan.

Ayollar ko'ylagining yoqasi vertikal kesilgan bo'lib, ko'p joylarda butun bo'yiga gulli jiyak (tasma) tikilgan. Shahrisabz, Qarshi va Surxondaryoda jiyak ipak ip bilan but shaklida to'qilgan. Buxoroda qimmatbaho kiyimlarga tilla ipda to'qilgan jiyak tikilgan.

Qator viloyatlarda yoshi katta ayollar oddiy jun, chilvir yoki qoramtir yo'l-yo'l mato parchasini jiyak qilib ishlatganlar. Asrimiz boshlarida bunday ayol ko'ylaklari kam saqlangan. Turkiston o'lkasida dastlab shaharlarda, keyinroq qishloqlarda tik yoqali yirmochi ko'ylaklar rasm bo'la boshlagan. Bunday ko'ylaklarga «No'g'ay yoqa» deb nom berilgan. Oddiy bichimdagi ko'ylaklarni, asosan, ellik-oltmish yashar ayollar kiyishgan. Hozir ayollar libosi nihoyatda rang-barang bo'lib, ko'pchiligi yevropacha ko'rinish kasb etadi. Shu bilan birga milliy ruhdagi ko'krak burma bichimdagi ko'ylak bugungi kunda ham turli ko'rinishlarda keng tarqalgan. Atlas va

adrasdan tikilgan liboslarni bugungi kunda nafaqat qizlar, shuningdek, o'rta yoshdagi va keksa yoshdagi ayollar ham kiyadilar.

Qadimiy ko'ylak namunalari hozirgacha, asosan, qariyalar va yosh bolalar kiyimida saqlangan. Masalan, Buxoro va Xorazm vohasida ular guppi, jubba, guppicha, Farg'ona vodiysida guppi ko'ylak yoki guppicha degan nomlar bilan ma'lum. Qadimiy ko'ylaklarga oq matodan gorizental ochilgan yoqali mullacha ko'ylak, musulmon ko'ylak ham kiradi. Juda keng tarqalgan (Farg'ona, Toshkent, Samarqand, Qashqadaryo va Buxoro viloyatlarida) va qisman saqlangan (Xorazmda) mursak, munisak yoki kaltacha o'tgan asrda kundalik ayollar kiyimi sifatida diqqatga sazovor. Bunday kiyim chopon shaklida, uzun yoqasiz yengil astar bilan tikilgan.

Ishton ham oddiy shaklda bo'lib, uni matoni ikkiga buklab, oldi va orqasidan tikilgach, og'i yopishtirilgan. Erkaklarning ishtoni ayollarnikidan uncha farq qilmagan. Erkak va ayollar ishtonining bichimi bir bo'lsa-da, ayollarniki matosining turli-tumanligi bilan farqlangan. Ayollar ishtoni, ya'ni lozimi nafaqat ip gazlamadan, shuningdek ipak, jun matolardan ham tikilgan. Shu bilan birga ular erkaklarnikiga nisbatan uzunroq bo'lib, pastki qismi, ya'ni pochasi jiyak (tasma) bilan bezatilgan. Ayollar ishtoni (lozim) ilgari ikki qismdan: yuqori qismi oddiy matodan, pastki qismi qimmatbaho materialdan (ba'zan ko'ylakka moslashtirilib) tikilgan, pochasiga jiyak tikilgan.

Umuman olganda, erkaklarning ko'ylak-ishtoni, odatda, bir rangda (asosan, oq), ayollarniki rang-barang materiallardan tikilgan. O'tgan asrning oxirlarigacha kiyim-kechaklar mahalliy kosiblar to'qigan matodan (bo'z, kalomi, alacha) tikilgan. Keyinchalik kiyim-kechaklar rus fabrikantlari mahsulotlaridan tikila boshlangan (ayollarga gulli chitdan, erkaklarga oddiy chitdan). Hozirgi davrda milliy va yevropacha kiyimlarning turlari nihoyatda ko'p. Ayniqsa, keyingi paytlarda o'zbek ayollari yaltiroq, kumush, tilla ipli gazlamalardan zamonaviy modaga moslashtirib kiyim tiktirib kiymoqdalar. Ichki kiyimlar butunlay yangicha trikotaj va sun'iy matolardan tikilgan mahsulotlardan iborat.

Chopon – qadimiy ustki kiyim hisoblanadi. Chopon ochiq yoqali yaktak shaklida astarli va paxtali qilib tikilgan. Chopon uzun yengli, yuqori qismi keng,

pastki tomoni torayib ketgan, ayrimlari o'tirishga qulay bo'lsin uchun etagining o'ng va so'l tomonidan qiyiq joyi bo'lgan. Odatda, chopon belidan belbog' bilan bog'langan, unga erkaklar pichoq (qini bilan) osib yurganlar. Yozgi choponlar qavilmagan (avraastar chopon) yoki, umuman, astarsiz (avra chopon) ham bo'lgan. Namanganda dala ishlari vaqtida oq matodan yupqa qavilgan kalta chopon kiyiladi. U kishilarni issiqdan saqlaydi. Surxondaryo va Zarafshon bo'ylarida o'rnashgan yarim ko'chmanchi o'zbeklarda ham tizzagacha keladigan, astarsiz kalta (avra) chopon ko'p uchraydi.

O'zbek choponlari rangi, uzunligi, kengligi va kiyish uslubiga ko'ra farqlanadi. Masalan, Buxoro, Qashqadaryo, Surxondaryo va Zarafshon vodiylarida gavda silueti keng va uzun, uzun yengli, paxta yoki yarim ipak rangli matodan tikilgan chopon, Farg'ona yoki Toshkentda yashil yoki ko'k – yashil chopon urf bo'lgan. Asrimiz boshlarida qora satindan tikilgan chopon keng tarqalgan. Yoshlar orasida bayram libosi sifatida ochiq rangli katta yo'l-yo'l beqasam to'n urf hisoblangan. Qishloq joylarda bunday chopon ko'yov sarposiga kirgan. Biroz tor va kalta, kambar yo'lli naqsh berilgan, yaltiroq alachadan tikilgan Xorazm choponi qadimdan keng tarqalgan. Choponni yaktak ustidan kiyib belbog' bog'lash, asosan, Farg'ona vodiysida odat bo'lgan, boshqa joylarda belbog'siz yaktakchasigina kiyilgan.

Ayollarning o'ziga xos chopon shaklida bichib tikilgan ust kiyimi – mursak ilgari juda keng tarqalgan(107-rasm).

107-rasm. Mursak

Ular Buxoro, Xorazm va Qashqadaryoda yangi tirsakkacha kalta va kengligi bilan, Samarqand va Toshkentda uzun, yengsiz, bilakkacha bo'lgan yangi bilan farqlangan, xolos.

Mursak astarli qavima qilib tikilgan, qishki mursakka esa paxta solingan. O'tgan asrning boshlarigacha u oddiy ko'chalik libosi sifatida kiyilgan bo'lsa, keyinchalik mursak motam libosi sifatida belbog' bilan kiyilgan. Ayrim ayollar uni to'yga yoki mehmonga borganda ham kiyganlar. Hozirgacha Toshkentda mursakni dafn marosimida tobut ustiga yopadilar.

Matolar. XIX asrda o'zbek milliy kiyimlarini tikishda ishlatiladigan asosiy matolar qatoriga ip gazlama, ipak, nimshoyi va jun gazlamalar kiradi. Ip gazlamalarning turlari juda ko'p. Ayniqsa, och jigarrang, sariq tusli bo'zlar keng tarqalgan bo'lib, ulardan barcha yoshdagi kishilar uchun choponlar, shuningdek, ichki kiyimlar, sallalar tikilgan. Ayollarning ro'mollari, dakana va lachaklarini tikish uchun doka ishlatilgan. Erkaklarning ko'ylaklari xomsurp, sidirg'a chit, ip gazlamali qalamidan tikilgan. Yo'l-yo'l ip gazlama mato – alachalar ko'proq chopon tikishda qo'llanilgan.

Chopon tikishda, shuningdek, bo'z yoki karbos (oddiy bo'yalmagan ip gazlama), bosma (ko'proq qizil tusdagi gulli bo'z), alacha (bo'yalgan ipdan to'qilgan yo'l-yo'l ip gazlama), yo'l-yo'l nimshoyi matolardan ham foydalanilgan.

Buxoro, Samarqand, Qo'qon, Marg'ilon, Namangan va boshqa shaharlarda an'anaviy o'zbek ipak (kanovuz, shoyi, xonatlas), nimshoyi (beqasam, banoras, adras) gazlamalaridan tikilgan turfa kiyimlar boy-badavlat kishilar orasida rasm bo'lgan.

XIX asrning birinchi yarmida O'rta Osiyoga Rusiyadan ip gazlama va boshqa matolarning keltirilishi sababli XIX asr oxiri va XX asr boshida mahalliy aholi orasida asosan fabrikada tayyorlangan ip gazlamalar: chit, bo'z, kolenkor, xom surpdan tikilgan kiyim-kechaklarni kiyish rasm bo'lgan. Boy-badavlat kishilar esa kimxob, ipak, atlas, duxoba, rangbarang movutlarni sotib ola boshlaganlar.

Shunga qaramay, kosiblar dastgohidan chiqqan mahalliy gazlama: mato, bo'z, nimshoyi kabi gazmollar (adras, beqasam, poshshoyi, kimxob, xonatlas, katakshoyi kabilar)ning turli xillariga ehtiyoj katta bo'lgan.

Ma'lumki, o'zbek xalqi o'zining milliy marosimlarida alohida kiyinadi. Nikoh yoki xatna to'yida kelin-ko'yovlar liboslari, to'y bolaning kiyimi, dafn marosimida marhumni yodlash davrida kiyiladigan liboslarga bo'linadi.

Erkaklarning milliy liboslari ham ichki (ichdan kiyiladigan) va ustki – yelkaga kiyiladigan, belga bog'lanadigan turlardan iborat.

Erkaklarning ichki libosiga yengsiz mullayoqa ko'ylak, ko'ylak-xalat (yaktak) va ishton kirgan. Ustki libosga turlituman xildagi yengil, issiq (paxta solib qavilgan) choponlar (to'nlar), mo'ynadan tikilib, gazlama bilan qoplangan po'stinlar, chakmonlar, kamzullar, uzun yoki qisqa nimchalar kiradi.

Ustki kiyimlar ichida to'n-choponlar eng ko'p tarqalgan va hozirgacha yetib kelgan libos turidir. Tikilishga ko'ra to'nlar avra to'n, astarli to'n, paxtalik to'n deb atalgan. Tikilgan matosiga ko'ra to'nlarining qator turlari mavjud. Bo'lar qalami to'n, banoras to'n, beqasam to'n, kimxob to'n, surra to'n va hokazo. Shuningdek, ular kimga mo'ljallanganligiga qarab, bola to'n, ko'yov to'n, quda to'n kabi nomlar bilan atalgan. To'n-choponlar ustidan bog'lash uchun belbog'lar, chorsilar, charm, duxoba kamarlar ishlatilgan.

Bosh kiyimlar do'ppilarni, sallalarni, turli-tuman telpaklarni (qo'y mo'ynasidan tikilgan cho'girmalar) o'z ichiga olgan.

Poyabzallar charmdan tikilgan xilma-xil etik, mahsi, choriq, ko'n va yog'ochdan ishlangan kavush va zardo'zi etiklardan iborat bo'lgan.

Ayollarning milliy liboslari ichki, ustki va kishilik kiyimdan iborat bo'lgan. Ustki kiyimlar – kamzul, yengil xalat (mursak, kaltacha), yengsiz nimchalardir.

Paranji ham ayollarning an'anaviy ustki kiyimi sanalib, u to'n va ichidan qora ot yolidan ishlangan chachvondan iborat. XX asrning 1930-yillarigacha shaharlik o'zbek ayollar paranji yopinganlar. Paranji soxta yengli, to'nsimon, uzun yopinchiqdan iborat bo'lib, otning dum qilidan to'qilgan to'r parda – chachvon betga tutilib, ustiga paranji yopilgan. Chachvon yuzni bekitib, belgacha yetgan. Odatda,

paranji uydan ko'chaga chiqqanda yopinilgan. Qishloq joylarda paranji kam ishlatilgan, uni bayramlarda va uzoq safarga chiqilgandagina yopinganlar. Ba'zi qishloqlarda ayollar uydan ko'chaga chiqqanda bola choponi yoki oq bekingich bilan yuzlarini bekitganlar. Shahrisabz va Samarqand viloyatida yarim ko'chmanchi o'zbek qabilalar yo'l-yo'l matodan tikilgan chopon (jelak) yopinganlar. Uzun va tor soxta yengli yoping'ich – *ja'dani* Xorazm ayollari kiygan. Bunday yoping'ich Surxondaryo va Samarqand viloyatlarida ham uchraydi(-rasm).

108-rasm. Ayollar paranjisi

O'zbek ayollarining bosh kiyimlari ham turlichadir. Xususan, ro'mol, peshonabog', do'ppilar ular sirasiga kirib, ularning har biri o'ziga xos matodan, rang-barang ip-ipaklardan to'qilgan, tikilgan.

Ayollar poyabzali – mahsi, kavush, kalish kabilar ko'n yoki rezinadan (so'nggi asrlarda chetdan kirib kelgan) ishlangan.

Zeb-ziynatlar ayollar kiyim-kechagining tarkibiy qismi sanaladi. Ular orasida sochga taqiladigan shokilali marjonmunchoqlar, popuklar, tangalar, qadama bezaklar, gajimlar, zalvorli kumush ziynatlar, ikki chekkaga va quloqqa taqiladigan peshonaband, tillaqosh, zulf, shokilador ziraklar, isirg'a va bo'loqilarni sanab ko'rsatish mumkin. Shu bilan birga bo'yin va ko'krakka taqiladigan marvaridlar, zebigardon, tumor va boshqalar, qo'lga va barmoqlarga taqiladigan bilaguzuk, uzuklar, kiyim ustiga taqiladigan xilma-xil tugma, marjon, tumorlar, bosh kiyimga qadaladigan ukpar, jig'a kabilar keng tarqalgan(109-rasm).

109-rasm. Ayollar hamda erkaklar milliy liboslari

Zamonaviy kiyimlarda milliy an'analar bilan Yevropa uslubi qo'shilib ketgan. Milliy matolardan zamonaviy ruhdagi turli bichimlardagi ko'ylak va kostumlar xotin-qizlar o'rtasida urf bo'lgan. Milliy kiyimlar hayot tarzimiz va iqlim sharoitga moslangani bois, qishloq xo'jaligida mashg'ul kishilar hozirgacha oq yaktakni ish kiyimi sifatida kiyadilar.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida yevropacha kamzul (kamzo'l) paydo bo'lib, uni erkaklar ham, ayollar ham kiygan. Erkaklar kamzuli tik yoqali, uzunligi tizzagacha yetadigan, asosan qora matodan tikilgan. Ayollarning kamzuli rang-barang duxobadan yoki beqasamdan beli tor qilib tikilgan. Ko'ylak ustida yengsiz nimcha, ya'ni jiletka kiyish urf bo'lgan. Ingliz libosi tipidagi jaket ham yevropacha libos, palto va makintosh kabi ziyolilar orasida tez tarqala boshlagan.

Qadim davrlardan bosh kiyimiga qarab, o'zbeklarning etnik va lokal guruhlarini farq qilingan. Erkaklar boshiga, asosan, turli xildagi do'ppi (to'ppi, taxyo) kiyganlar, ayollar esa, ko'pincha, rang-barang ro'mol yopingan. Do'ppining, dastavval, tagi va gardishi (kizagi)ni ayrim holda tikib kashtalaganlar va mayda qavib qo'shib tikkanlar. Odatda, do'ppi nozik gulli, qadab tikiladi, ayrim ayollarning do'ppisiga mayda munchoq, marjonlar, xorazmliklarda jiyak va popuk taqiladi. Ilgari konus shaklidagi do'ppilar Toshkent, Samarqand, Shahrisabzda tarqalgan, bugungi kunda Shahrisabzda saqlangan. Ayniqsa, «bodom» yoki «qalampir» naqshli oq ipak ip bilan tagi qora matoga kashtalangan Chust do'ppi nafaqat vodiya, balki undan tashqarida

ham mashhur. Tagi kashta qilinib, rangbarang to'pbarggul shaklidagi Xo'jand – O'ratepa do'ppilari butun O'zbekistonga tarqalgan.

Erkaklar kiyadigan uchli qalpoq – kuloh to'rt bo'lak uchburchak matodan, gardishsiz tikilgan. Konus shaklidagi baland kulohni ilgari qalandarlar kiyishgan, tuxum shaklidagi chakkasi biroz yumaloq kulohni Buxoroda yoshi ulug' qariyalar qishda kiyganlar. Bunday bosh kiyimi o'rta asr miniatyuralarida ko'p uchraydi. Asli kulohni ruhoniylar va dindor kishilar ko'proq kiyganlar. Kulohga o'xshash teridan tikilgan qishki telpak Samarqand va Buxoroda uchraydi. Farg'ona vodiysida va Toshkent viloyatida telpak duxoba va movutdan tikilgan, tepasi tulki yoki suvsar mo'ynasi, ba'zan qo'y terisidan tikilgan. Telpak bichimidagi kigizdan tikilgan qalpoqni, asosan, dashtda yashovchi aholi kiygan. Qalpoqning ikki chetida keski (qiyiq joyi) va soyabon uchun keng hoshiyasi bo'lgan. Odatda, qalpoq oq kigizdan, hoshiyasining chekkasi esa qora chitdan tikilgan.

O'zbekistonning turli mintaqalaridagi liboslar birbiridan farq qiladi. Shu ma'noda o'zbek liboslarini quyidagi mintaqalarga bo'lib o'rganish maqsadga muvofiq: Toshkent – Farg'ona, Buxoro – Samarqand, Qashqadaryo – Surxondaryo.

Toshkent – Farg'ona liboslari. Toshkent yirik markaz sifatida azaldan O'rta Osiyo va boshqa qo'shni mamlakatlar, ayniqsa, Rossiya bilan savdo-sotiq aloqalarida vositachi rolini bajarib kelgan. Bundan tashqari, Turkiston o'lkasining poytaxti sifatida Toshkent o'lka aholisining iqtisodiy va siyosiy hayotida katta ta'sirga ega bo'lgan.

Farg'ona vodiysi muhim xomashyo bazasi bo'lgan. Toshkent va Farg'ona vodiysi aholisining turmush tarzi va tartibi, kiyimlari bir-biridan deyarli farq qilmagan.

Toshkent va Farg'ona vodiysida an'anaviy milliy kiyimlar aholining turli toifasi ijtimoiy holatini bildirib turgan.

Toshkent, Farg'ona vodiysi hunarmandlarining kiyimi, mahalliy ziyolilarning kiyimi: jadidlar, mullalar va diniy tabaqa kishilari – masjid imomlari, so'filar, darvishlar kiyimi va boshqalar.

Urf-odat yoki marosim kiyimlari: to'y, o'g'il bolalarning sunnat to'yida kiyadigan kiyimi, dafn marosimi kiyimlari, yodga olish marosimlari kiyimlari.

Kiyimlar jins belgisi bo'yicha – erkaklar, ayollar va bolalar kiyimlari, yosh belgisi bo'yicha – yosh kelinchaklar, ko'yovlar, o'rta yoshdagi erkaklar va ayollar, keksalar kiyimlariga bo'linadi. Ular boshqa mintaqalar kiyimlaridan

110-rasm.Erkaklar kostyumi

ranglarining sokinligi bilan ajralib turadi. Farg'ona vodiysi va Toshkent kiyimlarida qora va yashil ranglar ko'proq ishlatilgan.

Bundan tashqari, Farg'ona vodiysi va Toshkent O'zbekiston Respublikasining boy mintaqalari qatoriga kiradi. Ular qadimiy Ipak yo'lida asosiy bo'g'in hisoblangan.

Buxoro – Samarqand liboslari. Buxoro va Samarqand milliy kiyimlarida qo'shni davlatlarning madaniy ta'siri kuzatiladi, uning asosiy shakllari va ayrim elementlari asrlar davomida yaratilgan.

O'zbekistonda qadimdan ip gazlama, yarimipak, ipak va jun gazlamalar ishlab chiqarilgan. Ular butun Sharqda o'rta asrlardan, ya'ni Xitoydan qadimiy Turkiston orqali «Buyuk ipak yo'li» o'tgan vaqtdan beri mashhur bo'lib kelgan. Buxoro va Samarqand gazlamalarining shuhrati to'g'risida Narshaxiy, Maqdisiy va qator X asr tarixchilarining asarlari dalolat beradi. Ularning xabar berishicha, mahalliy gazlamalar Bag'dod, Xuroson, Misr, Suriya, Vizantiya kabi shaharlarda ishlab chiqarilgan.

XIX asr o'rtalarida ko'plab shaharlar (Buxoro, Samarqand, Shahrisabz, Marg'ilon va boshqalar)da milliy o'ziga xos va yuqori sifatli gazlamalarning turli xillari ishlab chiqarilgan. Bizning mamlakatimiz va undan tashqarida og'ir yarim ipak gazlamalar – beqasam, banoras va adras; ayollar kiyimi uchun yengil va yupqa ipak mato – shoyi, ranglarining mutanosibligi bo'yicha juda ajoyib abrli gazlamalar mashhur. Buxoroning abrli gazlamalarida asosan uchta rang – to'q qizil, sariq va pushti ranglardan foydalanilgan (56-rasm).

Buxoro va Samarqandning milliy kiyimlari O'zbekistonning boshqa mintaqalari kiyimlaridan serhashamligi va noyob zardo'zi kashtalari bilan ajralib turadi (111-rasmlar).

XIX asrda Buxoroda zardo'zlik san'ati gullab-yashnagan. Zardo'zi kashtalar bilan, asosan, saroy a'yonlari, ayollar va erkaklar kiyimlari: chopon, belbog'lar, bosh va oyoq kiyimlar bezatila boshlandi. Zardo'zlik san'atida zardo'zi-zamindo'zi texnikasi keng tarqaldi, bunda asos sidirg'asiga kashta bilan tikib chiqiladi .

111-rasm. Erkaklar libosi. Samarqand

asrda zardo'zi-guldo'zi texnikasi rivojlandi, bunda naqsh gullari qattiq qog'oz yoki kartondan qirqib olinib, mato ustiga qo'yiladi va zar ip bilan tikib, qoplanadi.

112-rasm. Surxondaryo liboslari

Hozirgi vaqtda zardo'zlik san'ati an'analari yanada yuqori pog'onaga ko'tarildi. Buyumlarning turlari ko'paydi, kompozitsiyalar ishlab chiqish sifati yaxshilandi. Do'ppilar, ayollarning yengsiz nimchalari, shippaklar, belbog'lar, sumkachalar, kartmonlar va boshqalar keng tarqaldi.

Shunday qilib, Buxoro va Samarqand O'zbekistonning zargarlik va zardo'zlik san'ati rivojlangan markazlaridan hisoblanadi.

Qashqadaryo – Surxondaryo liboslari. Qashqadaryo va Surxondaryo vohasi O'zbekistonning janubida joylashgan.

113-rasm. Erkaklar libosi. Buxoro.

Ular iqlimining issiqligi bilan ajralib turadi. Tabiiy shartsharoitlardan kelib chiqqan holda o'lkah aholisining milliy kiyimlari ham tabiat sharoitlariga mos bo'lishi lozim. Kiyimlarning yorqin ochiq bo'yoqlari, erkin bichimi va noyob, turli-tuman kashtalari kishilarning yuqori dididan dalolat beradi. Surxondaryo vohasida asrlar osha turli etnik guruhlar yashab kelmoqda, u yerda o'ziga xos tarixiy-madaniy etnografik voha vujudga kelgan bo'lib, an'anaviy madaniyatning yuragi hisoblanadi. 2001-yilda Boysun YUNESKO xalqaro tashkiloti tomonidan xalq madaniyatining durdonasi deb tan olinganligi tasodifiy emas. Ushbu mintaq uchun an'anaviy, o'ziga xos kiyimlar aholining xo'jalik yuritishi, estetik qarashlari asosidagi hayot tarzi va iqtisodiy omillarning o'ziga xos jihatlarini inobatga olgan holda tayyorlangan. Kiyimlarda ajdodlarning ko'p asrlik an'anaviy va badiiy yaratuvchanlik g'oyalari yaqqol ifodalangan. Ularda boshqa elementlarga nisbatan xalqning milliy xarakteri, etnik tarixi ildizlariga borib taqaladigan an'analari, ijtimoiy munosabatlari va mafko'ra, e'tiqodning ayrim elementlari ko'proq ifodalangan. U kishilarning moddiy farovonligi, ularning didlari, xo'jaligining ayrim o'ziga xosliklari va oilaviy turmushining ba'zi tomonlarini aks ettiradi.

Surxondaryoda ayollarning «kiygich», «bosh» deb ataladigan bosh kiyimlari faqat ayni o'lkagagina xos bo'lib, O'zbekistonning boshqa joylarida uchramaydi (62-rasm). «Bosh» juda o'ziga xos bosh kiyimi bo'lib, u bir nechta vazifani bajargan:

1. Ayollar boshini issiq, sovuq va shamoldan asragan.
2. Unda ayollar turmushda tez-tez zarur bo'lib turadigan mayda buyumlarni (ip, igna, to'g'nag'ich va taroq) saqlaganlar.

Surxondaryoning ayollari qizil, olcha ranglarni juda yaxshi ko'rganlar. Kiyim uchun yo'l-yo'l, sidirg'a va yirik gulli abrli gazlamalarni tanlaganlar. Kiyimlarga kashtalar nafaqat go'zallik va estetik did berish uchun tikilgan, shuningdek, ular diniy asos larga ham ega bo'lgan. Xususan, bunday bezaklar ayollar, bolalar va kelinchaklarni yomon ko'zdan asraydi, deb hisoblangan.

Ayollarning kiyimlarini zargarlik bezaklarisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Surxondaryoda zargarlik buyumlari xuddi kiyimlar kabi ushbu mintaqaning etnik turmush tarziga xos bo'lgan, alohida ajralib turadigan xususiyatlarga ega. Kumushdan

ishlangan peshona bezaklari «sinsila» (sil-sila) deb atalgan. Ayollarning ziraklari turli-tuman bo'lgan. Burunga taqiladiganlari «letuva» va «natti» deb atalgan. Surxondaryo ayollari zargarlik buyumlarini juda sevganlar va ko'plab taqib yurganlar.

Qashqadaryo va Surxondaryo aholisi milliy kiyimlarining noyob namunalari aholining ijtimoiy ahvolidan kelib chiqqan holda taqdim etilgan: erkaklar, ayollar va bolalar kiyimlari; yosh ayollar, o'rta yoshdagi erkaklar va ayollar, keksalar kiyimlari.

Surxondaryo yana qadimiy yer osti saroylari va moddiymadaniy yodgorliklariga boy bo'lib, ushbu o'lkaning qadimiy madaniyati bundan dalolat berib turadi.

114-rasm. Ayollar kostyumi. Surxondaryo.

Surxondaryo hududida arxeolog olimlar tomonidan topilgan Dalvarzintepa, Ayritom, Sopollitepa, Fayoztepa, Bolaliktepa kabi qadimiy tarix, madaniyat va san'at obidalaridan topilayotgan nodir ashyolardagi tasvirlar bu joydagi liboslar haqida qimmatli ma'lumotlar beradi.

Qashqadaryo va uning yirik tarixiy shahri Shahrisabz (Kesh) milliy kiyimlarining o'ziga xos xususiyatlari ayollar, erkaklar va bolalar kiyimlarini turli kashtalar bilan bezatishdan iborat, zero, bu kashtalar yuzlab yillar mobaynida haqiqiy san'at asarlariga aylanib ulgurdi.

XIV–XV asrlarda Shahrisabz Temuriylar saltanatining yirik siyosiy, ma'muriy va madaniy markazi hisoblangan. Bu ko'p jihatdan Shahrisabz kashtalarining o'ziga xosligi va badiiy xususiyatlarini belgilab beradi. Qashqadaryo va Shahrisabzning

kashta tikilgan buyumlari o'zining yorqinligi, ranglarining uyg'unligi bilan ajralib turadi. Bu erkaklarning choponlari, shalvarlari, do'ppilari, kuloh va turli-tuman ayollar buyumlari, ya'ni ro'mol, sumkachalar, dastro'mol, oynaxalta, taroqxalta va boshqa buyumlari bo'lib, ular qarama-qarshi ranglar: yorqin qizil, to'q sariq, to'q jigarrang, binafsharang, yashil ranglar bilan ajralib turadi.

Qashqadaryo va Shahrisabzda kashta tikishning «yo'rma» va «kandaxayol» usullari qabo'l qilingan bo'lib, kashtaning «iroqi» usuli keng tarqalgan.

Xorazm liboslari. Xorazm – qadimiy voha bo'lib, O'zbekistonning shimolida joylashgan, keskin kontinental iqlimi, yozi issiq va qishi qattiqligi bilan ajralib turadi.

Qadimiy Xorazm madaniyati neolit (mil. avv. IV mingyillik boshidan III mingyillikkacha) davridan boshlab feodalizm boshigacha (XI–XIII asrlar) kuzatilgan, bu davrda vohada shahar madaniyati va shunga yarasha hunarmandchilik va savdo-sotiq gullab-yashnagan.

Xorazmiylar to'g'risidagi yozma tarixiy manbalar «Avesto» orqali bizgacha yetib kelgan (mil. avv. mingyillikning birinchi yarmi), u yerda «Hraizizem» mamlakatining nomi uchraydi.

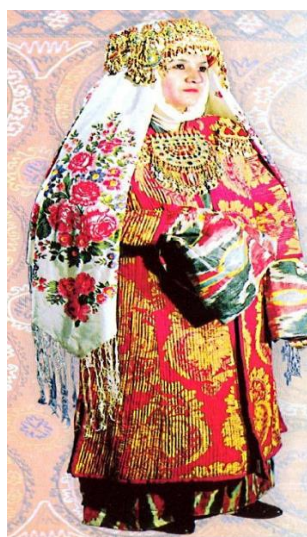
X asr tarixchilari Xorazm to'g'risida shunday yozadilar: «Xorazm – serhosil, oziq-ovqat va mevalarga boy shahar, u yerda paxta va jundan ko'plab buyumlar tayyorlanadi, ular boshqa joylarga olib ketiladi. Shahar katta boylikka ega bo'lib, u yerdan yostiqlar uchun jildlar, qavilgan kiyim-kechak, kigiz va boshqalar chetga chiqariladi».

Xalq san'atining eng yaxshi an'analari Xiva – muzeyshaharning XIII–XIX asrlardagi me'moriy tarixiy obidalarida aks ettirilgan, bunda xorazmlik qadimiy me'morlarning yuksak san'ati ansamblarning uygun birligida mujassamlashgan. Qadimiy shahar Xiva – Amudaryoning o'ng qirg'og'i va qadimiy Ipak yo'lida joylashgan bo'lib, hammadan ko'proq o'z milliy xislatlarini saqlab qolgan. Bu belgilar genetik jihatdan ularning qadimiy ota-bobolariga borib taqalishidan dalolat beradi.

Kiyimlarning o'ziga xosligi uni kiyadigan kishilarning yoshi, ijtimoiy ahvoli, dunyoqarashi, hayotdagi qayg'uli va quvonchli hodisalar, xo'jalik yuritishi va tabiiy

shart-sharoitlar bilan belgilanadi. Bu me'yor va talablar kiyimlarni tikishda foydalaniladigan matolar, ularning gullari, bezatilishi, ranglari, kiyimlarning bichilishi va katta-kichikligiga ham o'z ta'sirini o'tkazadi.

Xorazm xalqining milliy kiyimlari quyidagi xususiyatlari: uyg'unlashib ketgan ranglarning an'anaviyligi, erkaklar va ayollar bosh kiyimlari (mo'ynalari uzun katta shapkalar) shaklining o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Bunday bosh kiyimlar cho'girma telpak deb ataladi, u qo'y terisidan tikilgan bo'lib, uni erkaklar yil davomida kiyib yuradilar (115-a, b rasmlar).

a)

b)

115-rasm.a- ayollar, b- erkaklar Xorazm milliy liboslari

Lachak deb ataladigan marosim bosh kiyimi va o'ziga xos zargarlik buyumlari milliy libosning elementlarini tashkil qiladi .

Xorazmda misga zarb berib, naqshlar solib buyumlar tayyorlash va zargarlik san'ati juda rivojlangan. Boshqa mintaqalardan farqli ravishda Xorazm zeb-ziynatlari shakllarining turlitumanligi va mukammalligi bilan ajralib turadi .

Xorazm ayollari ipakdan tikilgan doirasimon shakldagi gulli tahya (do'ppi) ga ipdan yoki qush patidan popuk o'rnatib tangalar osganlar.

116-rasm. Ayollar bezaklari. Taxyado'zi, manglaydo'zi va jig'alar. Yarim-tirnoq – quloq orqasiga taqiladigan ayollar bezagi.

116-rasm. Tahyalar.

Tahyo ustidan, odatda, ro'mol yopilgan. Bu yerda ro'mol turlari ko'p bo'lgan: mahalliy ustalar to'qigan oq takana va ipak ro'mol (chitkor gul bosilgan), jundan to'qilgan naqshli serjun ro'mol, chetdan keltirilgan boku ro'mol, parang (fransuz yoki Yevropa) ro'moli va hokazolar. Erkaklarning qadimdan kelgan bosh kiyimlari – cho'g'irma bir necha turda qo'y terisidan tikilgan. Qorako'l teris idan tikilgan sherozi popoq va quloqchin keyingi davrlarda paydo bo'lgan.

Nazorat uchun savollar

1. O'zbek xalqining o'tmishdagi kiyim-kechaklari turlari qanday?
2. O'zbek ayollarining bosh kiyimlari turlari?
3. Lachak marosim bosh kiyimi?
4. Buxoro va Samarqandning milliy kiyimlari?

XULOSA

Dunyo tarixining rivojlanish davrlarida ajralmas bir qism bo'lgan kostyum tarixi uzoq yillik tarixiy jarayonni boshidan o'tkazdi. O'tgan yillar davomida uning taraqqiyoti ko'zdan kechirilsa, juda katta ijodiy jarayon sodir bo'lgani kuzatiladi. Bunda davr va har bir millatning o'ziga xos qadriyatlari va an'analari bilan birga tashqi ta'sirlarning ham o'zni beqiyos bo'ldi. Insoniyat qobiliyati, ijtimoiy muhit, siyosiy jarayonlar tasviriy san'atning rivojlanishiga, bu, o'z navbatida, liboslar modasining doimiy yangilanishiga ta'sir ko'rsatdi. Shu ma'noda badiiy tafakko'r taraqqiyotining o'ziga xos mezonlarini aniqlash orqali tasviriy san'at va libos tarixini sinchiklab o'rganish jamiyatdagi o'zgarishlarni chuqur tahlil qilish va keng bilimlarni egallash imkonini beradi. Ammo shuni aytish kerakki, jahon tasviriy san'ati turli ta'sirlar, ijtimoiysiyosiy o'zgarishlar natijasida shakllangan bo'lsa-da, doimiy ravishda o'zining spetsifik xususiyatlariga ega bo'lgan holda rivojlanishda davom etdi. Turli yo'nalishlar, oqimlar, uslublar paydo bo'ldi va insoniyatning ulkan badiiy merosi yaratildi.

O'quv qo'llanma G'arb va Sharq mamlakatlarining turmush tarsi hamda libos tarixining shakllanish va rivojlanishi asoslarini tadrijiy va o'zaro uzviy ravishda o'rganishi, yo'nalishlar, uslublarning paydo bo'lish sabablari, xususiyatlarini tahlil qilishga qaratilganligi, kostum tarixining taraqqiy etish tendensiyalarini umumlashtirganligi bilan muhim ahamiyat kasb etadi.

GLOSSARIY

Abas – arab erkaklarining ustki yopinchig'i.

Avangard yo'nalishi (fransuzcha «oldinda yuruvchi» ma'nosida) – yangicha ko'rinishdagi, oldingilarini inkor etuvchi, ommabop buyumlarga qarama-qarshisini tanlovchi oqim.

Avase – salqin mavsumda, astarlik qilingan, kimono.

Adras – abr iplar bilan gul solingan nimshoyi gazmol.

Adxivasa – hind erkaklari ustki kiyimi.

Ayshik – doira yoki yarim oy shaklidagi ziraklar.

Alqa o'nirshe – qozoq ayollari ko'krak ustki bezagi.

Anaksarides – fors erkaklari bel kiyimi, charmdan tikilgan ishton.

Ansambl (fr.) – to'liq, tekis, uyg'un, turli qismlardan yoki bo'laklardan yig'ilgan bir butun ma'nosini bildiradi.

Asil – qimmatbaho tosh.

Babush – arab erkaklarining oyoq kiyimi – shippak.

Bakay – ko'ylakning etak qismidagi burmalar.

Balak – turkman erkaklari ichki bel kiyimi.

Banoras – beqasamdan rang turlari bilan farqlanib, undan ayollarning ustki kiyimi bo'lmish paranji tikilgan.

Bey sin – xitoy ayollarining kofta ustidan kiyiladigan nimchasi.

Beqasam – yo'l-yo'l gazmol bo'lib, undan erkaklar, ayollar va bolalar uchun kundalik kiyiladigan to'nlar, ko'rpako'rpachalar tikishda foydalanilgan.

Beldik – kumush taqinchoqlar bilan bezatilgan kamar.

Belyo uslubi – retro uslubining ko'rinishlaridan biri. Yuqa och rang shoyi va paxta matosidan kishilik uchun tikilgan ko'ylak, bluzka va sarafanlar. Ular tagdo'zi, guldo'zi kashta yoki oddiy to'rdo'z, ko'z-ko'z gul, ingichka gul chok bilan hashamlangan. Ayollar ich ko'yлагini qadimdan shunday bezaganlari uchun uslubning nomi ham shundan tarqagan.

Bi – Xitoyda gamash.

Bilezik – bilaguzuk.

Bichim – kiyimning yeng ulanish chizig'i, old va ort bo'laklarining vertikal (bo'ylama) yoki gorizontal (ko'ndalang) bo'linishlarining chiziqlari kabi – konstruktiv chiziqlar hosil qilgan tashqi ko'rinishi.

Blio – belning pastidan ajralgan yopinchiq shaklidagi ilk o'rta asrlar G'arbiy Yevropa libosi. Yuqori qismi yelka, ko'krak va belga yopishib turib, bo'ksa tomon kengayadi. Etak tomoni ikki yarim doira shaklida bichilgan. Ular old va orqa tomon beletaklariga qo'shib tikilgan. Ushbu kiyimning umumiy uzunligi boldirning o'rtalariga qadar boradi. Blioning yenglari yaxlit tor, past tomonga qarab voronka shaklida kengaygan. Yon yiriqlari orasidan rang jihatdan keskin tafovutli yorqin rangdagi tunika ko'rinib turadi. Blio odatda orqa tarafidan shnurlangan.

Borik – atrofiga mo'yna tikilgan qozoq erkaklari bosh kiyimi.

Day – xitoyliklarda – belbog', aslzoda va amaldorlarning boylik ramzi.

Dalmatika – keng yengli, ancha uzun, yoyilgan holatda kreatni eslatuvchi kiyim. Bu kiyimni asosan rimlik xristianlar (1-asr boshiga kelib rimga xristian dini

kirib kela boshladi. Dastlab ezilgan sinflarni qamrab olgan ushbu din vaqt o'tib, yuqori sinflar doirasida ham tarqala boshladi) kiyishgan.

Datemaki – yapon libosida belbog'.

Dzori – yapon libosidagi oyoq kiyim.

Dzyuban – yapon erkak va ayollarining libosidagi ichki yelka kiyimi.

Diploidalar – bu qaytarmalardir. Qadimgi yunon ayollari libosida bezak o'rnini bosib, u boshqa rangdagi matodan tikilgan turli-tuman kashtalar, applikatsiyalar, bezakli detallar bilan bezaklangan. Qaytarmaning uzunligi turlicha bo'lgan. Xususan, ular ko'krakkacha, bo'ksagacha, tizzagacha bo'lishi mumkin edi. Xuddi erkaklar xitonlari singari ayollarniki ham yelkaga fibo'la-to'g'nag'ichlar bilan mahkamlanib, belda kolpos deb nom olgan belbog' bilan mahkamlanib, ayol tanasi go'zalligini bo'rttirib turgan.

Disko – yoshlar libosidagi kichik bir uslubiy oqimcha. Diskoning ko'ylak va kostumlarining ishlatilish maqsadi juda tor, ya'ni faqat diskotekaga borish va raqs tushish. Aksariyat bu liboslar yarqiroq, «baqiroq» va ola-chalpoq bo'ladi. Trikotajdan ham foydalaniladi. Ularning shakli, bichimi shu davrdagi modaning talabiga mos o'zgaruvchan. Disko-ko'ylak (yoki diskotek-ko'ylak) bu raqs va o'yinning tantanavor libosidir.

Duy szin – xitoy erkaklar libosidagi sharqona simmetrik bichimga ega ichki kiyim.

Dupatta – hind libosidagi yopinchiq.

Dxoti – hind erkaklar bel kiyimi.

Elechek – qirg'iz ayollarining bosh kiyimi.

Eri – yapon libosida yoqa.

Erkaklar yelkada turuvchi maishiy ustki kiyimlari – ko'ylak, nimcha (jilet), pidjak, ko'rtka, plash, palto, shuningdek, nisbatan kam kiyiladigan bluzon, syurto'q, frak va shu kabilar.

Ettyu fundosi – yapon libosidagi fundosining ikkinchi turi, u kaltaroq bo'lgan.

Folklor uslubi yoki etno-uslub. Zamonaviy kiyimda milliy va an'anaviy libos elementlarining ishlatilishi. Boshqacha qilib aytganda milliy libos asosida zamonaviy kiyimni uslublashtirish. Bunda libos ansambli butunlay yoki uning bir qismi uslublashtirilishi mumkin. Ba'zan esa modellarga an'anaviy libosning rosmana haqiqiy elementlari kiritilishi mumkin.

Fontanj – jingalak lokonlar va yuqoriga tugun qilib bog'lab ko'tarilgan va jamalak (jingalak), kraxmallangan qadalmadan iborat soch turmagi.

Frak – tanaga yopishib turuvchi, kengaygan etakli, tor yeng va uncha katta bo'lmagan stoyka yoqali kostum.

Fundosi – yapon erkaklarining tikilmagan bel kiyimi.

Futano – yapon ayollari ichki bel kiyimi, uzunligi tizzagacha tikilmagan yubka.

Gimatiy – Qadimgi Yunonistonda eng keng tarqalgan ustki kiyim, ya'ni yopinchiqlar gimatiy deb atalgan. Gimatiylarning o'lchami 1,7x4 metr bo'lib, to'g'ri to'rtburchak shaklidir. Gimatiylar inson tanasiga turli usulda o'ralib, burmalanib, yelkaga tashlanib mustahkamlanadigan yopinc hiqlardir. Matoning taxlanish, burmalanish, mustahkamlanish va o'ralish uslubiga ko'ra gimatiylar turli xil ko'rinishda yaratilgan. Yelkaga tashlangan uchi sirg'alib ketmasligi uchun unga bir

bo'lak og'ir metall mahkamlanib, ilib qo'yilgan. Spartada jun matosidan qilingan gimatiylar tanaga xitonsiz kiyilgan.

Girmizidon – turkman erkaklarining ustki yelka kiyimi bo'lib, u to'y-tantanalarda kiyiladigan xalat.

Graffiti – 1960-yillardagi pop-artning o'ziga xos yoshlar kiyimi uslubining davomidir. Yozgi maykalar, jinsi kostumlari kashta, «shahar folklori» mavzularidagi bosma rasmlar, bolalar chizgan rasimga o'xshatmalar, turli matnlar (tekstlar) va yozuvlar bilan bezaladi.

Gutra – arablarning bosh kiyimi.

Geta – taxtadan bo'lgan, skameykasimon Yaponiya oyoq kiyimi.

«**Haute Couture**» (fransuz talaffuzda «ot – kutyr») – yuqori darajadagi tikish yoki yuqori san'at darajasidagi tikish ma'nosida.

Inro – yapon erkaklari libosidagi belbog'ning majburiy qismi.

Ichik – qirg'iz ayollarining ustki kiyimi.

Ishbop kiyim uslubi – dam olish, bog' ishlari bilan shug'ullanish va qisman mehnat faoliyati uchun mo'ljallangan liboslarda ishchilarning maxsus kiyimlarining shakli va xususiyatlari saqlanadi. Misol uchun, modaga ishlab chiqarish «kelgan» kombinezon uyda va ko'chada ham o'zining qulay cho'ntak va pistonlarini saqlab qoladi.

Jargak – qozoq libosida mo'ynasi tashqariga qaratib, echki yoki ot terisidan tikilgan ust kiyim.

Ja'dani – uzun va tor soxta yengli yoping'ich, uni Xorazm ayollari kiygan.

Jeyde – qozoq erkaklari ko'ylagi, o'tmishda ustma-ust kiyilgan.

Jen – qozoq libosida yeng.

Jyustokor – XVII asr Fransiyada qirol va yuqori tabaqa vakillari kiyimi bo'lib, bu kiyim bel chizig'idan sharfbelbog'dan pastga qarab kengaytirilgan, mayda tugmachalar va petlyalar bilan qadaladigan tor, tizzagacha bo'lgan uzunlikdagi kiyim turi. Yenglarining yuqori qismi tor bo'lib, u pastga qarab kengaytirilgan va keng qaytarma manjetga ega. Ranglar yechimi yorqin va jilvador, oltin va kumush bilan kashtalangan. Jyustokor yoqasiz bo'lib, uning o'rnini oq matodan uchlariga to'r o'rnatilgan galsto'q egallagan. Jyustokorda dastlabki kesma cho'ntaklar paydo bo'ldi. Ular pastda joylashgan. Uning tagidan kamzol – yengsiz va yoqasiz, jyustokor bilan bir xil bichimdagi kiyim kiyishgan. Kamzol jyustokordan 10–15 sm kalta bo'lib, ularning ranglari bir-biriga kontrast qilib tanlangan.

Jinsi modasi va jinsi uslubidagi kiyim – ko'rtkalar (ular issiq, paxtali, mo'ynali bo'lishi ham mumkin), shim, ko'ylak, yubka, bosh kiyim, sumka va hatto poyabzal va paltolarning ham jinsi matosidan tikilishi. Sport kiyimiga o'xshashlik; cho'ntaklarning, «molniya» qulf-tasmalarining, bezama choklarning, metall tugmalarning, pistonlarning borligi; tejamkor bichim – bo'larning bari jinsi uslubining o'ziga xos xususiyatidir. Ba'zan duxoba, charm va boshqa matolardan jinsi kiyimiga o'xshatmalar chiqa boshlaydi. Hozirgi kunda jinsi uslubidagi ba'zi kiyimlarni o'ziga xos mumtoz kiyimlar qatoriga kiritish mumkin.

Joma – hind erkaklari yelka kiyimi.

Jubba – arab erkaklari ustki kiyimi.

Kavsh – ayollarning tovonsiz oyoq kiyim.

Kaku obi – Yaponiyada tantanali marosimlar uchun bog'lanadigan belbog'.

Kalaziris – ayollar libosi tananing ko'krak qismidan to boldirgacha qismini bekitib turadigan chodirsimon matodan iborat bo'lib, u bir yoki ikki tasma bilan yelkadan o'tkazilib kiyilgan. Kalaziris deb ataluvchi ushbu sarafanni eslatuvchi kiyim Qadimgi Misr ayollarining ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar, u xoh malika bo'lsin, xoh kanizak, barcha ayollar uchun bir xil shaklda bo'lgan. Ayollar kiyimi faqat matoning sifati va qimmatini bilan farqlangan.

Kamarband – baxmalga zar iplar bilan kashta yoki iroqi tikilgan toj'ik keng belbog'i.

Kamis – rangli, naqshli ipak matodan tikilgan hind yelka kiyimi.

Kandis – Fors shohining ustki kiyimi –plash.

Kantri-luk – («vatanga qarash, sog'inish, vatanni ko'rish» ma'nosida). Qishloq uslubidagi kiyim. Unda xalq uslublari ustun. Ko'pincha bu libos dam olishda, uyda, bo'sh vaqtda kiyiladi.

Kan szyan – xitoy ayollari ichki nimchasi.

Kan szyar – ayollar ichki yelka kiyimi.

Kaptama chapan – qirg'iz erkaklari ustki kiyimi, yeng o'mizi yumaloq shakldagi o'tkazma yengli, to'g'ri bichimli, etagining ikki yon tomoni qirqimli, tor chopon.

Karmanola – erkaklar kostumi, oq ko'ylak ustiga kiyilgan kalta ko'rtka. Qizil tasma bilan bezalgan uzun ko'k pantolon va milliy kokardali qizil frigik qalpoqdan iborat. Bo'yinga rangli sharf-galsto'q bo'sh qilib bog'langan. Karmanola tagidan kalta jilet kiyilgan. Uni XVII asrda G'arbiy Yevropada kiyishgan.

Kaftan – fors erkaklari yelka kiyimi.

Kiygich, bosh – Surxondaryo ayollarining bosh kiyimi.

Kiyim – odam tanasini butunlay yoki qisman o'rab turuvchi buyumlar yig'indisi.

Kiyimni konstruksiyalash – to'zilmasini qurish – yassi materialdan odam gavdasini qoplab turuvchi hajmiy qobiq yaratish jarayoni.

Kiyimni modellash – kiyim shakllarini hosil qilish jarayoni.

Kimono – yapon erkak va ayollarining milliy kiyimi.

Klassik uslub (mumtoz uslub, mumtoz kostum, mumtoz moda) – shunday kiyimlar borki, insonning didi, talablari, qiziqishlari, odatlarining o'zgarishiga qaramay, ular ma'lum ma'noda o'zgarishsiz qolaveradi. Mumtoz modaga taalluqli va hatto, ba'zan mumtoz moda deb ataluvchi ingliz kostumi ana shunday kiyimlardandir. Umumjamoatchilik uni hamisha ajoyib, zo'r, o'rnak bo'ladigan deb hisoblayveradi. Fransuz modelyeri Gabriel Shanel taklif etgan ayollar kostumi va «kichkina qora ko'ylak» ham shunday kiyim qatoriga kiradi. Mumtoz kiyim pishqlik, estetik tarafdin to'kis, ko'rkam va mukammal bo'lgani uchun kiyim modasida uzoq yashaydi.

Kolet – tik yoqali, tor va kalta, belgacha yoki bo'ksagacha tushib turuvchi, old qismida tugma yoki tasma bilan qadaladigan uyg'onish davri Italiya erkaklar ustki kiyimi. Kolet ko'krak, bel, bo'ksaga yopishib turadigan kiyim turi bo'lib u beldan ajratilgan. Bo'yin o'mizi turlicha bezaklangan. Yoqasi tik, chuqur o'mizli, oval vstavkasi bilan. Uning yengi o'mizga tikilmagan, balki alohida o'rinlarda (o'mizning

tagi yelka qismi, yonidan). Bu holat harakatlar erkinligini ta'minlashda yordam bergan. Yengning yelka va tirsaklar qismi kesilib, yoriqlar qilingan. Barcha yoriqlarning ichki sorochkaning matolari, keyinchalik dekorativ matolardan qilingan bezaklar (shishib turadigan buflar) qilinib, chiqarib qo'yilgan.

Kolleksiya (lot. yig'ilish, yig'ma, terma) – uslubi, konstruksiyasi, shakli, materiallarning o'xshashligi asosida terilgan yoki ma'lum bir badiiy obrazni ifoda etishga xizmat qiladigan kiyim modellari termasi.

Kolombium – keng bo'lmagan, belidan bog'lanadigan, yengi kalta tunika. Kolombiumni Qadimgi Rimda erkaklar kiygan.

Klopos – Qadimgi Yunonistonda enli belbog' bo'lib, uni odatda tugun qilib bog'langach, qolgan qismi uzun qilib tashlab qo'yilgan. Kloposlarni, odatda, belga bog'lansa-da, uni ko'krak pastidan yoki bo'ksadan bog'lash keng tarqalgan. Kloposlar nafaqat belda, shuningdek, bo'ksadan yoki ko'krak qismida xochsimon (krestsimon) shaklda bog'lanib, ular yeng shaklini bera boshlagan.

Konstruktiv uslub – shunday uslubki, bunda kiyimning to'zilishi, shakli (konstruksiyasi) maxsus dekorativ bezaklar va usullar bilan bo'rttirib ko'rsatiladi. XX asrning 1950–1960-yillarida fransuz dizaynerlari Andre Ko'rrej bilan Pyer Kardenlar konstruktiv uslubda qiziqarli libos to'plamlarini (kolleksiyalarini) ko'rsatgan edilar.

Konstruktiv chiziqlar – kiyim sirtini alohida qismlarga bo'luvchi chiziqlar. Kiyim sirti quyidagi asosiy detallarga bo'linadi: old va ort bo'laklar; yeng; yoqa; yubka old bo'lagi; yubka ort bo'lagi; shim old bo'lagi va shim ort bo'lagi.

Kosimaki – yapon erkaklarining tikilmagan bel kiyimi, uzunligi tizzagacha bo'lgan, matoni bo'ksaga aylantirib o'rab, tasma bilan mahkamlangan.

Kosode – qishlik, astar va avra orasiga xomashyo ipak tolasi solingan, ammo qavilmagan yapon ustki yelka kiyimi.

Kostum – vazifasiga, mo'ljaliga binoan ma'lum darajada terilgan kiyimlar.

Kostum kompozitsiyasi – shu kostumni tashkil etuvchi elementlarning ma'lum g'oyani, badiiy obrazni aks ettiruvchi yaxlitlikka biriktirish.

Kotardi – old tomonidan tugmalanadigan va bo'ksada bezakli belbog' bilan qadaladigan, bo'ksa uzunligidagi kech o'rta asrlar davri erkaklar tor kiyimi. Kotardining yengi turlicha – tor ham emas, keng ham emas, qanot shaklida va bezakdor bo'lgan. Yuqori qismi tor, yenglar pastki tomoni kengayib, tishchalar yoki kengligi 10 sm, uzunligi 1,5 metrga boradigan mato bo'laklari bilan bezaklangan.

Kuloh – to'rt bo'lak uchburchak matodan, gardishsiz tikilgan tojik erkaklari kiyadigan uchli qalpoq.

Kundik – keksa ayollar va qariyalarning salla sifatidagi boy kiyimi.

Ko'rtayi mardona – tojik erkaklarining ichki kiyimi, tunikasimon ko'ylak.

Ko'rte – turkman ayollari yelka kiyimi, oldi yopiq, uzun, tunikasimon bichimda, yonlari trapetsiyasimon shaklda.

Kuffiya – arablarning bosh kiyimi.

Kutsza – xitoy erkak va ayollarining bel kiyimi, ishtoni.

Kyulot – XVII asr Fransuz erkaklari kiyimi. Erkak kishiga qat'iylik, xushmuomalik, kelishgan qomat, plastikani qaytarib bergan jestyukor bilan birga duxoba, shoyi, jun matolardan kyulotlar kiyishgan. Bu tizzagacha uzunlikdagi, yonlarida kesmasi bor va tugma yoki to'qa bilan qadaladigan tor ishton. Kyulotlar

ko'p hollarda jystokor bilan bir xil rangda bo'lgan. Shuningdek, kyulotlarga o'yma cho'ntaklar ham qilingan.

Latserna – Qadimgi Rimda marosim plashlaridan biri. U hajman ancha kichkina bo'lib, oltin va kumushdan gul qilib bezalgan matoning qimmatbaholigi bilan ham izohlanadi. Latsernani orqadan ikki yelkaga shunday tashlanganki, uning ikki uchi bo'yinga kelib turgan. U kalta bo'lib, tizzaga qadar bo'lgan.

Lekif – atirlar saqlanadigan flakon. Lekiflar ham haqiqiy san'at namunasi darajasida bo'lgan.

Letuva va natti – burunga taqiladigan ziraklar (Surxondaryo).

Lorum – Vizantiyada qimmatbaho toshlar bilan bezalgan oltinrang parchadan qilingan keng uzun sharf. Sharfning kengligi, odatda, 15–35 sm, uzunligi esa – 4–5 m bo'lgan. Lorum Rim togasi kabi turli usulda o'ralgan. Lorum amaldorlar libosining muhim elementlaridan biri sifatida asosiy bezak vositasi ham edi. Shuningdek, keng doirasimon oltin va qimmatbaho toshlar bilan dabdabali bezalgan yelka-yoqa ham muhim bezak vositalaridan bir edi. Keyinchalik lorum va yoqa bo'yindan kiyiladigan orqasi uzun, old tomoni biroz kalta (boldirga qadar) yopinchiq shaklini oldi.

Mantilya – yupqa qora yoki oq mato, yoki to'rdan qilingan yopinchiq. Ispaniya ayollar va erkaklar kostumida osma taqinchoqlardan keng qo'llanilgan. Ular orasida durli marjonlar, zargarlik belbog'lari, ziraklar, uzuklar, zanjirlar, kameyalar keng urf bo'lgan.

Matroscha (dengizcha) uslubdagi kiyim – («matros» – gollandcha, kemadagi eng quyi lavozimdagi ishchi yoki askar) kiyimlar ichida mutlaqo o'ziga xos go'zallikka ega kiyimlardan biri.

Maforiy – Vizantiyada ayollar boshining yuqori qismini berkitib turuvchi yopinchiq. Yopinchiqning uchlari old tomonda to'qnashib, bir-birining ustidan o'tib, yelka osha orqaga tashlangan. Uzun stolalar bilan birgalikda bu yopinchiq qomatga asketik ko'rinish bergan. Bu kostum xristian dinining qonun-qoidalari va estetikasiga juda mos kelar edi va shu sababli bu libos ikonalarida avliyolarning doimiy kiyimi bo'lib qoldi.

Mahsi – erkaklar va ayollar poyabzali.

Militari – harbiylar formasidagi elementlarni boshqa kiyimga ko'chirish yoki zamonaviy kiyimni harbiy forma asosida uslublashtirish.

Mitra – Fors shohining ramziy bosh kiyimi.

Moda (frans. me'yor, usul ma'nosida) – bu inson faoliyatining ixtiyoriy sohasida: san'at, kiyinish, xulq-atvor va boshqa sohalarida ma'lum shakllarning tinmay o'zgarishi.

Mon – oq gerb.

Nagadzyuban – yapon erkaklari ichki yelka kiyimi.

Naygut chapan – qirg'iz erkaklari ustki kiyimi, u keng, tunikasimon to'g'ri bichimli, yenglariga hishtak solingan chopon.

Naramnik – o'rta asrlarda ko'plab erkaklar va ayollar libosi asosi. U to'rtburchak yoki oval shakldagi mato bo'lagi bo'lib, yelkadan buklab tashab qo'yilgan. Uning bosh uchun o'mizi bo'lib, yonlari tikilmagan. Kiyimning ushbu turi turli uzunlik va ko'rinishga ega bo'lib, libosning turini boyitgan.

Nivi – hind libosining asosiy elementi.

Nimdxoti – hind erkaklar bel kiyimi.

Obi – yapon libosidagi belbog'.

Okumi – yapon libosidagi qaytarma yoqa.

Op-art (inglizcha «optikal art» – optik san'at) – ranglar kontrasti, kesishuvchi egri chiziqlar yordamida hosil bo'luvchi illo'ziyalar ishtirokida rangtasvir, grafika asarlarini yoki liboslar yaratish yo'nalishi. Kiyimda bunday illo'ziyalar juda ko'p ishlatiladi.

Orxni – tikilmagan yelka kiyimi (miloddan avvalgi III ming yillik).

Payjoma – hind erkaklarining tepasi keng, pochasi tor ishtoni.

Pantolon – uzunligi boldirgacha bo'lgan tor tekis ishton bo'lib, uni yon choklari bo'ylab kashtado'zlik bilan, past qismini esa to'r burmali qo'shetaklar bilan yoki tasmali choklar bilan bezalgan. Pantolonlar ostidan tor paypoq-ishton kiyilgan.

Pao – xitoy libosidagi assimetrik bichilgan ayollar koftasi.

Parpasha – beqasamdan qalinroq mato bo'lib, u paranji, shuningdek, chopon tikishda ishlatilgan.

Penula – Rim erkaklarining ustki kiyimi, doira yoki yarim doira shaklida bo'lib, bosh kirishi uchun yirig'i bo'lgan va u yerga kapyushon tikilgan. Qalin va dag'al junli matodan tikilgan penulalar dehqonlar kiyimi hisoblanib, qimmatboho matodan tikib, bezatilgani yuqori tabaqa vakillari tomonidan kiyilgan.

Pigash – kech o'rta asrlarda G'arbiy Yevropa oyoq kiyimi. XIV asrga kelib pigashlar uchi judayam uzayib, ular uzunligi egasining jamiyatdagi o'rniga qarab 70 santimetr gacha borgan. Oyoq kiyim rangi ustki libos rangiga qarab alohida e'tibor bilan tanlangan: oq, qizil, qimmatbaho bezaklar bilan bezalgan oltin rang charm va h.k. Oyoq kiyim to'zilishi har ikki, ya'ni o'ng va chap oyoq uchun bir xilda. Inson tanasining tik va adlligini bo'rttirib turuvchi tor kiyim uzun yoki kalta, etagi yengining past qismi juda keng ustki kiyim bilan kiyilgan. Bu ikki qaramaqarshi siluetlar sabab erkak figurasi estetik jihatdan yanada ko'rkamlik kasb etardi.

Pijama uslubi – qachonlardir kamzul va shimdan iborat pijamani faqat erkaklar uxlayotganda kiyishlar edi. Keyin u ayollar libosiga ham qo'shildi-da, ko'ylakning taqdiriga uchradi. Ammo, pijama o'ziga xos uslubdagi ust kiyimi yaratilishiga turtki bo'ldi. Aslida ular ayollar libosidagi eng odatiy shim, bluzka (kofta), jaket va hokazolar bo'lib, faqat hajmi ancha keng, qomat qiyofasi berilmagan (qomatlashtirilmagan) va ehtimol xuddi shu tufayli juda qulay kiyimga aylandi. Keng, qo'yma cho'ntaklari bo'lib, yirik, yapasqi katta tugmalari serob kiyim.

Polison – korsetning pastki va orqa qismiga profilning bukilgan siluetini berish uchun bog'lanadigan unchalik katta bo'lmagan paxtali yoki junli prokladka.

Polonez – eklektik formalardan iborat, dekorativ rokoko va dabdabani saqlab qolgan «inglizlashgan» ayollar ko'ylagi. U ichki tor ko'ylak (lif va yubka) va butun bichimga ega ustki oldi ochiq ko'ylakdan iborat bo'lgan. Uni fijma va polison bilan kiyishgan.

Pop-art (inglizcha «popular art» – populyar, ommaviy san'at) – XX asr 1950-yillarining ikkinchi yarmida AQSH va Buyuk Britaniyada paydo bo'lgan badiiy oqim; kompozitsiyalar real buyumlar, fotorasmlar, reproduksiyalar va illustratsiyalarni o'z ichiga olishi mumkin.

Postin – qo'y terisidan tikilgan turkman erkaklarining qishki ustki kiyimi.

«**Pret-a-porter**» (fransuzcha talaffuzda «pret-a-porte») – tayyor ko'ylak industriyasi, tayyor ko'ylak ishlab chiqarish sanoati ma'nosida.

Rengrav-ishton – XVII asr G'arbiy Yevropada ikki qavatli yubka-ishton. Bunda – keng ishton ustidan kiyilgan taxlama (skladka)li yubkadir. Sharvarning belbog'i, yon choklari tesma, bant, pirpirak, to'r singari bezaklar bilan bezaklangan.

Retro uslub – zamonaviy modaning o'tgan zamonlar modasidan amalga oshiradigan mayda-chuyda «o'g'irliklari» shunday deb ataladi. Masalan, XX asrning 1980-yillarida moda 1920–1950-yillardagi liboslarning ayrim g'oyalarini o'zlashtirishni odat qilgan. Albatta, bunda detallarning ko'rinishi ancha-muncha o'zgartiriladi, zamonaviylashtiriladi. Har holda bu ishni uslub emas, uslublashtirish, desa ham bo'ladi. Balki buni – eski zamonlarni sog'inish, qo'msash, deyish mumkin.

Romantik uslub – o'tgan asrlar bezaklarning barchasini o'z ichiga olgan: to'rlar, nozik kashtalar, gullar, burmalar, pirpiraklar, qo'shetaklar, bantlar. Bu uslubdagi kiyimlar uchun murakkab bichim; chiroyli, ammo amaliy jihatdan befoyda detallar; nafis yoki murakkab ranglar, matolarning g'ayrioddiy fakturalari xosdir. An'anaga ko'ra, oqshom liboslari romantik uslubda tikiladi.

Ropa – tugmalari taqilmaydigan, dekorativ osilib turgan yengli libos. Uni bo'yin ostidan taqilgan yoki taqilmagan holda «Uyg'onish davri»da ispan erkaklari kiyishgan.

Sabi – Yaponiyada go'zallik va tabiiylik tushunchasi.

Salde – salla, qozoq ayollarining bosh kiyimi.

Sarapis – fors erkaklarining ustki kiyimi.

Sari – hind ayollarining milliy libosi.

Saukeli – qozoq kelinlarining nikoh bosh kiyimi, konus shaklida bo'lib, u qimmatbaho toshlar va turli naqshlar bilan bezatilgan.

Safari – (arabcha so'zdan kelib chiqqan, «safari» ma'nosida). Yevropada bu Afrikaning ichkarisiga yurish, savannaga yoki junglilarga ovga borish mazmunida ishlatiladi. Ov ishtirokchilari safari uchun qulay, mo'ljallangan ishlariga moslashtirilgan kiyimlar kiyganlar. Fazilatlaridan eng muhimi esa bichig'idagi hamma narsa qulaylikka, yurganda va harakat qilganda badanning hech bir a'zosiga to'sqinlik keltirmaslikka bo'ysunganligidir. Safari chog'ida kerak bo'ladigan qopqali va qopqasiz cho'ntag-u cho'ntakchalar, ilgaklar, kiyimni istagan paytda sharoitga moslab shaklini o'zgartirish mumkinligi (boshqacha qilib aytganda, transformatsiyalanishi), o'q soladigan joylari bor keng kamarlar, dubo'lg'ani eslatuvchi, chivinga qarshi chachvonli bosh kiyim; zaharli ilonlar bilan uchrashuv ehtimolini nazarda tutgan qo'nji baland botinka yoki etik – bo'larning bari libosda mujassam edi. Nihoyat, libosning o'zi qalin va pishiq paxta matodan tikilib, unga sintetika aralashtirilmaydi. Jungli va savannada ko'zga tashlanmaydigan mosh rang (xaki) yoki qum rangida bo'ladi.

Se szin – Xitoyda erkaklarning assimetrik bichimdagi ichki yelka kiyimi.

Siluet chiziqlari – kiyim shaklini chegaralovchi chiziqlar. Bu buyumning yelka, ko'krak, bel, etak, yon chiziqlari. Siluet chiziqlari kiyimning siluetini hosil qiladi.

Simara – tugmalari taqilmaydigan har xil uzunlikdagi keng uzun yengli ko'ylak. Uni «Uyg'onish davri»ga italyan erkaklari kiyishgan.

Sinsila (sil-sila) – kumushdan ishlangan peshona bezaklari (Surxondaryo).

Sintaizm – Yaponiyadagi din, sin – xudo, tao – yo'l.

Sitagi – yapon dzyubanining ustidan kiyilgan ayollar yelka kiyimi – xalat.

Si pao – xitoy ayollar xalati.

Sode – yapon libosida yengning uchi.

Sport uslubi – bu uslub professional va havaskor sportchilarning gigiyenik va qulaylik jihatidan mukammal va chiroyli kiyimining modaga ta'siri va ommalashuvi oqibatida tug'ilgan. Sodda konstruksiyalar, nisbatan arzon materiallar (sintetik materiallar va sun'iy charm bundan mustasno emas) qulaylik, universallik, yorqin ranglar, turli yozuvlarning bezak sifatida qo'llanishi sport uslubining tashkil etuvchilaridir. Bu yerda sport kiyimi va sport uslubidagi kiyimni farqlash darkor. Agar sport kiyimi sport kiyimi professional va havaskor sportchilarning ma'lum sport turi bilan shug'ullanishlari uchun mo'ljallangan maxsus kiyim bo'lsa, sport uslubidagi kiyimlar esa, mo'ljallangaligiga va badiiy yechimiga qarab yo kundalik kiyim, yo uy-ichi kiyimi, yoki dam olish kiyimi, va hatto bashang kiyim ham bo'lishi mumkin.

Sutxna – hind erkaklari bel kiyimi.

Sutxni – hind ayollari bel kiyimi.

Sxenti – peshband, Qadimiy Misrda asosan erkaklar kiyganlar. Sxentilar shaklan to'rtburchak yoki trapetsiyasimon bo'lib, turli xil o'lchamlarda bo'lgan. Sxenti belga ingichka charm belbog' bilan bog'lab, mahkamlab qo'yilgan. Sxentining ustidan yoki tananing ustidan to'rtburchak shaklidagi peshband kiyilgan.

Tabar – orqa tomoni keng, belidan bog'lanadigan kalta yopinchiq ko'rinishidagi ustki kiyim. Uni uyg'onish davrida Italiyada erkaklar kiygan.

Tabi – yapon libosida oq paypoq.

Tapert – ham beldan qattiq siqib bog'langan, ham past qismi burmali yoki taxlamali (skladkali) bo'lgan. Tapertlar jaketdan uzunroq bo'lgan (tizzagacha uzunlikda), chetlari mo'l bezatilgan. Belbog', yoqa, yeng va yelka choklarga qo'ng'iroqchalar taqilgan. O'miz old tomonda ham, orqada ham bo'lishi mumkin edi. Asr oxirlarida tapertlarning ko'krak qismiga va yelkaga mardonavorlikni bo'rttirib ko'rsatish uchun paxta qistirmalar (prokladka) qo'yilgan.

Taxya – turkman qizlari do'ppisi.

Tebetey – keng tarqalgan qirg'iz erkaklarining qishki bosh kiyimi.

Toga – Qadimgi Rim erkaklar ustki kiyimi. U katta bo'lak mato bo'lib, to'rtburchak yoki ellips shaklida bo'lgan. Togalarning o'lchami taxminan 6x1,8 m bo'lgani sababli, uni kiyib olish birmuncha mushkul bo'lgan. Odatda, ushbu libosni qullar xo'jalariga kiydirib qo'yishgan. Togalarni o'rashning bir necha usuli bo'lgan. Xususan, matoning uchdan bir qismi yelka orqali chap yelkaga tashlangan. Toganing bu qismi chap yelka va gavdaning chap tomonini yergacha berkitgan. Matoning qolgan qismi tananing orqa qismini yopib, o'ng qo'lning pastidan oldinga tortilgan. Togalarning ko'rki ularning qordek oqligi va burmalarning nozikligida edi. Burmalar an'analar asosida shakllangan bo'lib, qonun bilan mustahkamlangan edi. Burmalar matoga maxsus tarkibli moddani shimdirish orqali mustahkamlangan.

Tokau – tojik libosidagi ishton, paypoq.

Uniseks (fransuzcha) yoki **oneseks** (nemischa) – bu so'zlarning tarjimai bir jinsli yoki jinsdan tashqari ma'nosini bildiradi. Oddiy qilib aytilsa, bu shunday

uslubdagi kiyimki, uni erkaklar ham, ayollar ham kiyaveradi. Jinsi kiyimlari buning uchun yorqin misoldir. Ham erkak, ham ayolning libosiga kiruvchi bunday kiyimlar keyingi paytda ancha ko'paygan: sviter, pulover, ko'rtka va hokazolar.

Upavasa-paridxana – hind erkaklari va ayollari yopinchig'i.

Upelyand – qoplama va tugmalari qadalmaydigan, turli uzunlikdagi ustki kiyim bo'lib, uni belbog' bilan yoki belbog'siz kiyib yurishgan. Uzun upelyandning etaklari kengligi 7 metrgacha, yengi pastining kengligi 3 metrgacha borishi bilan xarakterlidir. Uni kech o'rta asrlarda G'rbiy Yevropada kiyishgan.

Uslub – qandaydir vaqt oralig'ida umumiy vosita va usullar bilan badiiy ifodalanish.

Utiva – yaponlarda qog'oz yelpig'ich.

Va – xitoy etiksimon paypog'i.

Vata ire – qishki, astar avra orasiga paxta solinib qavilgan yapon kimonosi.

Vertuyugaden – ayollar gavdasining past qismini yubka tortilgan voronka shaklidagi ikkinchi metall konus.

Xanyeri – yapon libosida olib qo'yiladigan yoqa.

Xaori – yapon ustki kiyimi, faqat kimononing ustidan yoki xakama bilan kiyilgan.

Xeko obi – yapon libosidagi belbog', kundalik kiyimlar uchun ishlatilgan.

Xiton – bizning tasavvurimizdagi ich kiyim bo'lib, u, asosan, zig'ir yoki junli toladan to'qilgan matodan tayyorlangan. Xitonning yelka qismi tikilgan, yoxud fibo'la deb ataluvchi to'qalar bilan mahkamlangan. Xitonning ikki yonboshi tikilgan, ba'zan bir yonboshi ochiq qoldirilgan. Xitonning uzunligi turlicha bo'lsa-da, asosan tizzagacha bo'lgan shakli keng tarqalgan.

Xitoe – yozlik, astarsiz kimono.

Yoqa – yelkada turuvchi kiyimlarning odam gavdasining bo'yin asosida joylashgan detali. Yoqaning bo'yiga yopishib turadigan qismiga yoqa ko'tarmasi deyiladi. Agar yoqaning barcha qismi bo'yiga tegib tursa, bunday yoqa tik yoqa deyiladi. Yoqaning bo'yiga yopishib turadigan qismiga yoqa ko'tarmasi deyiladi.

Yelkada turuvchi kiyimlar – yelkalarda ushlanib va yelka kamariga tayanib turuvchi kiyimlar.

Yeng – yelkada turuvchi kiyimlarning odam gavdasining qo'l va ba'zan yelka qismlarini to'liq yoki qisman qoplab turuvchi detali.

Shossa – elastik movutdan tanaga yopishib turadigan tor ishton-paypoq. Ust kiyim belbog'iga ip yordamida qotirilgan.

XV asrga qadar ishtonlar bir-biriga qo'shib tikilmagan. Keyinchalik ularni old va orqa klinlar yordamida bir-biriga qo'shib tikila boshlandi. Uni ilk o'rta asrlarda G'arbiy Yevropada erkaklar kiygan.

Chakmon – erkaklar ustki kiyimi.

Chan pao – xitoy erkaklari ustki kiyimi, xalat.

Choli – hind libosi; ayollar yelka kiyimi – koftasi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *Karimov I.A.* Istiqlol va ma'naviyat. – T.: «O'zbekiston», 1994.
- Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: «O'zbekiston», 2017.
2. *Xakimov A.A.* O'zbekiston san'ati. – T., 2001.
3. *Abdullayev N.U.* San'at tarixi. 1-tom. – T.: «O'qituvchi», 1986.
4. *Вошинина А.И.* Античное искусство. – М., 1962.
5. *Malikova S.S.* Tasviriy san'at tarixi. – T., 2008.
6. *Sadikova N.* O'zbek milliy kiyimlari: XIX–XX asrlar. – T., 2006.
7. *Oydinov N.* O'zbekiston tasviriy san'ati tarixidan lavhalar. – T.: «O'qituvchi», 1997.
8. *Xasanbayeva G. K., Chursina V.A.* Kostum tarixi. – T.: «O'zbekiston», 2002.
9. *Qodirov M.* O'zbek teatri tarixi. – T., 2003.
- Rahmatullayeva D., Xodjayeva I, Ataxanova G'. Libos tarixi. – T.: «Sano-standart», 2015.
10. *D.Rahmatullayeva* Kostyum va moda tarixi. – T.: «Niso Poligraf», 2017.
11. *Захаржевская Р.В.* История костюма М.: Рипол Классик, 2005. - 306 с.: ил. – ISBN 5-7905-1398-0.
12. *Джек Кэссин-Скотт* «История костюма и моды» Москва 2002-года

MUNDARIJA

Kirish.....	3
I BO'LIM. QADIMGI DUNYO VA FEODAL DAVRI SHARQ	
KOSTYUMLARI. "Kostyum tarixi" faniga kirish.....	7
Qadimgi dunyo kostyumi tarixi. Qadimgi Misr kostyumi tarixi.....	12
Qadimgi Bobil-Ossuriya kostyumi tarixi	18
Qadimgi Fors kostyumi tarixi	23
Qadimgi dunyo sharq kostyumi tarixi. Xindiston kostyum.....	27
Qadimgi Xitoy kostumi tarixi	32
Qadimgi Yaponiya kostumi tarixi	36
Yevropa antik davri kostyum tarixi. Qadimgi yunon kostyum tarixi.....	44
Qadimgi Rim kostyumi tarixi	49
II. BO'LIM. V-XX ASRLAR YEVROPA KOSTYUM TARIXI. O'rta asrlar	
Yevropa kostyumi tarixi. Roman va gotika davri kostyumi tarixi	54
Uyg'onish davri tasviriy san'ati va kostumi tarixi. Uyg'onish davri Italiya	
kostyumi tarixi	62
Uyg'onish davri Ispaniya kostyumi tarixi	65
Uyg'onish davri Fransiya kostyumi tarixi	70
XVII-asrlar Yevropa kostyumi tarixi ..	74
XVIII asr Yevropa kostyumi tarixi.....	78
XIX asr Yevropa kostyumi tarixi.....	85
XX asr Yevropa kostyumi tarixi.....	99
III. BO'LIM. O'RTA OSIYO TARIXIY LIBOSLARI. O'rta osiyo kostyum	
tarixi.....	131
XIX-XX asr boshlarida o'zbek kostyumi.....	134
Xulosa.....	151
Glossary.....	152
Foydalangan adabiyotlar.....	162

